

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL ARKEOLOJİK ALANLARIN
KÜLTÜREL PEYZAJ İÇİNDE
DEĞERLENDİRİLMESİ: İSTANBUL KARA
SURLARI ÖRNEĞİ

Merve ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Kentsel Koruma ve Planlama Programı

Danışman

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Aralık, 2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ARKEOLOJİK ALANLARIN KÜLTÜREL PEYZAJ
İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: İSTANBUL KARA
SURLARI ÖRNEĞİ**

Merve ÇELİK tarafından hazırlanan tez çalışması 26.11.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Planlama Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Naime Hülya BERKMEN, Üye
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Elif ÖRNEK ÖZDEN, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Danışmanım Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL sorumluluğunda tarafımca hazırlanan “Kentsel Arkeolojik Alanların Kültürel Peyzaj İçinde Değerlendirilmesi: İstanbul Kara Surları Örneği” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Merve ÇELİK

İmza

Ailem ve arkadaşlarıma,

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması sürecinde desteğini esirgemeyen, bilgi ve deneyimleri ile rehberlik ederek ilerlememi sağlayan değerli danışman hocam Doç. Dr. Berna Dikçınar Sel'e, değerli vakitlerini ayırarak tez jürimde yer alan ve çalışmanın gelişiminde katkılarını sunan Prof. Dr. Hülya Berkmen'e ve Doç. Dr. Elif Örnek Özden'e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitiminde yollarımızın kesiştiği, yaptığımız projelerde disiplinler arası çalışmayı deneyimlediğim ve tez sürecinde manevi desteklerini her zaman hissettiren sevgili arkadaşlarım Arkeolog Burcu Yaslan ve Mimar Feriha Erdoğan'a teşekkür ederim.

Tez çalışması ve iş hayatının kesiştiği dönemde stresime ortak olan, desteğini esirgemeyen yol arkadaşım Özgür Mustafa Sertel'e çok teşekkür ederim.

Hayatımda aldığım kararlarda her zaman yanımda olan, sevgisini sonsuz hissettiren, en büyük destekçim annem Ayşe Çelik'e minnetlerimi sunarım.

Merve ÇELİK

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	xi
ÖZET	xii
ABSTRACT	14
1 GİRİŞ	16
1.1 Problem Tanımı	16
1.2 Amaç ve Kapsam	18
1.3 Çalışmanın Yöntemi	19
1.4 Hipotez ve Araştırma Soruları	20
2 KÜLTÜREL PEYZAJ İÇERİSİNDE SUR VE KENT İLİŞKİSİ	21
2.1 Literatür Özeti	21
2.2 Kültürel Peyzaj Kavramı ve Gelişim Süreci	22
2.3 Kentsel Arkeoloji Kavramı ve Gelişim Süreci	27
2.4 Kentsel Arkeolojik Değerler ve Kültürel Peyzaj İlişkisi	32
2.5 Sur ve Kent İlişkisi.....	33
2.6 Surların ve Sur Kapılarının İşlevleri	34
Bölüm Sonu Değerlendirmesi	37
3 KENT SURLARININ KORUNMASINA YÖNELİK ÖRNEK UYGULAMALAR	39
3.1 Quebec	39
3.2 Siena.....	43
3.3 Selanik.....	45
3.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	48
4 İSTANBUL KARA SURLARINA KÜLTÜREL PEYZAJ ÖGELERİ OLARAK BAKMAK	50
4.1 İstanbul Kara Surları Tarihçesi ve Yapısı	50
4.2 Tarihi Yarımada Koruma Çalışmalarında Surlar	55
4.2.1 Cumhuriyet Dönemi Planlama Çalışmaları	55
4.2.2 1950’li Yıllarda Planlama Çalışmaları	58

4.2.3 1964 Tarihli 1/5.000 Ölçekli Sur İçi Nazım İmar Planı	63
4.2.4 1964 İstanbul Kat Nizamları Planı	64
4.2.5 1970-1990 Planlama Çalışmaları	65
4.2.6 1990 Tarihli 1/5.000 Ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı	69
4.2.7 1995 Tarihli 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alanı Altbölge Nazım Planı	70
4.2.8 2005 Tarihli Nazım İmar Planı	71
4.2.9 2005 Yılı Sonrası Yapılan Çalışmalar	72
4.2.10 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	76
4.3 Sur Kapıları ve Mahalleleri.....	80
4.3.1 Sur ve Kültürel Peyzaj Değerleri	80
4.3.2 Ayvansaray ve Çevresi	90
4.3.3 Edirnekapı ve Çevresi	107
4.3.4 Sulukule ve Çevresi	112
4.3.5 Topkapı ve Çevresi	115
4.3.6 Mevlevihane Kapı ve Çevresi	122
4.3.7 Silivri Kapı ve Çevresi	126
4.3.8 Belgrad Kapı ve Çevresi	129
4.3.9 Yedikule Kapı ve Çevresi	132
4.3.10 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	140
5 İSTANBUL KARA SURLARI'NI KÜLTÜREL PEYZAJ ÖGESİ OLARAK ÇÖZÜMLEMEK	143
5.1 Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	154
6 SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	156
KAYNAKÇA	161

KISALTMA LİSTESİ

ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)

UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Kavramlar arası ilişki	33
Şekil 2.2 Sur ve sur kapılarının görevleri	37
Şekil 3.1 Kanada ulusal tarihi alanı (Parks Canada, 2018)	41
Şekil 3.2 Quebec sur görseli- 1 (url-3)	42
Şekil 3.3 Quebec sur görseli-2 (url-4)	42
Şekil 3.4 Siena şehir surları ve kapıları 13. yüzyıl haritası (url-5)	44
Şekil 3.5 1918 Hebrard planı (Kostopoulou, 2022).....	46
Şekil 4.1 İstanbul Kara Surları kesiti- 1 (Turnbull, 2004).....	52
Şekil 4.2 İstanbul Kara Surları sistemini aktaran görsel (url-6)	53
Şekil 4.3 İstanbul Kara Surları kesiti - 2 (Müller,Wiener, 2001)	54
Şekil 4.4 1937 Henri Prost Planı	56
Şekil 4.5 Prost plan şeması	58
Şekil 4.6 İstanbul On Yıllık Plan	59
Şekil 1.7 Moltke Planı	60
Şekil 1.8 Menderes Dönemi surlarda yıkım	60
Şekil 1.9 Millet Caddesi yapımı, 1956.....	61
Şekil 1.10 Kennedy sahil yolu çalışması	62
Şekil 1.11 1/5000 Sur İçi Nazım İmar Planı-1964.....	63
Şekil 1.12 Eyüp ve Suriçi koruma bölgeleri	65
Şekil 1.13 Kara Surları ve yol dokusu	67
Şekil 1.14 Ataköy Turizm Merkezi, 1989	68
Şekil 1.15 1990 Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı	70
Şekil 1.16 Kara Surları Yenileme Alanları	72
Şekil 1.17 Zeytinburnu Sur Tecrit Alanı KAİP,2007	73
Şekil 1.18 2008 yılı öncesi Tarihi Yarımada idari sınırları	75
Şekil 4.19 2008 yılı sonrası Tarihi Yarımada idari sınırları	75
Şekil 1.20 İstanbul Kara Surları koruma alanı meri planları.....	76
Şekil 4.21 İstanbul Kara Surları koruma kararları kronolojisi	79
Şekil 1.22 Tarihsel süreçte yol ağları	84
Şekil 1.23 Arazi kullanım analizi.....	85

Şekil 1.24 Tescilli yapı analizi.....	86
Şekil 1.25 Doluluk-boşluk analizi.....	87
Şekil 4.26 Ulaşım analizi	88
Şekil 4.27 İstanbul Kara Surları ve tarihi yapılar	89
Şekil 1.28 4. yy İstanbul ve Blachernai haritası (Dirimtekin, 1960)	90
Şekil 1.29 Blachernai sınırları (Dirimtekin, 1960)	92
Şekil 1.30 Blachernai terası izi ve üzerindeki mevcut yapılaşma krokisi	93
Şekil 1.31 Blahernai bölgesi ve harita üzerinde kapı işaretleri	95
Şekil 1.32 Blahernai ön kapı	97
Şekil 1.33 Blahernai arka kapı ve mezar taşları	97
Şekil 1.34 Küçük Blahernai kapısı	98
Şekil 1.35 1860'lı yıllarda Eğri Kapı çevresi (url-8)	102
Şekil 1.36 1880 yılı Eğri Kapı'nın Abdullah Freses fotoğrafı (url-9)	103
Şekil 1.37 Ayvansaray mahallesinde sur ve tarihi yapılar	105
Şekil 1.38 Ayvansaray ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi	106
Şekil 1.39 1880 yılı Edirnekapı (url-10)	108
Şekil 1.40 Edirnekapı'nın 19.yy görünümü Sebah & Joaillier fotoğrafı	109
Şekil 1.41 Edirnekapı mahallesinde sur ve tarihi yapılar.....	110
Şekil 1.42 Edirnekapı ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi	111
Şekil 1.43 Sulukule Kapı (url-11)	112
Şekil 1.44 Romanos Kapısı (url-13)	116
Şekil 1.45 Top Kapısı (url-14)	117
Şekil 1.46 1838 yılı Topkapı çevresi gravürü (url-15)	118
Şekil 1.47 1890 yılı Topkapı ve çevresi (url-17)	119
Şekil 1.48 Millet Caddesi yapımı sırasında Topkapı (url-18)	120
Şekil 1.49 Topkapı ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi	121
Şekil 1.50 Mevlevihane Kapısının ön yüzünde bulunan kitabe (url-19)	122
Şekil 1.51 1881 Yılı Mevlevihane Kapı-Guillaume Bergren Fotoğrafı (url-20)...	124
Şekil 1.52 1870 Yılı Mevlevihane Kapı (url- 21)	124
Şekil 1.53 Topkapı-Mevlevihane Kapı, sur ve tarihi yapılar	125
Şekil 1.54 1937 yılı Silivri Kapı (url-22).....	127
Şekil 1.55 Silivri Kapı Hipojesi, 2024	129
Şekil 1.56 1890'lar Belgrad Kapı Karakolhanesi (url-27)	131
Şekil 1.57 Belgradkapı Yakınlarında Bostanlar İçin Yerden Su Çekme Sistemi/ Sébah & Joaillier Fotoğrafı (url-28)	132

Şekil 1.58 1950’lerde Yedikule, Kara Surları (url-30)	133
Şekil 1.59 1965 Yılı Yedikule Kapısı (url-31)	134
Şekil 1.60 18. yüzyılda Yedikule-Yenikapı bostanları (Çetin, 2011)	135
Şekil 1.61 20.yy Altınkapı (url-32)	136
Şekil 1.62 Constantinople Haritası, Mese Yolu (url-33)	137
Şekil 1.63 Yedikule Altın kapı Planı (Müller, Wiener, 2001)	138
Şekil 1.64 Yedikule, sur ve tarihi yapılar	139
Şekil 5.1 İncelenen projeler ve İstanbul Kara Surları	147

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Sur ve sur kapılarının işlevleri	38
Tablo 1.1 Örnek sur kentleri çalışması	48
Tablo 4.1 2018 Yönetim Planı Alanı'nda yer alan ilçelerin yüzölçümleri dağılımı (Alan Yönetimi, 2018)	76
Tablo 4.2 Sur kapıları ve çevresinin değişim durumu	141
Tablo 4.3 Sur kapıları ve çevresinin değişim durumu (devamı)	142
Tablo 1.1 Projeleri değerlendirme kriterleri ve yaklaşımlar	145
Tablo 5.2 Akademik ve stratejik plan çalışmalarında İstanbul Kara Surları.....	148
Tablo 5.3 Mahalle ölçeğinde yapılan projelerde İstanbul Kara Surları	149
Tablo 5.4 Kamusal alan olarak park, rekreasyon projelerinde İstanbul Kara Surları	150
Tablo 5.5 Yapısal ölçekte hazırlanan restorasyon projelerinde İstanbul Kara Surları	151
Tablo 5.6 Yapısal ölçekte hazırlanan restorasyon projelerinde İstanbul Kara Surları (devamı)	152
Tablo 5.7 Projelerin karşılatırılması	153

Kentsel Arkeolojik Alanların Kültürel Peyzaj İçinde Değerlendirilmesi: İstanbul Kara Surları Örneği

Tez Başlığı

Merve ÇELİK

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kentsel Koruma ve Planlama Programı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Kentler, zaman içerisinde gelişen ve alan kullanımıyla farklılaşarak evrilen yapılara sahiptir. Mekansal gelişim ve değişimle beraber, tarihi ve kültürel yapıların kentler içerisinde nasıl korunacağına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan koruma çalışmaları anıt ölçeğinde başlamış zaman içerisinde hem fiziksel mekanı hem de kültürel ve toplumsal değerlerin fiziksel mekanla birlikte ele alındığı peyzaj odaklı koruma yaklaşımlarına doğru evrilmiştir. Kent içerisinde bütünleşen tarihi yapıların yanı sıra kent merkezinde veya yakın çevresinde terk edilmiş izlenimi oluşturan kentsel arkeolojik alanların korunmasına ilişkin sorunlar “kültürel peyzaj” bağlamıyla ele alınabilir. Kültürel peyzaj ile kentsel arkeolojik alanları değerlendirerek, çevresinde yaşayan toplumun bu mekanlarla bütünlüğünü kurmak gerekir. Kentsel arkeolojik alanlar içerisinde bulunan yapıların mimari özellikleri dışında, çevresinde bulunan somut ve somut olmayan kültürel miras öğeleri bir bütün olarak kültürel peyzaj alanını oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, kenti koruma amacıyla yapılan fakat zamanla işlevini yitiren İstanbul Kara Surları ele alınmıştır. Geçmişten günümüze farklı kültürleri bir arada tutabilmiş İstanbul Kara Surları, kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji kavramları arasında ilişkinin kurulacağı alan olarak belirlenmiştir. Sur çevresinde yer alan mahallelerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği mekansal ve kültürel değişim incelenmiştir.

Bu çalışmada kentsel arkeolojik değeri olan Kara Surları ve çevresinde yer alan mahalleler, içerisinde barındırdığı özgün nitelikleriyle sur-kent-kentli ilişkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sur çevresindeki mahallelerde gerçekleşen mekansal değişimin yanı sıra kullanıcı değişimleri ve bunun peyzaj bütününde oluşturduğu etki araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel peyzaj, kentsel arkeoloji, İstanbul Kara Surları

ABSTRACT

Evaluation of Urban Archaeological Sites Within The Cultural Landscape: The Case of Istanbul Land Walls

Merve ÇELİK

Department of Urban Planning

Master of Science

Supervisor: Assoc.Prof. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Cities are dynamic structures that evolve over time and diversify through spatial development and changes in land use. With the growth and transformation of urban spaces, efforts have been made to determine how historical and cultural structures should be preserved within cities. Conservation efforts initially began at the scale of monuments and have gradually shifted toward landscape-oriented approaches that consider not only the physical space but also the cultural and social values intertwined with it. The challenges surrounding the conservation of urban archaeological sites, which often appear abandoned despite their location within or near city centers, can be addressed within the framework of "cultural landscape." Evaluating urban archaeological sites through the lens of cultural landscape emphasizes the need to establish a connection between these spaces and the surrounding communities.

Beyond the architectural features of the structures within urban archaeological sites, the tangible and intangible cultural heritage elements in their surroundings collectively constitute the cultural landscape. This study examines the Istanbul Land Walls, a historically significant feature of the city that was initially protected for conservation purposes but has since lost much of its functionality.

The Istanbul Land Walls, which have managed to preserve traces of diverse cultures throughout history, were selected as a focal point for establishing a relationship between the concepts of cultural landscape and urban archaeology. The study investigates the spatial and cultural transformations experienced by neighborhoods around the walls over time.

The primary aim of this study is to explore the relationship between the Land Walls, recognized as an urban archaeological asset, and the surrounding neighborhoods, identifying the unique characteristics that define the wall-city-community connection. Additionally, the study examines the spatial transformations in the neighborhoods surrounding the walls, as well as changes in their user base, and evaluates the impact of these shifts on the integrity of the landscape.

Keywords:

Cultural landscape, urban archaeology, Istanbul Land Walls

1.1 Problem Tanımı

Koruma kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açılarıyla ele alınmış olup günümüzde de gelişim göstermektedir. Tarihi ve kültürel değer taşıyan geçmişe ait izlerin korunmasına yönelik kaygılar, farklı koruma yöntemlerinin oluşmasını sağlamıştır. Kentlerin gelişimi ve planlama fikirlerinin uygulamaya geçirilmesiyle, tarihi alanların korunması tartışılır hale gelmiştir. Düzenli, sağlıklı ve dönemin koşullarına uygun yaşam alanları oluşturma amaçlı kentsel çalışmalar yapılırken, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına öncelik verilmemiştir. Zamanla bu değerlerin korunmasına yönelik adımlar atılmış olsa da, bütünlük koruma anlayışının gelişimi uzun vadeli çalışmaların sonucudur. Başlangıçta, kentlerin hızlı gelişimi nedeniyle tarihi değerlerin yıpranması, anıt düzeyinde koruma anlayışını gündeme getirmiştir. 19. yüzyılda sanayileşme ile beraber şehirleşmenin hız kazanması, tarihi ve kültürel yapıların yıkım ya da değişim süreçlerini başlatmıştır. 1830’larda Fransa’da Eugène Viollet-le-Duc gibi öncü isimler, anıtların korunması ve restorasyonu konusunda çalışmalar yürütmüş, anıt eserlerin özgün değerlerini koruyarak yenilenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Jokilehto, 1999).

Tarihi alanların anıt ölçeğinde korunmasına yönelik yaklaşımlar, yapıları yalnızlaştırmış ve çevresinden kopuk, tanımsız alanlar oluşturmuştur. 20. yüzyılın ikinci döneminde planlama adımlarında koruma kavramı gelişim göstermiştir; anıt yapı olarak koruma fikrinden uzaklaşılarak bütünlük koruma anlayışı gelişmiştir. Hem fiziksel mekanı hem de kültürel, toplumsal değerlerin fiziksel mekanla birlikte ele alındığı koruma yaklaşımlarına doğru evrilmiştir. Özellikle son yıllarda peyzaj odaklı yaklaşımlar gelişim göstermiştir. 1992 yılında Dünya Mirası Konvansiyonu (The World Heritage Convention) doğal ve kültürel miras alanlarını “kültürel peyzaj” kavramı ile bütünlüklemiştir. Bu bağlamda kültürel peyzajı “*doğa ile insanın el ele vererek oluşturduğu her türlü insani, kültürel, simgesel boyutlar gösteren ve sosyal, ekonomik, kültürel güçlerce ve doğal çevre eliyle yaratılan fiziksel kısıtların ve olanakların etkisiyle toplumun ve yerleşmenin zaman içerisinde*

geçirdiği evrimi açıklayan kültürel nitelikler” olarak tanımlanmıştır (Rossler, 1995).

Kültürel peyzaj kavramı çerçevesinde tarihi, kültürel değerlerin saptanması, kentlerin dinamik yapısına bağlı olarak değişen etkenlerle birlikte ele alınmasına ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar, güncel koruma anlayışını oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla, miras değerlerini kent yaşamında anlaşılır hale getirmek ve toplumla etkileşimi kurarak farkındalık sağlamak gerekmektedir. Fakat kentin dinamik yapısı içerisinde kentsel arkeolojik değeri olan alanların, kültürel miras olarak yansıtılması ve korunmasına yönelik uygulamalarda sorunlar karşımıza çıkmaktadır (Tankut, 1991). Kent içerisinde bütünleşen geleneksel konutlar, anıtsal yapılar gibi değerlerin yanı sıra kent merkezinde veya yakın çevresinde terk edilmiş izlenimi oluşturan kentsel arkeolojik alanların güncel kullanımı bu sorunların başında gelmektedir. Geçmişe ait değerlerin kanıtı olan arkeolojik alanların günümüzdeki önemi ve geleceğe aktarımı konusunda kararlar alınmalıdır.

Kültürel, tarihsel değerlerin korunması ve kullanımı kentin prestijini arttırarak ulusal ve uluslararası konumunu belirlemede etkili olabilmektedir. Tarihi ve kültürel değerlerin yaşatılması kentlerin canlandırılmasında ve gelişmesinde bir strateji olarak görülmektedir. Fakat günümüzde kentsel gelişim kararlarında öne çıkan çalışmalarda, tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülebilir olmaması sorunu öne çıkmaktadır. Kentlerin gelişimi odaklı planlama politikaları ile kent tarihini yok edici uygulamalar göz ardı edilmiş ve yapılan bu çalışmalar ile geri dönüşü mümkün olmayan zararlar verilmiştir. Bu zararların başında kent belleğinin yok olması, kent kimliğinin sürekli değişime uğrayarak kaybolması gelmektedir.

Kent içerisinde farklı kültürel, tarihi ve doğal çeşitliliği bir arada bulunduran kentsel arkeolojik alanların, bu alanlara has nitelik ve değerler ortaya konulmadan, anıtsal ölçekte korunması bulunduğu fiziksel çevreden ve toplumsal yapıdan bağımsız alanlar oluşturmaktadır. Kültürel peyzaj değerleri taşıyan kentsel arkeolojik alanların kent yaşamı içerisinde ele alınmaması, geçmişin değerini yansıtan peyzajın anlaşılmamasına sebep olmaktadır (Moore vd, 2020). Bir alanın kültürel miras özelliklerini anlamadan, o alanın korunmasına yönelik etkili stratejiler geliştirmek mümkün değildir. Kentsel arkeolojik alanlar, toplumun o alanla kurduğu tarihsel ve mekansal bağlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu

bağlamda, korunacak alanların yalnızca fiziksel özellikleri değil, aynı zamanda bu alanların çevresinde yaşayan toplulukların sosyo-kültürel dokusuyla olan etkileşimleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel peyzaj kavramı çerçevesinde kentsel arkeolojik alanlar değerlendirildiğinde bu etkileşim kurulabilir. Koruma yaklaşımlarının başarılı olabilmesi için, toplumun bu mekanlarla olan tarihsel bağını pekiştirecek şekilde, bu alanların bütüncül olarak ele alınması gereklidir (Jokilehto, 2017; Smith, 2006).

Geçmişte kentin koruyucu niteliği olan surlar, günümüzde bu işlevini yitirmiş ve kent içerisinde arkeolojik değer taşıyan yapılardır. Bu yapılara yeni bir işlev tanımlanamadığında, kent ile bütünleşik bir bağ kurulamamaktadır. Ancak günümüzde gelişen yeni koruma anlayışlarının ve yöntemlerinin uygulanmasıyla, surlar kent içerisinde kültürel peyzaj ögesi olarak konumlandırılabilir. Kentsel arkeolojik alanların korunması sürecinde sadece fiziksel yapının korunması değil, bu alanların kültürel ve toplumsal bağlamlarıyla değerlendirilmesiyle bütünleşik koruma yaklaşımı elde edilir (Fielden & Jokilehto, 1993). Bu doğrultuda modern kent yaşantısında kentsel arkeolojik değeri olan bu alanlar çevresiyle etkileşim kurularak kent yaşamına kazandırılmalıdır (Çalışkan, 2022).

1.2 Amaç ve Kapsam

Kent, doğa, insan, toplum, kültür gibi kavramların birleştiği ve bütünselliğin önemini vurgulayan kültürel peyzaj alanları bulunduğu yere özgü, karakteristik özelliklerine göre değişkenler barındırmaktadır. Bu değişkenlerin tespiti ile peyzaj alanlarının çevresinde nasıl tanımlandığı ve toplumdaki yeri anlaşılmaktadır. Kültürel miras değerlerini somut alanlar özelinden çıkartarak insan ilişkisi, toplumsal ve duygusal değerler ile bütünleştirmek bu değerlerin farkındalığını kalıcı hale getirmektedir. İnsanların ortak mirası olan kentsel arkeolojik alanların geçmişi ile geleceği arasındaki ilişki kültürel peyzaj ile kurulmalıdır. Böylelikle bu alanların toplum içerisinde yeri tanımlanabilmektedir (Antrop, 2005).

Günümüzde kültürel çeşitliliğini sürdüren İstanbul Kara Surları, bu çalışmada kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji arasındaki ilişkiyi irdelemek üzere seçilen inceleme alanıdır. Çalışmanın amacı, Kara Surları'nın kentsel arkeoloji alanı olarak kentle ve kent sakinleriyle ilişkisini, kültürel peyzaj unsurları bağlamında analiz etmektir. Kara Surları'nın yalnızca bir anıt olarak korunmasından öte, çevresinde

yaşayan topluluklarla oluşturduğu etkileşimlerin farklı ölçeklerde tanımlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, arkeolojik öneme sahip kentsel alanlar ve yapılar, çevresindeki yerleşik topluluklardan soyutlanmadan ele alınmalı; kent ve kentli arasındaki etkileşimi kavramsallaştırmada kültürel peyzaj yaklaşımı bir analiz çerçevesi olarak kullanılmalıdır.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın teorik çerçevesi, kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji kavramlarının literatür incelenmesiyle oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası kaynaklar üzerinden yapılan literatür taraması ile; kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji kavramlarının tanımları ile bu kavramların gelişim süreci tespit edilmiştir. Literatür taraması sonucunda bu kavramlar arasındaki ilişki kurulmuştur.

Sur ve Kent İlişkisi başlığı altında literatür çalışması yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda surların yapılş amacı ve süreç içerisinde barındırdığı rollerin belirlenmiştir. Sur ve kent ilişkisinde belirlenen rollerin kültürel peyzaj ögesi olarak değerlendirilebilmesi için kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Sur ve kent ilişkisinin ortaya çıkarılmasının ardından sur yapısını kent içerisinde barındıran ve farklı ilişkiler kuran Quebec, Siena, Selanik kentleri uluslararası örnekler olarak incelenmiştir.

“İstanbul Kara Surlarına Kültürel Peyzaj Ögeleri Olarak Bakmak” başlığında örnek alan olarak seçilen İstanbul Kara Surları’nın tarihsel süreç içerisinde nasıl bir değişim geçirdiği üzerine literatür çalışması yapılmış olup mevcut durumun kültürel peyzaj içerisinde yeri aktarılacak istenmiştir. Sur kapıları ve çevresine yönelik değişimler kültürel peyzaj çerçevesinde, dönemsel olarak gruplandırılması yapılmıştır; sosyal, kültürel ve mekânsal değişimler karşılaştırmalı bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

Kültürel peyzaj olarak çözümlemek kısmında İstanbul Kara Surları çevresinde yer alan 12 proje yerel yönetim kurumları ile yapılan görüşmeler ile seçilmiştir. 2000 yılı sonrası sur çevresinde yer alan bu projeler farklı ölçeklerde seçilmiştir. Bu projelerin kültürel peyzaja olan katkılarını değerlendirmeye yönelik alt kriterler belirlenmiştir. Yerel yönetim kurumlarında çalışan ve çalışma alanında yapılan projelerle ilişkili uzmanlar ile yapılan görüşmeler sonucunda belirlenen kriterler ile sur çevresinde yer alan projelerin çok yönlü değerlendirmesi yapılmıştır. Farklı

ölçeklerde seçilen projeler, betimsel nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı analiz ile tablolaştırılmıştır.

1.4 Hipotez ve Araştırma Soruları

Tarihi kentler, kent kültürü ile beraber çeşitli kimlik öğelerini bir arada barındıran ve koruma açısından kritik öneme sahip alanlardır. Bu alanlar, sadece fiziksel yapılarıyla değil, aynı zamanda sosyo-kültürel yapılarıyla da büyük öneme sahiptir. Tarihi kentlerin kültürel peyzaj öğeleri, bu sosyo-kültürel yapının mekana yansımaları ve kentsel hafızadaki yerleriyle şekillenir. Kentsel arkeolojik alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, bu alanların kültürel peyzaj olarak bütünleşik bir şekilde ele alınmasıyla mümkündür. Kentsel arkeolojik alanlar, kapsayıcı ve bütünleşik bir koruma anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde tarihi işlevlerini ve kültürel yapısını koruyarak modern kent yaşamıyla entegrasyonunu sağlayacaktır. Bu bağlamda, kentsel arkeolojik alanların korunması, çevresindeki topluluklarla kurduğu ilişkileri kültürel peyzajın bütünselliği dikkate alınarak gerçekleştirilecektir.

Kentsel arkeolojik değeri olan alanlar, geçmişte farklı kültürleri ve işlevleri bünyesinde barındırmış olup, günümüzde bu işlevleri devam ettirmemektedir. Bu alanların günümüz kent yapısındaki önemi, toplumla kurdukları ilişkiler yoluyla sağlanabilir; toplumla olan bu etkileşim, kültürel peyzajın bir parçasıdır.

Kentsel arkeolojik alanların, kent ve kentli ile etkileşimi, kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında bütüncül koruma stratejileri geliştirilebilir. Bu stratejiler, kentsel arkeolojik alanların tarihi ve kültürel yapısının korunmasını ve kent yaşamıyla entegrasyonunu hedefler.

Araştırma Soruları

1. Planlama çalışmalarında İstanbul Kara Surları'na yönelik kararların kültürel peyzaja etkileri nelerdir?
2. Kentsel arkeolojik değer olan İstanbul Kara Surları ve çevresindeki mahallelerin tarihsel süreçte mekânsal ve sosyal değişimleri nelerdir?

2

KÜLTÜREL PEYZAJ İÇERİSİNDE SUR VE KENT İLİŞKİSİ

Bu bölümde kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji kavramlarının gelişim süreçleri incelenmiş olup kavramlar arası ilişki kurulmuştur. Sur ve kent ilişkisinin tarihsel süreçte nasıl oluştuğu araştırılarak sur kapılarının işlevleri ortaya çıkarılmıştır.

2.1 Literatür Özeti

Kentsel arkeoloji ve kültürel peyzaj kavramları, şehir planlama ve kentsel koruma çalışmalarının kesişim noktasında yer alan önemli disiplinlerdir. Kentsel arkeoloji, geçmiş uygarlıkların maddi kalıntılarını kentsel çevrede inceleyerek, bir şehrin tarihsel ve kültürel süreçlerini anlamayı hedeflerken kültürel peyzaj ise doğal ve insan yapımı unsurların bir arada şekillendirdiği, bir toplumun kimliğini yansıtan alanları tanımlar (Cosgrove, 1998; Atauz, 2004). Bu iki kavram, özellikle modern şehirlerin tarihsel bağlamı ve geçmişle olan ilişkisi bakımından önem kazanır. Kentsel arkeolojik alanların, kentleşme süreçleriyle birlikte hem kültürel mirasın korunması hem de günümüz kent planlamasına entegrasyonu, bu iki disiplinin önemini ortaya koyar.

Kültürel peyzaj, doğal unsurlar ile insan faaliyetlerinin ortak ürünüdür ve bir toplumun sosyo-kültürel yapısının bir yansımasıdır (Tuan, 1977). UNESCO'nun tanımı üzere, kültürel peyzajlar, bir topluluğun doğayla olan etkileşiminin somut bir kanıtıdır (UNESCO, 1992). Özellikle kentsel alanlarda, kültürel peyzajların korunması ve sürdürülebilirliği, geçmişin izlerinin geleceğe taşınabilmesi adına büyük önem taşır. Kültürel peyzajlar aynı zamanda tarihsel bir anlatı sunar; bu anlatı, kentsel arkeolojik çalışmalarla da desteklenerek, geçmiş uygarlıkların yaşam biçimlerinin ve çevreyle olan ilişkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunur (Fairclough, 2006; Taylor, 2008).

Kentsel arkeoloji, modern şehirlerde yapılan kazılar aracılığıyla, geçmişte var olan yerleşimlerin ve bu yerleşimlerin sosyal, ekonomik ve fiziksel yapılarının anlaşılmasını amaçlar (Atauz, 2004). Kent merkezlerinde yapılan arkeolojik kazılar, modern yapılaşmanın altında yatan tarihsel kalıntıları ortaya çıkararak, geçmişin izlerini gün yüzüne çıkarır. Örneğin, İstanbul ve Roma gibi köklü tarihsel

geçmişe sahip şehirlerde yapılan kentsel arkeolojik çalışmalar, modern kentleşme sürecinde tarihsel ve kültürel değerlerin korunması konusunda önemli veriler sunmaktadır (Kolb, 1987).

Kentsel arkeoloji ve kültürel peyzaj, birbirlerini tamamlayan disiplinlerdir. Kentsel arkeolojik alanların kültürel peyzaj içerisinde değerlendirilmesi, sadece arkeolojik kazıların sonuçlarını ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda bu alanların bir topluluğun tarihi, kültürü ve kimliği üzerindeki etkilerini de anlamaya yardımcı olur (Smith, 2006). Kültürel peyzajın bir parçası olan bu alanlar, geçmişin izlerini taşıyan yerleşimlerin modern şehirlerde nasıl şekillendiğini ve bugünkü toplumlar üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını göstermektedir.

Kentsel arkeoloji ve kültürel peyzaj kavramlarının bir arada ele alınması, şehirlerin tarihsel ve kültürel mirasının korunması ve geleceğe taşınması açısından büyük önem taşımaktadır. Modern şehirleşme süreçlerinde bu iki disiplinin entegrasyonu, hem tarihi değerlerin korunmasını hem de şehirlerin sürdürülebilir gelişimini sağlamaktadır (Taylor, 2008).

2.2 Kültürel Peyzaj Kavramı ve Gelişim Süreci

Kültürel peyzaj kavramı ilk olarak coğrafya bilimi içerisinde kullanılmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda farklı disiplinlerin çalışma odağına yerleşen kavram insan doğa ilişkisinin ötesine geçerek toplumsal değerlerin aktarıldığı miras niteliği taşımıştır; kültürel mirasın aktarılması ile farklı bir değer kazanmıştır (Palang ve Fry, 2003).

Sauer kültürü faktör, doğal alanı ise araç olarak nitelendirir; sonuç ise kültürel peyzajdır. Yapay ve doğal etkenlerin birlikteliğine kültürel değerlerin katıldığı tanım ile kültürel peyzajın kavramının ele alınışı da değişmiştir; miras değeri anlaşılmıştır (Sauner, 1963). Cosgrove, kişinin içinde bulunduğu çevresel ve sosyal etkilerle kültürel peyzajı tanımlamaktadır. Farklılaşan kültürle beraber ele alınan kültürel peyzaj kavramı her alanda başka etkenlerle değerlendirilmelidir. Kültürel peyzajı kültürel miras anlayışı içerisinde önemli bir yeri olduğunu ve '*küreselleşmiş dünyanın gerçekleriyle*' ilişki kuran miras olduğunu belirtmiştir. Miras içerisinde ele alınan kavramda somut ve somut olmayan değerler bütün olarak dikkate alınmalıdır (url-1).

UNESCO; kültürel peyzaj yapay ve doğal etmenlerin bir arada olduğu, zamansal ve mekansal izlerin toplum üzerinde okunabildiği, geçmişten günümüze arazi kullanımını ve sosyal, kültürel yaşantıyı tanıtabilen, tarihsel olaylardan izler de taşıyan arazi parçaları olarak tanımlanmıştır (Fowler, 2003).

A.B.D. Milli Park Servisi Tarihi Peyzaj Girişimi, kültürel ve doğal kaynakları olan coğrafi alanın tarihi, kültürel, estetik değerleri taşımasıyla kültürel peyzajlar oluşmuştur şeklinde açıklamıştır. Koruma disiplini olanlar da benzer bir yaklaşımla kültürel peyzajı insanların hareketlerinden etkilenen ve tarihi olaylara ev sahibi olan coğrafi alanlar olarak tanımlamışlardır (Özsüle, 2005).

Kültürel peyzaj kavramı üzerine yapılan tanımlamalarda genel ifadeler doğal çevrenin insan aktiviteleri ile olan etkileşimi ve bu etkileşim içerisinde kültürel değerlerin olmasıdır, bu değerlerin tarihsel süreklilik içerisinde olması beklenmektedir.

19.yy sonunda Alman coğrafyacı Ratzel'in fiziksel çevrenin insan ilişkileri ile şekillenmesine dayanan kültürel peyzaj tanımı akademik terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Coğrafya bilimi içerisinde araştırmacılar peyzajı temelde ikiye ayırdılar; insan etkisinden uzak olan “doğal peyzaj” olarak tanımlanırken insan etkileşimde olan alanlar “kültürel peyzaj” olarak tanımlandı. Kültürel peyzaj, sadece insanların ihtiyaçlarına göre oluşturdukları arazi kullanımı olarak değerlendirilemez, diğer kültürel etkileri içermesi ile doğal peyzajdan farklılaşır. Fiziksel etkilerin yanı sıra insan ilişkileri, gelenekler gibi etmenler kültürel peyzajın içerisinde yer almıştır (Küster,2004, Sauner, 1963). Peyzaj kavramını ‘kültürel varlık’ olarak değerlendiren Sauner'in görüşü benimsenerek kavram farklı disiplinlerde gelişme göstermiştir.1960'lardan sonra peyzaja kültürel içerik olarak bakılmıştır. 1980'li yıllarda peyzaj alanlarını tanımlamak yerine kültürel değerlerin yarattığı ortamı anlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Her kentin, bölgenin farklılaşan kültürel peyzajları vardır. Bu farkları oluşturan bölgelerin sahip olduğu yapılı çevre ve fiziksel çevre peyzajın anlaşılması için yeterli değildir. Her bölgenin sahip olduğu kimlik değerleri kültürleri ile bütünleşmiştir (Jones, 2004).

Kültürel peyzaj kavramı ilk olarak coğrafya ile ortaya çıkmış olsa da farklı disiplinlerde yürütülen çalışmalarla şekillenmiştir. Kültürel peyzaj, insan eliyle yapılan fiziksel çevreyi tanımlayan ifadelerden uzaklaşarak kişilerin sosyal

yaşantısından etkilenen, farklı kültürlerle değişiklik gösteren, miras değeri olarak ele alınan bir kavram haline gelmiştir.

İnsan çevre ilişkisiyle ilgilenen, gelenek ve kültürlerin çeşitliliğini sağlayan, tüm bu değerleri bir arada ele alarak sürekliliğinin sağlanmasına odaklanan kültürel peyzaj, koruma anlayışı içerisinde gelişen bir kavramdır. Fiziksel çevre ve sosyal değerlerin birlikte yaşatılarak bütüncül, kapsayıcı korumanın gelişimini önemsemektedir. Kültürel peyzaj; insan- çevre, insan-insan ilişkilerinin dinamik yapısından faydalanır. İnsanların çevreleriyle kurduğu ilişki planlama ve koruma yaklaşımlarında dikkate alınmaya başlamasıyla beraber kültürel peyzaj tanımlamaları zenginleşmeye başlamıştır. İnsan- çevre ilişkisinin önemi vurgulanırken insanların birbirleriyle olan ilişkisi, kültürel çeşitliliği sağlamaktadır. Kültürel miras olarak ele aldığımız somut ve somut olmayan mirasların bir arada ele alınması, bütüncül yaklaşımı kültürel peyzaj kavramı ile açıklanabilmektedir (Özsüle, 2005).

Kültürel peyzajı oluşturan etkenler içerisinde toplumsal değerlerin getirdiği izler, oluşturdukları katmanlaşma ve devamlılığının sağlanması koruma anlayışı ile mümkündür. Kültürel mirasın korunması anlayışı çerçevesinde gelişen kültürel peyzaj kavramı uluslararası tartışmalarda yer almıştır. 1992 yılında Dünya Miras Komitesi, kültürel peyzajları Dünya Miras Listesi'nde bir kategori olarak ele almıştır; kültürel peyzajların tanıtılması, korunması ve sürdürülebilir olmasında ilk yasal adımdır. Üstün evrensel değere sahip kültürel peyzaj alanlarının korunması, küresel ölçekte değerlendirilmeye alınmıştır (Fowler, 2003).

1992'de UNESCO'nun kültürel peyzajı kabul etmesiyle birlikte kategorileştirme yönergeleri belirlenmiştir:

- İnsanlar tarafından bilinçli bir şekilde tasarlanan, üretilen yerlerdir. Estetik değerler ön planda tutularak yapılan park ve bahçeler bu kategoride yer alabilir. Bu alanlar genellikle dini yapı veya benzer anıtsal yapılarla birlikte tasarlanmıştır.
- Organik olarak gelişim gösteren peyzaj alanlarıdır. Sosyal, ekonomik, dini veya idari ihtiyaçlar doğrultusunda oluşan peyzajlar doğal çevreden faydalanarak gelişmiştir. Bu sınıflandırmada yer alan peyzajlar zaman

içerisinde bu alanlarda oluşan değişimleri de yansıtmaktadır. İki alt kategoriye ayrılır:

- a. Kalıntı veya fosil olarak adlandırılan peyzaj alanlarıdır; evrimsel sürecin zamanla veya aniden sonlanması durumunda oluşan alanları kapsar. Arkeolojik alanlar bu kategoride yer alır. Karakteristik yapısı, hala oluşturulan formda kalmasıdır.
 - b. Devam eden peyzaj alanları; çağdaş toplum içerisinde geleneksel yapısını, sosyal ilişkilerini koruyan ve sürekliliğini sağlayan, evrimsel sürecinin devam ettiği bir peyzaj türüdür. Sürekliliği olan bu peyzaj, kendisinin gelişim sürecine ait kanıt niteliği taşımaktadır. Tarım alanları ve kırsal gelişim gösteren alanlar bu kategoride değerlendirilir.
- İlişkisel kültürel peyzajlar; somut kültürel kanıtlardan ziyade somut olmayan dinsel, sanatsal veya kültürel bağları olan doğal öğeler olarak Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadırlar. Dini, sanatsal veya kültürel değerleriyle bütünleşen ve bu değerlerle tanımlanan alanlardır (Rössler, 2000).

Bu belirlenen kriterler Dünya Miras Sözleşmesi'nde kabul edilmiş ve üstün evrensel değere sahip kültürel peyzajları belirleyen, koruyan ve gelecek nesillere aktarılmasında sorumluluğu alan uluslararası yasal araç olmuştur (Rössler, 2000).

UNESCO'nun kültürel peyzajların tanımlanması ve korunmasına yönelik yaptığı çalışmalar her bölgede uygulanabilir olmalıdır. Uluslararası yapılan çalışmalarda Avrupa Konseyi'nin hazırladığı "Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye" 1995 yılında yayınlanarak uluslararası çalışmalarda ikinci önemli belge olmuştur: Kültürel peyzajların koruma politikalarının parçası haline gelmesi ve sürekliliğinin sağlanması belirtilmiştir (Droste, 1995).

Avrupa Konseyi 2000 yılında Avrupa Peyzaj Sözleşmesi imzalamıştır. Peyzajların korunması, yönetimi ve planlaması ilk defa yasal bir şekilde ele alınmıştır. Sözleşmenin amacı geleceğin peyzajlarının planlamasında geçmiş peyzajlarla ilişkinin kurulmasını sağlamaktır (Özsüle, 2005).

Kültürel peyzaj, yalnızca doğal güzellikler ve insan yapımı unsurların birleşimi olarak değil, aynı zamanda bu unsurların tarihsel ve kültürel değerlerin bütünleştiği

alanlar olarak değerlendirilir (Cosgrove, 1984). Kentsel arkeolojik değeri olan alanlar, kültürel peyzaj öğeleri kapsamında ele alınarak incelenmiştir:

- Kültürel peyzajın en önemli öğelerinden biri “tarihi yapılar ve alanlar”dır. Bunlar genellikle antik dönemden günümüze kadar ulaşan kalıntılar, dini yapılar, anıtsal yapılar ve benzeri kültürel miras nitelikli alanlardır (UNESCO World Heritage Centre, 2005). Tarihi yapı ve alanlar bölgenin geçmişteki işlevini, dönemsel estetik değerleri ve mimari özellikleri de yansıtmaktadır; kaleler, saraylar, camiler, kileseler gibi yapılar tarihin ve kültürün izlerini taşımaktadır (Smith, 2006). Kentsel arkeolojik nitelikli alanlar kültürel peyzajın “tarihi yapı ve alan” ögesinde değerlendirildiğinde ise geçmişin izlerini korurken günümüz kentlerinin kimliklerini şekillendirmektedir (Lowenthal, 1998).
- Kültürel peyzajın ögesi olarak kentsel peyzaj; yerleşim alanları, tarihi yol ağları, meydanlar gibi alanları kapsamaktadır. Bu alanlar geçmişin sosyal, kültürel, ekonomik yapısını yansıtan unsurları içermektedir. Kentsel peyzajı oluşturan etmenlerin kültürel peyzaj içerisinde değerlendirilmesi de bir kentin fiziksel ve toplumsal dönüşümlerinin nasıl olduğunu anlamaya olanak sağlar (Taylor, 2008). Kentin fiziksel gelişiminde yol ağlarının oluşum şekli yerleşim alanlarını ve sosyoekonomik yapının anlaşılmasını sağlamaktadır. Tarihi yolların sürekliliği bölgenin ticaret ilişkisini ve günlük yaşamın sosyal dinamiklerinin belirlenmesinde önemlidir (Cosgrove, 1984).
- Doğal peyzaj ve çevresel unsurlar olarak ele alınan park, bahçe, tarım alanları gibi doğal nitelikli alanlar kültürel peyzaj öğeleri arasında yer almaktadır. Doğal çevrenin kültür ve kent ile birleşimi estetik değerleri arttırmaktadır (Rossi, 1982).
- Dini inanç ve ritüellerin gerçekleştiği mekanlar da kültürel peyzajın bir ögesi niteliğindedir. Manastır, kilise, cami, tapınak, inançlara göre farklılaşan ritüeller kültürel mirasın bir parçasıdır (Duncan, 1990).
- Bir kentin sosyo-ekonomik işlevini yansıtan ekonomik ve ticari alanlar kültürel peyzajın bir diğer parçasıdır. Kentlerin gelişiminde önemli rolü olan bu mekanlar bulundukları kentlerin, o bölgede yaşayan kişilerin sosyal

yapısını da aktarmaktadır. Pazarlar, çarşılar, limanlar gibi alanlar ile ticaret yolları da kültürel peyzajın öğeleri içerisinde değerlendirilebilir. Bu mekanlar toplumsal etkileşim ve kültürel aktarımın da sağlandığı alanlardır. Ticaret yolları ve çevresindeki yerleşimler bölgenin kültürel kimliğinin bir parçasıdır (Cosgrove, 1984; Cleere, 2000).

- Kültürel alanlar ve eğitim alanları; bir yerleşimin toplumsal belleğini, kültürel değerlerini aktardığından kültürel peyzajın öğelerinden biri olarak ele alınmıştır. Bu tür alanlara müzeler, okullar, kütüphaneler örnek olarak gösterilebilir. Bilgi ve kültürün aktarıldığı bu mekanlar aynı zamanda toplumsal değerlerin ve kimliğin aktarılmasını da sağlar (Taylor, 2008). Kentin kültürel mirasının sürdürülebilir olmasını sağlayan bu mekanlar koruma ve yönetim stratejilerinde de önemli rol oynar (UNESCO, 2005). Kültürel peyzajın korunması ve aktarılmasında müzeler önemlidir. Tarihsel, sanatsal değerlerin sergilendiği bu mekanlar toplumsal belleğin korunmasını sağlamaktadır. Eğitim ve kültürel faaliyetlerin bir arada olabileceği müzeler kültürel kimliği de güçlendirmektedir (Cleere, 2000).

2.3 Kentsel Arkeoloji Kavramı ve Gelişim Süreci

Günümüz kentlerinin modern yapısı tarihsel süreç içerisinde değişimlerin, dönüşümlerin sonucunda oluşmuştur. Kentler geçmişten günümüze farklı dönemlere şahit olan canlı bir oluşumdur. Tarihsel sürekliliği uzun olan kentler geçmişin izlerini de taşımaktadır; yeraltında, yer üstünde bulunan bir veya birden fazla görülen katmanlar, bir tarihi belge değerindedir. Geçmişte kentlerin oluşum sürecini, fiziksel yapısı ve toplumsal yapısını bu özel alanlarda öğrenebilmek, yorumlayabilmek mümkündür. Her dönemin kendine özgü yapısı, diğer dönemlerle ilişki kurarak günümüze kadar gelebilmesi o kentin kimliğinin bir parçasıdır. Kente ait bilgilerin okunabilmesinden öte kentin özgün yapısını oluşturmaktadır.

Kentleşme olgusunun zamanla hızlanması, düzensiz hale gelmesi gibi durumlar, tarihsel sürekliliğin gözlemlendiği alanların tehdit altına girmesine sebep olur. Zamanla kentlerde koruma kullanma dengesinin de dikkate alındığı koruma politikaları geliştirilmeye başlanılmıştır. Bilimsel çalışma olarak koruma kavramında yer edinen “kentsel arkeoloji” 20.yüzyıl sonlarında gelişim göstermiştir (Aydeniz, 2009)

Arkeoloji, geçmişe ait maddi izlerin ve katmanların tespit edilerek yorumlanmasını sağlayan bir çalışmadır. Hızla gelişen kentlerin barındırdığı birden fazla yerleşim izlerinin karışık yapısı arkeoloji çalışmalarında bir zorluk olarak ele alınır. Kentsel arkeoloji farklı bir uzmanlık gerektirmektedir; arkeolojik kazılar sonucu elde edilen verilerin kent yaşamı ile bütünleşmesini ve toplum tarafından anlaşılır olmasına yönelik çalışmalar yapılır (Doyduk ve Can, 2012).

Kent kimliğinin parçası olan, kentlerin tarihsel sürekliliğinin izlerini taşıyan bu alanlara yönelik çalışmaların amacı sadece kentin fiziksel geçmişini ortaya çıkarmak değildir. Kentlerin sosyal ve kültürel geçmişini de yorumlayarak bu alanların geçmiş-gelecek köprüsünü kurmakta ve geleceğe yönelik tasarımlarında koruma bilinci oluşturmaktadır. (Karabağ, 2008).

19.yüzyılda yürütülen imar çalışmaları sonucunda kentlerde eski yerleşimlere ait kalıntılar ortaya çıkmıştır; 1840 yılında Londra’da, 1870’de Oslo’da yapılan imar çalışmaları sonucunda arkeolojik buluntular görülmüştür. Bu izlerin mühendisler tarafından belgelenme çalışmaları kentsel arkeolojinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Sonrasında yapılan çalışmalarda arkeologlar bilimsel çalışmalar yürütmüştür, 1930’larda ise arkeolojinin öneminin eski kent yerleşimlere yönelik olması kentsel arkeolojinin farklı bir uzmanlık alanı olarak gelişmesinde etkili olmuştur. 2. Dünya Savaşı sırasında Avrupa kentlerinde tahripler olmuştur; tarihi ve kültürel mirasların yıkımı ve bu alanların altında bulunan daha eski yerleşimlerin izleri ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası kentlerin yenilenmesi üzerine yapılan çalışmalarla birlikte ‘sistemli kentsel arkeolojik’ çalışmalar başlatılmıştır. Savaşın yıkıcı etkisinin en yoğun görüldüğü Almanya, Polonya ve Sovyetler Birliği’nin batısında bu çalışmalar artmıştır (Sarfati ve Melli, 1999).

Kentsel alan içerisinde kalan arkeolojik alanlarda kazı çalışmaları, kalıntıları korumak gibi durumlar alışılmış arkeoloji çalışmalarına göre daha karışık bir durumdur. Kentsel arkeoloji çalışmalarının başladığı bu yıllarda koruma anlayışının tek yapı ölçeğinde sınırlı olması, tarihi alanların bir bütün olarak korunamaması kentsel arkeoloji çalışmalarının daha zor olmasına sebep olmuştur.

Savaş sonrası kentsel arkeoloji çalışmaları ‘kurtarma arkeolojisi’ olarak yapıldı; kentlerde gerçekleştirilen imar çalışmalarından zarar görmemesi için sınırlı zaman ve olanaklarla hızlı bir veri toplama çalışmasıdır. Kurtarma arkeolojisi adı altında

yürütülen bu çalışmalar yetersiz kalmıştır. Sistemli olarak ilerlemesi için planlama çalışmalarıyla birlikte ele alınmalı ve kent kimliğini yansıtacak şekilde yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Kentlerde imar çalışmalarının artmasıyla birlikte yeni yapılaşma baskısı hız kazanmıştır, tarihi alanların üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu olumsuzluklara tepki olarak 1960’larda koruma kavramının kentsel alanlarda önemi artmıştır. “Bütünleşik koruma” kavramı gündeme gelerek kentlerde doğal, yapılı çevresi, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel değerleriyle birlikte koruma düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bu düşüncenin gelişmesiyle beraber kentsel arkeoloji kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramla kent içerisinde yürütülen arkeoloji çalışmaları sistemli bir yapı kazanmış ve arkeologların da kentsel planlama çalışmalarına katılımı sağlanması amaçlanmıştır (Sarfati ve Melli, 1999). Kentlerde hızla yürütülen imar çalışmalarında modern yapı sistemleri kullanılmıştır. Bu sistemler, yapıların daha derin temellerinin ve bodrum katlarının oluşmasını sağlamıştır. Derin kazılar yeraltındaki kentsel arkeolojik alanlar üzerinde tehdit oluşturmuştur (Karabağ, 2008). Kent bütününde koruma anlayışının gelişmeye başladığı bu yıllarda kentlerdeki çok katmanlı yapısının anlaşılması düşünülürken daha çok tahrip edici bir durum oluşmuştur.

1964 yılında Venedik’ de toplanan ‘İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’ sonucunda hazırlanan Venedik Tüzüğü kentsel korumanın yasal oluşumu olarak ele alınır. Tüzükte sit kavramı önem taşımaktadır, tarihi kültürel değerlerin kent içerisinde bir bütün olarak korunmasını sağlamıştır. Alınan kararlarla arkeolojik miras alanlara yönelik sorunların kentsel planlama içerisinde ele alınarak sorunların çözülmesine adımı atılmıştır. 1960’larda sonra kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası çalışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. 1969’da Avrupa Konseyi tarafından arkeoloji çalışmalarına yasal çerçeve oluşturmak üzere Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmede arkeolojik mirasın korunması için yapılan çalışmalar sonucu ulusal envanter oluşturulması, kazı çalışmalarının uzman kişiler tarafından yapılması, izinsiz kazı çalışmalarının engellenmesi, arkeoloji kazılarında elde edilen bilgilerin paylaşılması gibi sorumluluklar belirtilmiştir (Madran ve Özgönül, 1999). Arkeoloji kazı çalışmalarının bilincini arttıran, sistemi belirleyen ve sorumlulukları aktaran sözleşmede kazı çalışmalarının planlama ilişkisi oluşturulmamıştır.

1970’lerde Avrupa kentlerinde yürütülen imar çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan arkeolojik miras değerleri kurtarma kazıları ile belgelenmiştir; kentsel arkeoloji kavramının gelişimini tetiklemiştir (Tuna, 2003). 1972 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır. Ortak kültürel mirasın korunmasının geniş kapsamlı bir planlama çalışmasıyla mümkün olunacağı belirtilmiştir. Bu sözleşme ile kültürel mirasın kent yaşamı ile bütünleşmesi ilk defa ele alınmıştır (Madran ve Özgönül, 1999).

Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilen 1975 yılında ise Avrupa Konseyi’nin ‘Geçmişimiz için Bir Gelecek’ vurgusunun öne çıktığı etkinlikler düzenlenmiş, Avrupa Mimari Miras Tüzüğü kabul edilmiştir. Kentsel korumada bir dönüm noktası olarak görülen tüzük ile tek yapı ve anıt eser ölçeğinden daha bütüncül koruma anlayışına geçiş yapılmıştır. Tarihi, kültürel değerlere sahip bu alanlara yönelik toplumu bilinçlendirme amaçlanmıştır. Korumanın somut değerleri dışında sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerine de dikkat çekmiştir. Bütünleşik koruma modeli ile tarihi alanların çevresiyle uyumlu işlevlere sahip olduğu, yasal, ekonomik ve sosyal yönlerin ele alındığı farklı kesimlerin de planlamada katılım sağladığı anlayış oluşmuştur (Dinçer, 2013). Kentsel planlama ve arkeoloji ilişkisinin ilk defa yasal oluşum içerisinde ele alındığı, arkeologların da planlama sürecine dahil olduğu önemli bir gelişme olarak görülmektedir (Aydeniz,2009).

1980’li yıllarda nüfus artışının olması kentsel alanlarda imar çalışmalarının artmasını etkileyen bir faktördür. Sonuç olarak ise kent içerisinde kalan arkeolojik miras tehdit altına girmiş, kentsel arkeolojinin gelişmesi hızlanmıştır (Council of Europe, 2002). Avrupa Konseyi 1984 yılında Floransa’da Arkeoloji ve Planlama Kolokyumu düzenlemiştir: Arkeoloji ve planlama arasındaki ilişkinin önemi vurgulanmıştır. Bilimsel çalışmalar sonucu veri tabanlarının oluşturulması, disiplinler arası çalışmaların geliştirilmesi, planlama ve korumayla ilgili yasal düzenlemeler arası uyumsuzlukların giderilmesi, kent sakinlerine yönelik eğitimlerle farkındalığın oluşturulması ve miras değerlerinin tanıtılması, katılan ülkeler arası iş birliği ve bilgi alışverişinin geliştirilmesi konuları kolokyumun temel ilkelerini oluşturmaktadır. ICOMOS tarafından 1987’de Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Uluslararası Sözleşmesi imzalanmıştır. Arkeolojik araştırmaların geliştirilmesi, kalıntıların korunması ve arkeoloji alanlarının kent

yaşamına uyum sağlamasına yönelik ilkeler belirtilmiştir (Madran ve Özgönül, 1999).

1989'da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin aldığı Arkeolojik Mirasın Kentsel ve Kırsal Planlama Çalışmaları Çerçevesinde Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı ile ele alınan başlıca kararlar şu şekildedir; ulusal arkeoloji envanterinin oluşturulması, planlama çalışmalarının disiplinler arası olması; arkeolog, plancı ve girişimcilerin birlikte çalışması, arkeoloji verilerinin planlama süreçlerine dahil edilebilmesi için yasal, yönetsel altyapılarının oluşturulması (Madran ve Özgönül, 1999, Aydeniz, 2009).

1969'da Avrupa Konseyi tarafından imzalanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi 1992 yılında gözden geçirilerek Valetta'da imzalanmıştır. Sözleşmede arkeolojik miras alanlarının korunma sorununun çözülmesine yönelik ülkelerin kendi yasal düzenlemelerini oluşturması beklenmektedir (Dinçer, 2013).

Avrupa Konseyi tarafından 1992-1997 yıllarında 'Avrupa Arkeoloji Yılları Kampanyası' ile yürütülen Avrupa Kentsel Arkeoloji Projesi gerçekleştirilmiştir. Bu projeye tarihi kent belleğini oluşturmak, halkın tarihi çevresine bilincin artmasına yönelik eğitimler düzenlenmiştir (Tuna, 2003).

2000 yılında Avrupa Konseyi Avrupa İyi Uygulama Kodu' nu onaylamıştır. Korumada kentsel planlamanın önemi vurgulanarak planlama çalışmalarında farklı disiplinlerin birlikte çalışması sonucu arkeolojik mirasın korunması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Council of Europe, 2002).

Avrupa Birliği'nin 2003-2005 yıllarında yürüttüğü 'Erişilebilirlik Projeler: Kentsel Arkeolojik Zemin Sürdürülebilir Koruma ve Geliştirme' başlıklı projesi ile kentsel arkeoloji alanlarının koruma kullanma dengesinin sağlanması, fiziksel yapının yanı sıra kültürel, sosyal etkilerinin de ele alındığı bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Kentsel arkeolojinin kent yaşamı içerisinde uygun korunması, çevresiyle uyumlu işlevlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kentsel arkeoloji alanların gelişimi ve ziyaretçi dengesinin kurulması bu projenin istenilen sonuç ürünleridir (ICOMOS, 2005). Erişilebilirlik Projeler ile kent içerisinde yürütülen arkeoloji çalışmaları sonucunda elde edilen kalıntıların kentliler tarafında

görülmesi, anlaşılması istenilmiştir, özetle koruma bilincinin erişilebilirlikle sağlanması amaçlanmıştır.

2.4 Kentsel Arkeolojik Değerler ve Kültürel Peyzaj İlişkisi

Kentsel arkeoloji, şehirlerin geçmişten günümüze taşıdığı tarihi katmanları araştırarak, şehirlerin tarihsel, sosyal, kültürel ve mekansal yapısına ışık tutar (Aydeniz, 2009). Kültürel peyzaj ise doğal ve yapay unsurların bir arada bulunduğu, insan aktiviteleri ve toplumsal değerlerle şekillenen alanlardır (Fowler, 2003). Kentsel arkeolojik alanlar, kültürel peyzajın bileşenleri olarak değerlendirildiğinde, bu alanların geçmişin izlerini taşıdığı ve toplumsal hafızayı yansıttığı görülür. Kentsel arkeolojik değerlerin korunması ve sürdürülebilirliği, bu alanları kültürel peyzaj kavramıyla ele almayı gerektirir. Kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji kavramları, şehirlerin kimliğini, tarihsel dokusunu ve toplumsal değerlerini bir arada koruma amacı taşır.

Kültürel peyzaj ve kentsel arkeoloji arasındaki ilişki, insan-doğa etkileşiminin mekansal temsili ile toplumsal hafızanın korunduğu, çok katmanlı alanlar olarak görülmesinden kaynaklanır. Kültürel peyzajın tanımları genellikle insanların doğal çevreyle etkileşimi sonucunda oluşmuş ve toplumsal değerlerle harmanlanmış alanlar olarak yapılırken kentsel arkeoloji kentlerin tarihsel gelişimini, farklı dönemlere ait yapısal ve sosyal unsurları koruma altına alarak inceler ((Palang ve Fry, 2003; Doyduk ve Can, 2012). Bu iki kavram arasında güçlü bir bağ vardır; Kentsel arkeolojik alanların korunması, kültürel peyzaj perspektifiyle değerlendirildiğinde toplumsal değerlerin, anıların ve mekansal kimliğin korunmasına katkı sağlar.

Kentsel arkeolojik değerlerin kültürel peyzaj yaklaşımıyla ele alınması, mekansal ve tarihsel sürekliliği koruma çabalarının birleştirilmesiyle mümkün olur. Kültürel peyzaj, kentsel arkeolojik alanları sadece fiziksel kalıntılar olarak görmez; aynı zamanda bu alanların toplum için anlam ifade eden, hafızayı canlandıran ve kültürel değerleri taşıyan öğeler olarak ele alınmasını sağlar (Rössler, 2000). Bu bağlamda, kentsel arkeolojik alanlar, bir şehrin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel dokusunun önemli parçaları olarak korunur.

Şekil 2.1 Kavramlar arası ilişki

2.5 Sur ve Kent İlişkisi

Antik çağlarda kentleri çevreleyen, yerleşmeyi dış etkenlerden koruyan anıtsal sur yapıları inşa edilmiştir. Bu yapılar savunma işlevini yerine getirirken aynı zamanda kentin ihtişamını, bağımsızlığını ve statüsünü yansıtacak biçimde tasarlanmıştır. Ancak kent surları fiziksel bir savunma işlevinin yanı sıra manevi bir sınır işlevi de görmüştür. Sur, içinde yaşayanlar için kolektif bir bilinç yaratılmasına zemin hazırlayarak bir bütünlük kurulmasını sağlamıştır. Bu durumu Lewis Mumford şu cümleyle ifade etmiştir: *“Kent surlarının ardından hayat evrenin kendisi kadar derinlere kök salmış bir ortak temele dayanıyordu: Kent güçlü bir tanrının evinden daha azı değildi”*. Sur içindeki kentli düşmandan uzak ve güvende olmanın hissiyatıyla, karakterini ve faaliyetlerini özgüven içinde biçimlendirebiliyordu (Mumford, 2013).

Bilinen en eski surlu kentlerden biri Mezopotamya’da yer alan Sümer uygarlığına ait Uruk kentidir (MÖ 3000). Babil’de ise İhtar Kapısı iç ve dış sur yapısını birleştiren anıtsal girişiyle kent surlarının en ihtişamlı örneklerindendir. M.S. 2500 yılında Asurlular, Ninova kentini surlarla çevreleyerek savunma altına almışlardır. Mısır’da MÖ 3000 yıllarında inşa edilmiş olan Kahun ve El Amarna kentleri de surlarla çevrelenmiştir (Mumford,2013). Anadolu’da; Hitit yerleşmesi olan Boğazköy, Yunanistan’da Miken ve Pire; Roma’da Aurelius surları anıtsal giriş ve savunma yapısının önemli örneklerindendir (Arabacığlu,2007). Byzantion kenti de surlu kent örneklerden biri olmakla beraber sınırları birkaç kez genişlemiş olan kentin en eski yerleşim alanına ait surların konumu tam olarak bilinmemektedir. Ancak Septimus Severus döneminde kentin birçok yapısının ve surlarının yıkıldığı,

baştan yapıldığı veya onarıldığı bilinmektedir. Kentin sınırları Semptimus Severus surlarının 2,5 km batısında inşa edilen Constantinus surlarıyla genişletmiştir. MS 4. yüzyılda ise kentin sınırları daha da genişletilerek eski surların 1,5 km. batısında II. Theodosius Surları olarak bilinen kara surları inşa edilmiştir. Kentsel büyümenin sınırlarını belirleyen bu yapı, hem sur içi-sur dışını ayıran bir unsur hem de kapılar aracılığıyla onları birbirine bağlayan bir rol üstlenmiştir (Kuban, 2017; Özaydın, 2011).

Antik çağlardan orta çağın son zamanlarına kadar kentlerin savunma sisteminin gelişmesinde önemli rolü olan surlar silah ve topların gelişimi ile birlikte işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır. Surların savunma sistemi olma özelliğinin yanı sıra kent sınırlarının belirlenmesi bakımından kentin fiziksel yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ekonomik gelişim ve sanayileşmeyle beraber kentlerin büyümesi kaçınılmaz bir hal almış ve surlar sınır özelliğini yitirmiştir. Surların bu şekilde temel işlevini yitirmesi “sınırlayıcı bir öge” olarak algılanmasına yol açmış, bunun sonucunda tahribine ve yok olmasına zemin hazırlamıştır.

2.6 Surların ve Sur Kapılarının İşlevleri

Geçmişte her kentin duvarları yoktu fakat duvarları olan kentler önemli bir yapıdaydı. Erken modern kentlerinde surlar güvenlik, düzen ve hukuk alanının simgesiydi. Bu etkenlerden dolayı sur içinde yaşamının ayrıcalıklı olduğu düşünülmekteydi. Orta çağ Fransası’ında “Bonnes Villes-İyi şehirler” terimi surları olan şehirleri ifade etmekteydi. Modern öncesi dünyada surlar ve kapısı benzer işlevlere sahipti. Surların mimari özellikleri gelişim göstermiş ve kaleler ile desteklenerek geniş alanları kapsamışlardır. Savunma amaçlı burçların güçlendirilmesiyle sur sitemleri “askeri devrim” niteliği kazanmıştır. 16. ve 17. Yüzyılda birçok şehir gelişmiş yöntemlerle yapılan surlar inşa edilmiştir; mevcut sur sistemleri kaleler ile desteklenerek daha etkili bir savunma sitemine dönüşmüştür (Jütte, 2013).

Erken modern dönemde sur ve kapılarının inşası üzerine teorik bilinç oluşmuştur. Orta çağ yazarları surları ve kapıları arkeolojik perspektiften ziyade eskatolojik (Eskatoloji: Dinbilim terimi) bakış açısıyla ele almışlardır. Aziz Yuhanna’nın Vahiy’i tanrının vizyonu olarak referans oluşturmuştur. “Kudüs, kapıları gündüz

hiç kapanmayacak: çünkü orada gece olmayacak" pasajı şehirlerin inşasında etkili olmuştur; kapıları olan şehirler ideal olarak görülmüştür. Erken modern döneme kadar eskatolojik bakış açısıyla ele alınan surlar Rönesans'tan itibaren tarihsel ilgi olarak görülmüştür. Antik duvar ve kalıntılarını arkeolojik alan olarak değerlendirmişler ve yapılacak şehir surları için antik çağ bilginlerinden yararlanmışlardır. Mükemmel sur inşa etmede eski standart ve ilkelere uyulmasının gerekli olduğu düşünülmüştür (Jütte, 2013).

Surları ve kapıları olan "kilitlenebilen" şehirler güvenlik ve refahı sağladığı düşünüldüğünden ideal olarak tasvir edilmekteydi. Duvarları olmayan şehir çıplak olarak görülmekteydi. Erken modern şehrin surları tamamlanmış olmayabilirdi; aşama olarak yapılan surların inşaatı kısa sürede tamamlanamıyordu. Surların daha iyi olarak tanımlanması ise kapılarla ilişkiliydi. Sur kapıları büyük cephelere sahip, heybetli yapılardır. Askeri teknolojilerin gelişmesiyle beraber kapılar surların zayıf alanları olarak görülmüştür. Surların mimari özellikleri gelişmiş ve savunma mekanizması gelişmiş olmasına rağmen kapılar duvarlar kadar güçlü yapıda olamamıştır. Şehre girişi sağlayan bu yapılar surlarla bütün olarak ele alınmıştır fakat tek başına da sembolik değerler taşımaktadırlar. Kapılar çevresinde bulunan yapılarla ve şehre bağlantıyı sağlayan yollar ile (örneğin Roma Dönemi Mese Yolu) farklı özellikler ile tanımlanmışlardır. Surlu kentlerde; Shakespeare'in şehrin gözü olarak tanımladığı sur kapılarına saldırı zamanlarında erişimi güçlendirmek için hendekler ve köprüler yapmışlardır. Şehrin içinden sur kapılarına bakıldığında görkemli yapılarda olmasa da sur dışından görünürlüğü daha fazla olan görkemli yapılardır (Jütte, 2013). Bunun sebebi sur içinde yaşayanlara güvenlik hissi veren ve sadece askeri amaçla değil farklı işlevler üstlenen kapılar, sur dışında gücü temsil etmektedir.

Sur ve kapılarının sembolik değerine bakılacak olursa; antik çağ ve orta çağda madeni paralarda, arma ve mühürlerde görülürdü. Şehrin yüzleri olan kapılar kimlikleri bulunurdu; şehrin koruyucu azizinin adıyla, çevresinde bulunan mahallenin adıyla ya da kapının bağlandığı yolun ulaştığı yerin adıyla anılırdı. Surlar kentin simgesel değeri olduğu gibi siyasetin odağıydı. Orta çağ zamanında İngiltere'de belediye yetkililerinin buluşma yerleri sur kapılarının üzerinde özel odalardı. Birçok Avrupa ülkesinde devlet ile ilişkili insanlar sur kapılarında karşılanmaktaydı. Karşılama etkinliklerinde şehrin büyüklüğünü göstermek için sur

kapılarına müdahale edilmiş ve sur kapıları genişletilmiş ve yükseltilmiştir. Törenselleşmelerde de surlar, şehrin en önemli alanları olmuşlardır (Jütte, 2013).

Surlar fiziksel sınır dışında sosyal filtre işlevi görmüşlerdir. Sur kapıları, şehre girişin kontrol edildiği ve kentin sosyal yaşamına, demografik yapısına kontrolü sağlayan araç niteliğindedir. Suçlu kişilerin idam edilip cesetlerinin kapılarda sergilenmesi, şehirden kovularak sur dışına çıkarılması ve bazı yerlerde farklı dini azınlıkların şehre girişinin yasaklanmasında sur kapıları farklı önem taşımıştır. Salgın hastalıkların olduğu dönemlerde şehre girişler ve çıkışlarda katı düzenlemeler yapılmış ve farklı prosedürler uygulanmıştır. Örneğin veba salgını sırasında hasta olduğu düşünülen kişilerin şehre girişine izin verilmemiştir. İtalya şehirlerine giriş yapmak isteyenlerden, kişinin daha önce ikamet ettiği yerden aldığı sağlık sertifikasını göstermesi talep edilmiştir. Ticari ürünlerin şehre girişinin kontrolü sur kapılarıyla yapılmaktaydı. Toplanan tüketim vergileri, gümrük vergilerinin kontrolü bazı şehirlerde kapılarla gerçekleştirilirdi. 18.yüzyılda Berlin sur kapılarında “tüketim defteri” tutulurdu; vergiye dahil olan ürünlerin listeleri yer alırdı. Brüksel’de şehre girişi sağlayan kapılarda vergiye tabi ürünlerin de bulunduğu armalar yer alırdı. Bazı şehirlerde vergi ödemeleri sur kapılarında yapılır bazıları ise şehir merkezinde ödenirdi. Sınır vergileri ve kapı gümrüklerinden elde edilen gelirler surların ve kapıların “mali sınırlar” niteliğini vurgulamaktadır (Jütte, 2013).

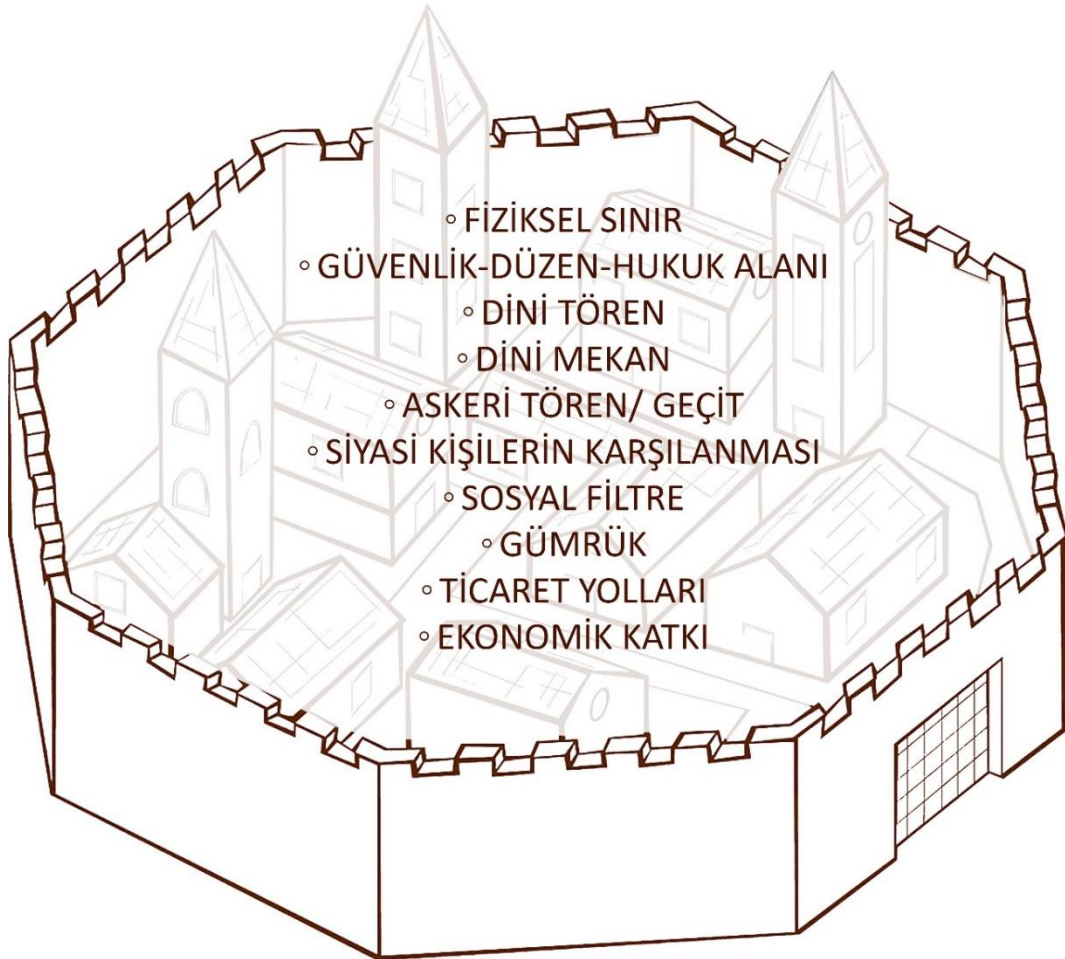
Sur ve kapıların sembolik önemi, sosyal filtre niteliği, mali sınır olması dışında dini mekanlar olma durumu da vardır. Hristiyanların şehir kapılarına bağlı kutsal ritüelleri bulunmaktadır; bazı şehir kapılarında Meryem Ana resimleri boyanmıştır. Şehrin koruyucuları olan azizlerin tasvirleri heykeller veya fresklerle kapılarda süslenirdi. Dini ritüeller arasında sur kapıları ve duvarlar rahipler tarafından arındırılırdı; şehrin güvenliğini zayıflatacak kötü ruhlardan arındırılması inancı vardı. Ayrıca şehrin kutsal yolu sur ve kapılarına ulaşmaktaydı. Dini ve batıl geleneklerin ilişkilendirildiği surlar, çevresine yapılan dini yapılarla farklı önem kazanmaktaydı (Jütte, 2013).

Surların tek işlevinin savunma olmadığı anlaşılmaktadır. Duvarlarla çevrili şehirler üzerinde sosyal etki bırakan ve şehirlerin kontrol edilmesini kolaylaştıran etkisi bulunmaktadır. Günümüzde asıl işlevini kaybeden surlar, çevresinde yaşayan halk ve ziyaretçiler için sembolik önem taşımaktadır. Surların mimarisi ve tasarımı

farklılaşarak bulunduğu şehre ayrı değer katmaktadır. 19.yüzyılda surların yıkılması ile şehir planlama kararları arasında ilişki kurulmaktadır. Surlardan geçen bulvarlar, sokaklar ve parkların yapılması ile duvarlarda yıkılmalar olmuştur. Sur duvarlarının yıkılarak oluşan alanlar, modern şehirler için potansiyel oluşturmıştır: Modern şehirlerin kentsel öğeleri olarak bulvarlar ve meydanlar potansiyel alanlardır (Baş Bütünler, 2008).

Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Tarih boyunca kentleri koruyan ve kentle özdeşleşen sur yapıları, kentsel savunma stratejilerinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel birer sembol olarak önemli roller üstlenmiştir.

Şekil 2.2 Sur ve sur kapılarının görevleri

Antik çağlardan modern döneme kadar surlar, kent sakinlerine güvenlik hissi sağlamış, kentsel kimliğin parçası olmuş ve yerleşim alanlarının sınırlarını belirlemiştir. Ancak, sanayi devrimi ve askeri teknolojinin gelişmesiyle birlikte surların savunma işlevi giderek azalmış ve yerini sembolik ve kültürel işlevlere bırakmıştır. Tablo 2.1’de sur ve kapıların tarihsel süreç içerisinde üstlendikleri rolleri ve açıklamaları aktarılmıştır.

Tablo 2.1 Sur ve sur kapılarının işlevleri

İşlev Türü	Açıklama
Savunma	Şehir dışından gelecek saldırılara karşı fiziksel güvenlik sağlar. Surlarla birlikte kaleler ve burçlar eklenerek savunma güçlendirilmiştir.
Askeri	Savunma stratejilerinin bir parçası olarak, kapılar askeri geçiş noktası işlevi görür. Savaş sırasında askeri hareketliliğin kontrol edildiği alanlardır.
Siyasi	Şehrin siyasi gücünü ve bağımsızlığını simgeler. Devlet temsilcilerinin veya önemli şahısların şehir girişinde törenle karşılanması gibi ritüellere ev sahipliği yapar. Orta çağ döneminde sur kapıları, siyasi etkinliklerin düzenlendiği alanlar olarak kullanılmıştır.
Sosyal Filtre	Şehir giriş çıkışlarını kontrol ederek şehrin demografik ve sosyal yapısını korur. Suçluların ve hastaların giriş çıkışına yönelik denetim yapılır.
Ekonomik Kontrol	Ticari ürünlerin ve malzemelerin şehre girişinde vergi toplanması, gümrük kontrolü gibi işlevler görür.
Sembolik Değer	Şehrin kimliğini, gücünü ve statüsünü dışa yansıtır. Kapılar, şehrin koruyucu azizlerine adanabilir veya çevreye göre isimlendirilir.
Dini ve Kültürel Değer	Dini ritüellerin gerçekleştiği, kutsal figürlerin ve azizlerin tasvirlerinin bulunduğu alanlardır. Şehrin dini ve kültürel sembelleri ile ilişkilendirilir.

Günümüzde, kentin dinamik yapısı içinde yer alan bu tarihi yapılar, kent belleği ve kent kimliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Sur ve kapılar, geçmişin sosyal ve ekonomik yapısına ışık tutan birer arkeolojik değer olarak ele alınmalı ve modern şehir yaşantısında bu değerlerin farkındalığı sağlanmalıdır.

KENT SURLARININ KORUNMASINA YÖNELİK ÖRNEK UYGULAMALAR

Sur ve yerleşim alanlarının bulunduğu uluslararası örnekler bu bölümde incelenmiştir. İstanbul Kara Surları'nın kültürel peyzaj bağlamındaki önemini analiz ederken, benzer sur örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir araştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda, kültürel peyzaj elemanı olarak koruma süreci, kentsel entegrasyon ve tarihsel değer taşıyan Quebec, Siena ve Selanik kentleri örnek olarak seçilmiştir. Farklı sosyo-politik ve tarihsel süreçlerden geçen bu sur kentleri birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Quebec örneği, kent içerisinde kalan sur yapısının ve tarihi değerinin kentsel simge olarak korunmasının yanı sıra yürüyüş ve dinlenme alanları ile bütünleşerek kent kimliğinin bir parçası olmuştur. Örnek araştırma içerisinde, kent içerisinde işlev kazanan bir arkeolojik değeri olan alandır. Sieana, Orta Çağ kimliğini yansıtan, sur ve kapıları ile kent içerisinde korunmuş ve turistler için ilgi çekici özelliğe sahiptir. Günümüze kadar tarihi özelliklerini korunmuş ve güncel durumda da turizm işlevi ile değer kazanmış bir kenttir. Selanik örneği, İstanbul Kara Surları'na benzer nitelikte olduğu için seçilmiştir. İstanbul Kara Surları ile aynı dönemde inşa edilen sur ve çevresinin geçirdiği süreçler benzerlik göstermektedir; çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

3.1 Quebec

1608 yılında Fransız kaşif Samuel de Champlain tarafından kurulan Quebec'te aynı dönemde sur inşaatı başlamıştır ve bugünkü surların temelini oluşturmaktadır. Sur içi bölge dini, ticari ve yönetim merkezi özelliklerini taşımaktaydı. 1763 yılında Paris Antlaşması ile İngiltere yönetimine geçen kentte surlar güçlendirilmiş ve genişletilmiştir. Bu dönemde de sur içi, ticari ve yönetim merkezi olmuştur. İngiltere yönetiminde sur içi, ticari ve sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölge olmuştur. Sur çevresinde liman faaliyetleri, ticari fonksiyonlar, yerleşim alanları gelişmiş ve sur içi ve sur dışı sosyal-ekonomik yapı değişmiştir. 1867 yılında Kanada Konfederasyonu'nun kurulması ile Quebec Kanada yönetimine dahil

olmuştur. Surlar askeri önemini kaybetmiş, şehir sur dışına doğru genişlemiştir. Surlar şehir planlaması ile kültürel ve tarihi bir simge olarak korunmaya devam etmiştir (La Rochelle, 2013). 20.yüzyıl ortalarından itibaren surların korunmasına yönelik çalışmalar yapılmış ve 1985'ten beri UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır (UNESCO World Heritage Centre, 1985). Böylelikle, surlar uluslararası bir koruma statüsü kazanmış ve koruma çalışmalarında ivme kazanılmıştır.

Kentin surları aynı zamanda 1948 yılında Kanada Ulusal Tarihi Bölgesi ilan edilmiştir ve bakım onarım ve koruma faaliyetlerini Parks Canada isimli hükümete bağlı bir ajans yürütmektedir. Surların hayatta kalan dört kapısı bulunmaktadır (Parks Canada, 2018).

Eski Québec Tarihi Bölgesi, UNESCO'nun Dünya Mirası Komitesi tarafından aşağıdaki kriterler altında bir Dünya Mirası alanı olarak belirlenmiştir:

- *Kriter (iv): Tutarlı ve iyi korunmuş bir kentsel topluluk olan Tarihi Québec Tarihi Bölgesi, müstahkem bir sömürge kasabasının ve Meksika'nın en eksiksiz kuzeyinin olağanüstü bir örneğidir.*
- *Kriter (vi): Yeni Fransa'nın eski başkenti Québec, Avrupalıların Avrupalılar tarafından Amerika'nın kolonlaşmasının Avrupa yerleşiminde önemli aşamalardan birini göstermektedir (URL-2).*

Québec City bölgesi hem kültürel hem de eğlence açısından pazarlardaki rekabetin güçlü olduğu önemli bir turizm merkezidir. Bu bağlamda, Old Québec her yıl 3,5 milyondan fazla turisti ağırlamaktadır (Parks Canada, 2018).

Son yönetim planının açıklanmasından bu yana, 2007 yılında, kapıların, sur duvarlarının, askeri bileşenlerin ve Valilerin yürüyüş yolunun korunması ve restorasyonu için Québec Ulusal Tarihi Sitenin Tahkimatı'na büyük yatırımlar yapılmıştır. Kentin surları tam olarak bir cazibe merkezi haline getirilmiş ama bunu yaparken özgünlüğü korunmuş ve tarihine saygısızlık edilmemiştir. Örneğin; surların üzerinde gelen turistlerin rahatça vakit geçirebileceği yürüyüş yolları, dinlenme alanları bulunurken aynı zamanda tarihi alanda deneyim yaşamaları için savaşlarda kullanılan toplar orijinal yerlerinde sergilenmektedir. Yeni ziyaretçi deneyimi kavramı çerçevesinde, bir bütün olarak tarihi alan için tabela, rehberlik

Şekil 3.4 Quebec sur görseli- 1 (url-3)

Şekil 3.5 Quebec sur görseli-2 (url-4)

3.2 Siena

Siena, İtalya'nın Toskana bölgesinde yer alan ve orta çağ mimarisiyle ünlü bir şehirdir. 12. ve 13. yüzyıllarda şehir devleti olarak büyük bir güç kazanan Siena, dış tehditlere karşı koruma sağlamak amacıyla güçlü şehir surları inşa etmiştir. Bu surlar, Siena'nın tarihini, kültürünü ve mimari başarısını yansıtan önemli yapılardan biri olarak günümüzde de dikkat çeken turistik merkezlerdendir (Smart, 2005).

Siena şehir surları, 13. yüzyılda inşa edilmeye başlanmış ve şehri çevreleyen dağlık araziye koruma altına almak için tasarlanmıştır. Surların büyük bir kısmı halen ayakta olup Siena'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmasının başlıca nedenlerinden biridir (UNESCO, 2013). Siena'nın yaklaşık 7 kilometre uzunluğundaki bu surları, dönemin savunma mimarisi kurallarına uygun olarak yüksek ve sağlam duvarlar, gözetleme kuleleri ve kapılardan oluşmaktadır (Murdoch, 2010). Duvarların çoğu 13. yüzyılda tamamlanmış olup, şehir genişledikçe surlar da geliştirilmiştir. Surlar boyunca yer alan gözetleme kuleleri ve burçlar, savunma amaçlı stratejik konumlarda inşa edilmiştir (Rihll & Creighton, 2009).

kalbini daha çok açar") yazısıyla ünlüdür. Bu kapı 16. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir (Leader, 2013).

- Porta Romana: Siena'nın güneydeki en büyük kapılarından biridir ve Roma'ya giden yolun başlangıcı olarak bilinir. Gotik tarzda inşa edilmiştir ve 14. yüzyıla tarihlenmektedir (Smith, 2004).
- Porta San Marco: Batı surlarında yer alır ve 13. yüzyılda inşa edilmiştir. Siena'nın önemli savunma kapılarından biridir (Smart, 2005).
- Porta Pispini: Doğu surlarında bulunan bu kapı, küçük ama stratejik bir geçit olarak görev yapmıştır. Siena'nın ticaret yolları üzerindeki kontrolünü sağlayan önemli bir kapıdır (Murdoch, 2010).

Siena surları, kentin Orta Çağ kimliğini yansıtan önemli bir peyzaj unsuru olarak ön plana çıkar. Surlar ve kapılar, Gotik mimarinin özelliklerini taşır ve kentin estetik ve mimari bütünlüğünü korur. Siena surları, kentin tarihi kimliğini koruma çalışmalarının başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir ve turistik bir cazibe merkezi olarak değer kazanmaktadır (UNESCO World Heritage Centre, 1982).

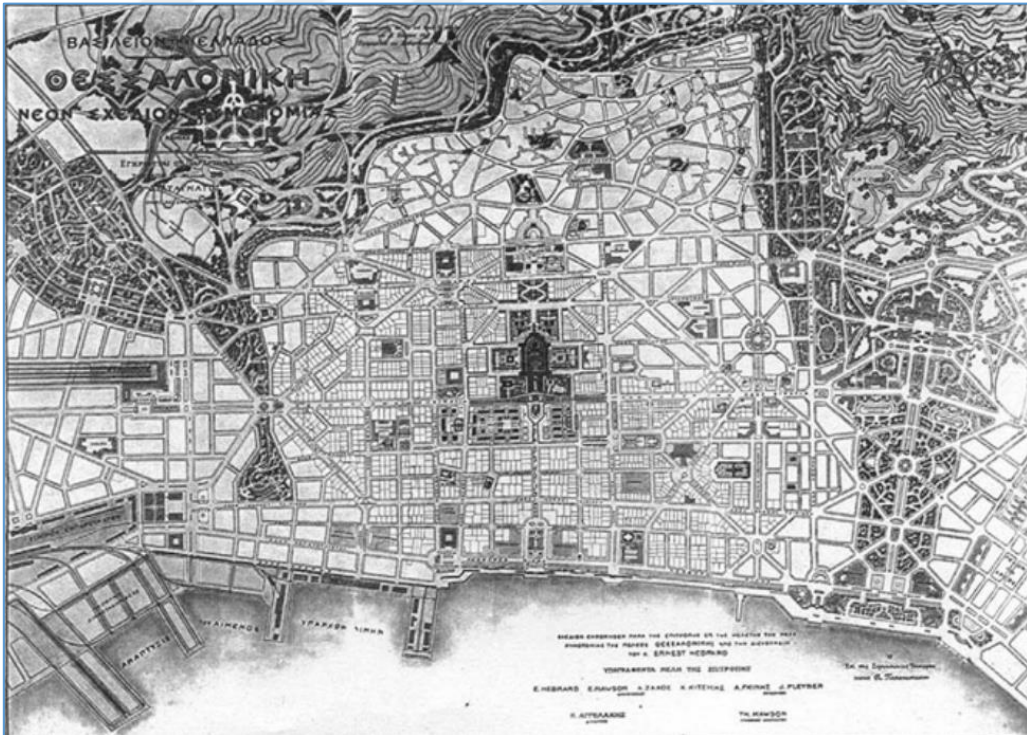
3.3 Selanik

M.Ö.4. yüzyılda kurulan Selanik şehri, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri boyunca farklı tarihi kentsel peyzaj öğelerine sahip olmuş, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Yunanistan'ın kalkınma stratejileri arasında; modern kent yapısının arasında kalan geleneksel dokuya sahip, tarihi değerleri içeren yerleşim yerlerinde kültür turizmini savunmak vardır. Selanik, farklı tarihsel öğelere sahip olması ve sosyal-demografik kimliği ile kültür turizminin önemli parçası haline gelmiştir. Selanik, Balkan Yarımadası'nın Akdeniz'e bağlantı kurduğu konumu ile Avrupa'da asırlar boyunca (yaklaşık 2000 yıl) merkez niteliğini koruyan şehirlerden biridir (Vlami, 2009; Livadioti, 2013; Kostopoulou, 1996; Kefala ve Samaras, 2019). Yahudi, Ermeni, Latin gibi farklı etnik grupların bir arada yaşadığı kozmopolit yapıya sahip şehir, kendine özgü kültürel özelliklere sahip olmuştur (Kostopoulou, 2022).

Bizans Dönemi'nde gelişen şehirde surların yapılması kentin zenginliğini, önemini göstermekteydi. İstanbul Kara Surları ile Selanik Surları MS. 4. yüzyılda

Theodosius döneminde yapılmıştır. Bizans Dönemi'nde genişletilen, güçlendirilen surlar kentin savunma temelini oluşturmaktaydı. 1430'da Osmanlı fethiyle sur içinde Türkler, 15. yüzyılda İspanya'dan gelen Yahudiler şehrin kozmopolit profilini güçlendirmiştir. Etnik gruplar, sur içinde farklı mekanlara yerleşmişlerdir; Yahudiler deniz surlarına yakın konumda, Hristiyanlar kilise çevresinde orta kısma, Türkler ise Yukarı Mahalle (Ana Poli)'ye yerleşmişlerdir. 1870'lerde Batılılaşma ferormu ile deniz surları yıkılmış ve Selanik modern liman kenti sürecine girmiştir. Bu süreçte deniz surları büyük ölçüde yıkılmış ve kentte yeni iş merkezleri kurulmuş, liman ve Avrupa ile İstanbul'a erişimin sağlanacağı demiryolu kurulmuştur (Kostopoulou, 2022).

1912 yılında Yunanistan işgali ile sur içinde yapısal ve toplumsal değişim başlamıştır. Yahudi mahallelerinin büyük bir kısmını yok eden 1917 yangını, Türkiye-Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi sonrası yaklaşık 120.000 kişinin gelmesi ile şehrin yerleşim sorunları artmıştır. Yeni planlama çalışmaları ile Yukarı mahallenin organik dokusunu korunmuş, diğer alanlar yıkılarak yeniden yapılmıştır (Lagopoulos, 2005).

Şekil 3.7 1918 Hebrard planı (Kostopoulou, 2022)

Mübadele sonrası nüfusta yoğun artışla beraber sur etrafında boş kalan alanlarda da yapılar artmış, hatta sur duvarlarına bitişik yapılar yapılmıştır. Şehrin yeni yerleşim alanları kentsel peyzajı olumsuz etkilerken geleneksel kültürel yapısı da bozulmuştur. Surların korunmasına yönelik, 1931’de surların her iki tarafında da yeşil alan ayrılması Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile uygulanmıştır; bu uygulamada sur etrafındaki yaklaşık 900 yapı yıkılmıştır (Kefala ve Samaras, 2019). Şehrin genişletilmesi için sur duvarlarının bir kısmı yıkılmıştır; bu çalışmalar Vardar Kapısı ve Beyaz Kule gibi önemli sur kapılarının da yıkılmasına yol açmıştır (Mazower, 2004). Yıkım süreci, şehirde yeni yol ve meydanların açılmasını sağlamış, ancak tarihi dokunun zarar görmesine neden olmuştur. 1950’lerde yapılaşma tekrar artmış ve kent dokusunda olumsuz etkiler bırakmıştır. 1960’larda yoğun yapılaşmanın olmasının yanı sıra hükümetin kat artışı gibi kontrolsüz planlama süreçleri olmuştur. 1970’lerin başında tarihi alanları yeniden canlandırmak, çok katmanlı yapısını koruyarak güçlendirmek için adımlar atılmıştır. 1975 yılında kültürel mirasın ve tarihi alanların korunmasında şehir planlamasına yönelik ilk yasa önerilmiştir. 1979 tarihli kararname ile Ana Poli geleneksel ve tarihi yerleşim yeri olarak belirlenmiş olup bölge yapılaşmasında kat yüksekliği gibi kısıtlamalar olmuştur. Sur etrafında bulunan 8 anıt eser devlet koruması altına alınması gereken eserler kategorisine alınmıştır. Yukarı Şehir olarak anılan Ana Poli’de kentsel dokuyu iyileştirme, yeniden canlandırma çalışmaları 1985 Selanik Master Planı’na aktarılmıştır. 1999- 2007 yılları arasında da farklı planlarla yeniden canlandırma projeleri geliştirilmiştir. 2019 yılında Selanik Belediye Meclisi’nin onayladığı Kentsel Master Planı ile sur çevresinin dahil edildiği alanda dini, kültürel ve turizm odaklı stratejiler geliştirilmiştir. Ayrıca bu plan ile bu bölgede çevresel etkileri olan endüstri alanlarının kurulması yasaklanmış, arazi kullanımı kısıtlanmıştır. Sur çevresini korumaya yönelik kararlar alınmış olsa da bölgede terk edilmiş, restore edilmemiş yapılara müdahale edilememiş ve kentsel dokuda “çürüme” görüntüsü oluşturmaktadır (Kostopoulou, 2022).

Selanik surları, kentin kozmopolit yapısını yansıtan bir peyzaj ögesidir ve Bizans, Osmanlı, Yunan kültürleri ile harmanlanmıştır. Kent, UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alındıktan sonra kültürel miras değerleri ile koruma altına alınmış ve çeşitli yenileme projeleri ile bu mirasın sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır

(Mazower, 2004). Sur çevresi; Yahudi, Hristiyan ve Müslüman toplulukların tarihî konumlarını yansıtan bir kültürel peyzaj olarak öne çıkmaktadır (Kostopoulou, 2022).

3.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Örnek alan olarak seçilen Quebec, Siena, Selanik; tarih boyunca farklı koruma yöntemleri geliştirmiştir. Quebec ve Siena surlarının kente entegrasyonu turizmle sağlanmıştır. Selanik çok katmanlı kent yaşantısını sur çevresinde de göstererek farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Quebec'te surlar, Kanada yönetimi altına girerek ulusal ve UNESCO kapsamındaki koruma çalışmaları ile ele alınmış ve kültürel peyzajın bir parçası olarak korunmuştur. Selanik'te ise, kentin kozmopolit yapısı, sur içi mahallelerin tarihi dokusunu pekiştirmiştir. Siena, tarih boyunca bir şehir devleti olarak koruma stratejilerini geliştirmiş ve Orta Çağ'a özgü mimari özelliklerini sürdürmeyi başarmıştır.

Tablo 3.1 Örnek sur kentleri çalışması

Özellik	Quebec	Siena	Selanik
Kuruluş	1608, Fransız Kolonisi	13. yüzyıl- Orta Çağ kenti	MÖ 4. yüzyıl- Çok katmanlı tarih
Siyasi Değişim	Fransız-İngiliz egemenliği, Kanada	İtalya birleşmesi	Bizans, Osmanlı, Yunan
Askeri İşlev	İngiliz döneminde askeri amaçlı	Orta Çağ'da Floransa'ya karşı savunma	Bizans ve Osmanlı dönemlerinde savunma
Koruma Başlangıcı	1985 UNESCO Dünya Mirası Listesi	1982 UNESCO Dünya Mirası Listesi	1931 yeşil alan kararı, 1979 koruma alanı
Koruma Çalışmalarındaki Kurum-Kuruluş	Devlet destekli ajans; Parks Canada	İtalyan Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel belediyeler, Soprintendenza (Kültürel Miras Denetim Kurulu)	Yunanistan Kültür ve Spor Bakanlığı, yerel yönetim ve belediye birimleri

Tablo 3.2 Örnek sur kentleri çalışması (devamı)

Özellik	Quebec	Siena	Selanik
Kültürel Peyzaj Ögesi Olarak Surlar	Kolonyal Fransız ve İngiliz etkilerini yansıtır; sömürge dönemine ait mimari unsurlar ve askeri yapılar korunmuştur. Yürüyüş yolları, savaş topları gibi turistik unsurlar ile kamusal alanlar yaratılmıştır. Kent kimliğinin bir parçası olmuştur.	Orta Çağ kimliğini ve Gotik mimariyi yansıtır; bağımsız şehir devleti statüsünün bir simgesi olarak kentin tarihi sınırlarını tanımlar. Surlar ve kapılar, dini ve ticari yolları temsil eder ve kentin turizmde çekiciliğini artırır.	Bizans, Osmanlı ve Yunan izlerini taşır; çok katmanlı kozmopolit bir şehir olarak, etnik ve dini çeşitliliği yansıtır; Yahudi, Hristiyan ve Müslüman toplulukların tarih boyunca yerleşmiş olduğu bölgeyi çevreleyen surlar, etnik ve dini çeşitliliği yansıtan sosyal bir sınır işlevi görmüştür. Sur çevresinde kültürel turizme yönelik yenileme projeleri yürütülmektedir. Surlar, kentin tarihi çeşitliliğini temsil eden bir sınır işlevi görmektedir.
Günümüzdeki Durumu	Yılda 3,5 milyon turist, kültürel merkez niteliğindedir.	Turistik merkez niteliğindedir.	Kültür turizmi, çok katmanlı mirasa yönelik koruma ve tur projeleri yapılmaktadır.

İSTANBUL KARA SURLARINA KÜLTÜREL PEYZAJ ÖGELERİ OLARAK BAKMAK

4.1 İstanbul Kara Surları Tarihçesi ve Yapısı

Konstantinopolis kenti topografik konumu nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle savunma işlevli sur yapıları, kentin fiziksel ve simgesel yapısını yansıtan unsurlardır. Yarımada olmasından kaynaklı, deniz yönünde doğal olarak sınırlandırılmış surların yanı sıra kara yönündeki surlar zamanla genişleyerek kentin sınırlarını belirlemiştir. Bu durumun kentin hızla yoğunlaşan nüfusundan kaynaklandığına ait görüşlerin dışında, arazinin doğal yapısı ve savunma zorunluluklarından kaynaklandığına ait görüşler de bulunur (Müller, Weininger,2001; Kuban,2017).

Kentin batı sınırını belirleyen surlar II. Theodosius Dönemi'nde (M.S. 408-450) vali (praefectus) Anthemius denetiminde tüm vatandaşların yardımıyla inşa edilmiştir. Şehrin yıllık arazi vergisinin üçte biri sur yapımı için ayrılırken ek harcamalar vatandaşlardan temin edilmiştir (Turnbull,2004; Ahunbay,1994). Belgrad Kapı yakınlarında bulunan bir yazıta göre surların inşaatı 9 yıl sürmüştür, buradan yola çıkarak M.S. 404 yılında sur inşaatının temelerinin atıldığı söylenebilir. Bu durum II. Theodosius'un 5. yılında, henüz 12 yaşındayken tamamlanan surların, babası Arkadius döneminde planlanmış olduğunu gösterir (Turnbull,2004; Millingen,1899; Effenberger,2017).

Surlar çeşitli dönemlerde savunmayı güçlendirmek, sur dışında kalan önemli yerleşmeleri (Blakhernai bölgesi) sur içine almak veya deprem gibi doğal afetler sonucu oluşan tahribatı gidermek amacıyla onarımlar geçirmiştir. Bu onarımları sur kapıları ve duvarları üzerindeki yazıtlardan tespit edilmektedir (Arabacıoğlu, Aydemir, 2008).

Surlar yapılış özellikleri bakımından iki bölümde incelenebilir:

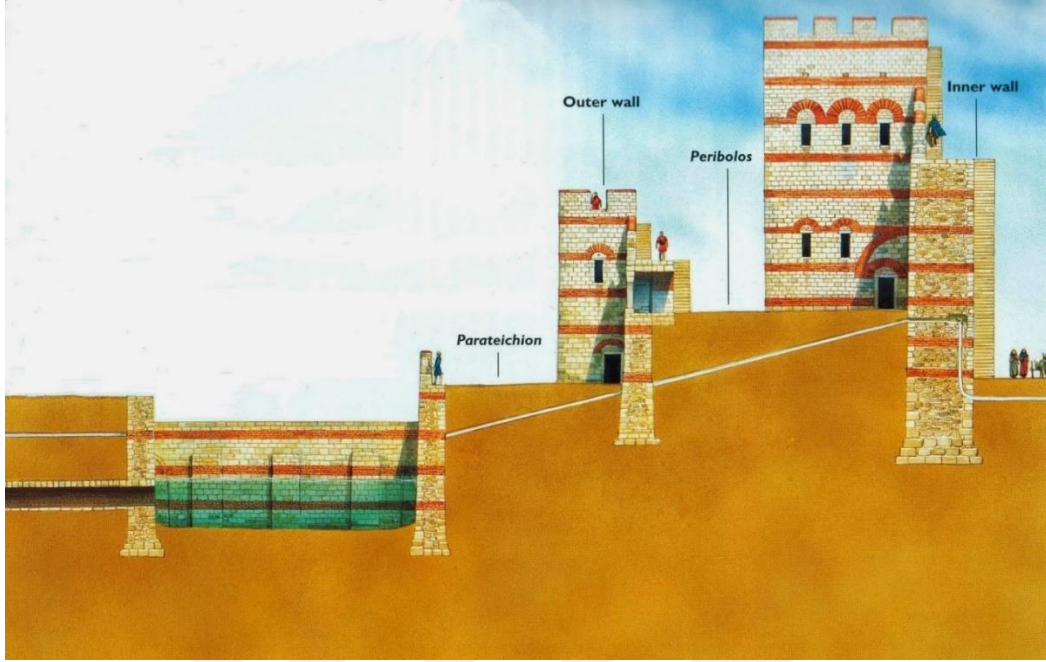
- Birinci bölüm Marmara Denizi kıyısındaki Mermerkule'den Haliç yakınlarındaki Tekfur Sarayı'na kadar uzanan II. Theodosius döneminin valisi Anthemios gözetiminde yapılmıştır. Bu kısım 6.5 km uzunluğunda olup 56 kulesi ve 14 kapısı günümüze gelmiştir. Kulelerin 34'ü kare, 17'si daire, 4 tanesi altıgen, bir tane yedigen ve bir tane sekizgendir. Önünde 10 metre derinliğinde bir hendek bulunan 3 kademeli bir sistemden oluşur (Tunay, 2014).
- İkinci bölüm Manuel Komnenos, Heraclius ve Leon surları olmak üzere Tekfur Sarayı ile Haliç arasında kalan kesim hendeksiz olup 3 kademe yerine tek sıra sur sistemin uygulandığı, Blahernai Sarayı ve çevresini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu bölümde savunmayı güçlendirmek için daha kalın ve yüksek biçimde güçlendirilmiş bir sur sistemi inşa edilmiştir (Tunay,2014; Turnbull,2004).

Kara surları esas duvar (mega teichos/eso teichos), ön duvar (mikron teichos/exo teichos) ve bir hendek (taphros) ile üçlü sisteme sahiptir. Surların uzunluğu 5650 m'dir. Ön surlar plan düzeni, yapı malzemesi ve yapım tekniği bakımından esas sur yapısına göre değişik bir yapıya sahip olmasından dolayı farklı dönemde yapıldığını söyleyebiliriz. Bu konuda yapılan çalışmalarda da önce esas sur yapısının inşa edildiğini ardından ön sur yapısının ve hendeklerin eklendiği yaygın görüş olarak kabul edilmektedir (Ahunbay,1994).

Esas sur yaklaşık 4,8 m genişliğinde, 11 m yüksekliğindedir. 50-75 m aralıklarla dizilmiş ve 96 adet kuleyle desteklenmiştir. Kuleler dörtgen ve çokgen biçimlerde olmakla beraber genellikle surun arazi yapısından kaynaklı kırılma noktalarında çokgen biçimli tasarlanmıştır. Kuleler 2-3 katlı olup üzerinde atış yapmak için mazgal delikleri bulunur. Ön sur 1-2 m. kalınlığında 8 m. yüksekliğindedir. İç terastan 3 m. dış terastan 8 m. yüksekte olan ön sur iki katlı planlanmış olup alt kat atış mazgalları ile donatılmıştır (Turnbull,2004; Müller, Wiener,2001).

Esas sur ile ön sur arasında *peribolos* olarak adlandırılan teras yaklaşık 14-15 m. genişliğindedir. Ön sur ve hendek arasındaki alan *parateichion* olarak bilinir ve düşmanı kuşatma altına alarak uzak tutma işlevini görürdü. Onun yaklaşık 12-15 m ilerisinde, 18-20 m. genişliğinde 5-7 m. derinliğindeki *tafras* olarak adlandırılan hendek bulunmaktadır. Hendekler bölmelere ayrılmış olup içinin su dolu olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları bulunur (Müller, Wiener,2001). Toplamda sur

sistemi 65 m. genişliğinde, hendeğin dibinden kulelerin tepesine kadar 30 m. yüksekliğinde bir engel oluşturmaktadır (Sodini,2016).

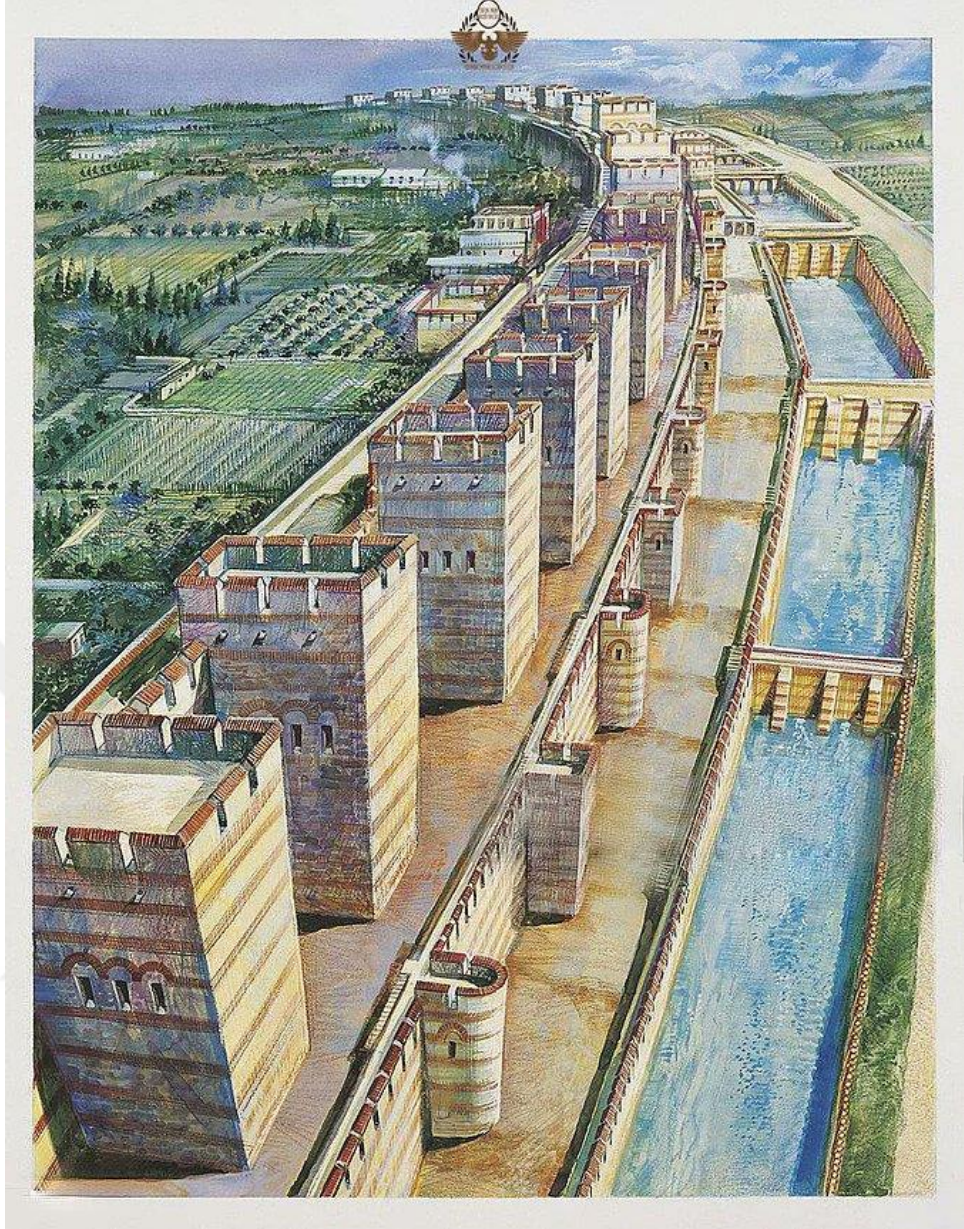

Şekil 4.8 İstanbul Kara Surları kesiti- 1 (Turnbull, 2004)

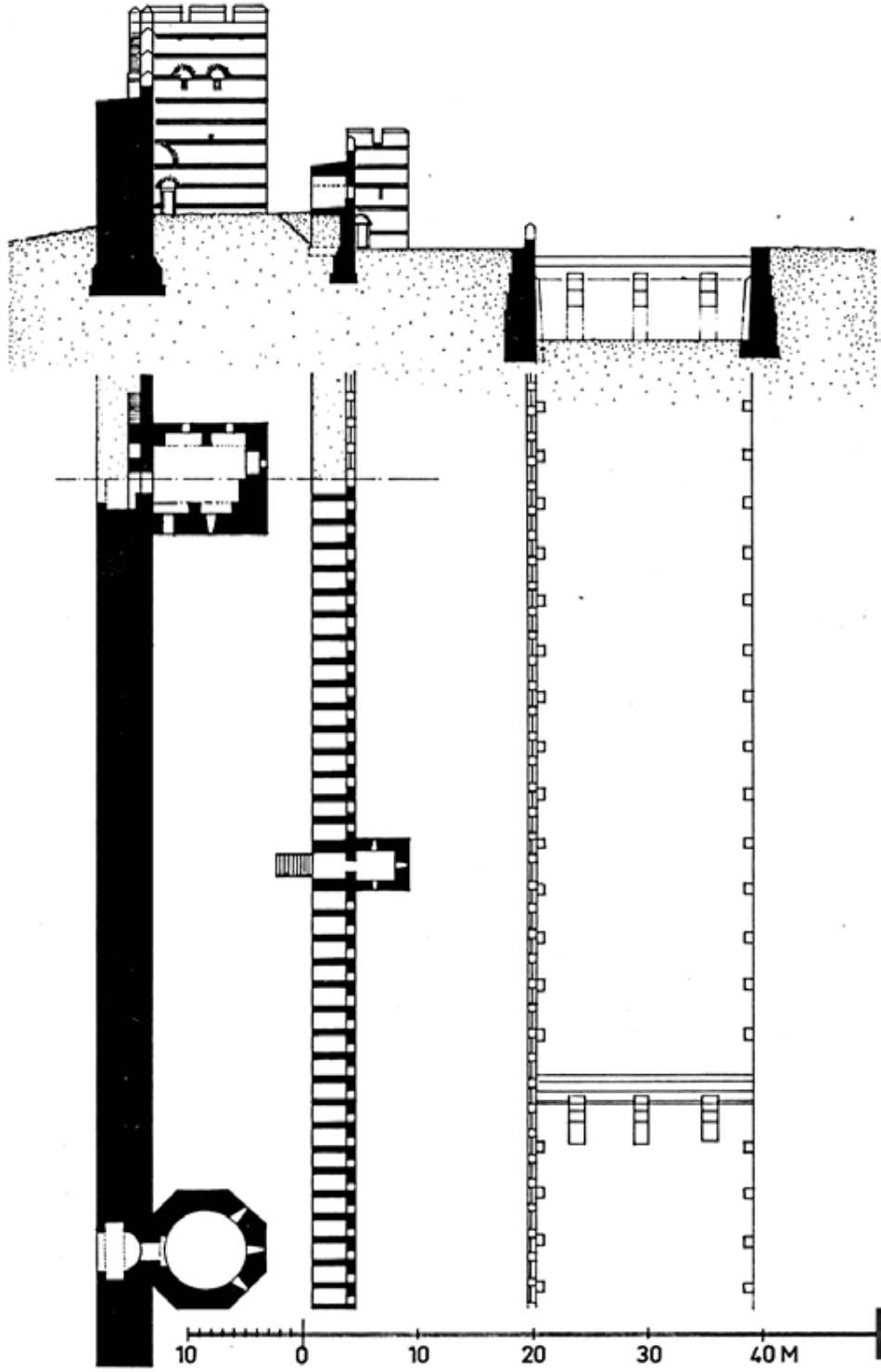
Surlara şehir tarafında çift taraflı merdivenler aracılığıyla çıkılmaktaydı. Üzerinde pek çok çıkış kapısı bulunmakla beraber dördü daha küçük olmak üzere yedi adet ana kapı bulunmaktadır. Bu kapıların her biri iç ve dış surlara açılacak biçimde çift yapılmıştır (Kuban,2017).

Esas sur duvarının kuleleri barış zamanında arsa sahiplerinin kullanıma müsaade edilmiştir. Kulelerin alt katları tarımsal aletlerin, ürünlerin depolanabildiği alanlar olarak yerel halkın kullanımına bırakılmıştır. Bu şekilde sur çevresindeki araziler şehre tarımsal besin sağlayan üretim alanları olarak değerlendirilmiştir. Bu alanla surlar içinde 2 veya 3 kilometre kare aralıkta, sur dışında ise 2 kilometre kare aralıklarla çok çeşitli sebzelerin yetiştirildiği kent bahçeleri olarak işlev görmüştür (Ricci, 2008).

Marmara ve Haliç kıyılarındaki sur yapıları burçlarla desteklenmiş tek sıralı bir savunma duvarına hakimken kara tarafında daha güçlü bir savunma duvarı ihtiyacı üçlü bir savunma sistemi tasarlanmasını gerekli kılmış olmalıdır. Nitekim kara surlarının günümüze kadar gelmiş olmasını onu özel kılan bu sistemin dayanıklılığıdır.

Şekil 4.9 İstanbul Kara Surları sistemini aktaran görsel (url-6)

Şekil 4.3 İstanbul Kara Surları kesiti - 2 (Müller,Wiener, 2001)

4.2 Tarihi Yarımada Koruma Çalışmalarında Surlar

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar planlama çalışmalarında İstanbul Kara Surları'nın nasıl etkilendiği araştırılmış olup kültürel peyzaj açısından etkileri değerlendirilmiştir.

4.2.1 Cumhuriyet Dönemi Planlama Çalışmaları

Cumhuriyet döneminde İstanbul'da şehircilik sorunlarının çözülmesi için fikir yarışması düzenlenmiştir. İstanbul planlama çalışmalarının başlangıcı olan 1933 yılında üç önemli şehirci Alfred Agache, Herman Elgöztz, J. Lambert davet edilmiştir. Elgöztz'e göre kent içerisinde konut, iş, sanayi, eğitim, kültür, idari alanlar ve limanlar bölgelere ayrılmalıdır; sanayi alanları sur dışına taşınarak kent içerisinde temiz hava korunmalıdır (Duranay, Gürsel ve Ural, 1972).

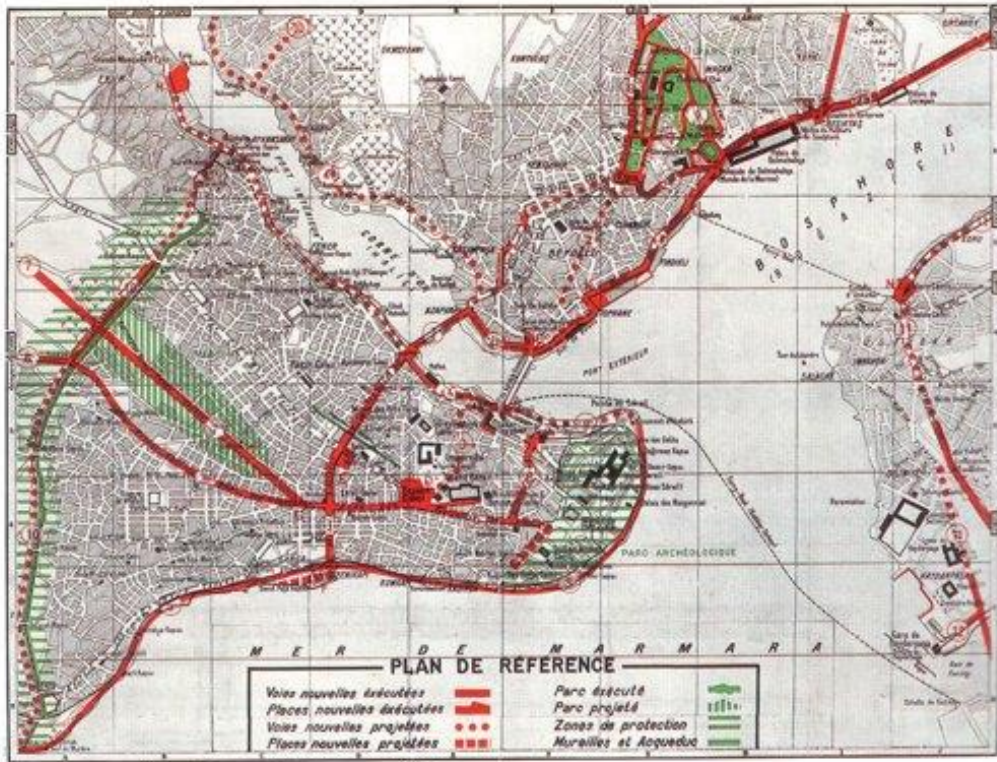
Topkapı'da yoğunlaşan ağır sanayi ve sur dışında bahçeli işçi evleri önerisi bulunmaktadır (Aysu, 1994). İstihdam ve şehrin tarımsal gereksinimlerinin düşünüldüğü önerilerde sur çevresinde yer alan bostanların korunacağı fikri öne sürülebilir fakat ağır sanayinin sur yakınında yer alması hem yeşil alanlara zarar verebilir hem de tarihi alanla bütünleşmeyen bölge oluşturulmuş olur.

Lambert'in görüşleri sur içinin ağır sanayiden arındırılmasıdır. Sur dışında 200 metrelik yeşil alan oluşturulduktan sonra deniz kenarına ağır sanayinin taşınmasını önermiştir. Böylelikle liman ve sanayi arasında ilişki kurulacaktır. Elgöztz, Lambert'in görüşlerinin tersine eski yolların korunması ve yenilenmesini önermiştir. Beyazıt- Edirnekapı, Beyazıt-Aksaray-Yedikule, Aksaray-Silivrikapı gibi sur ve kent ilişkisinde rolü olan yol izleri korunarak tarihi dokuya önem verilmiştir. Agache Yedikule'de sur dışında koruluk önerirken Elgöztz, yeni öneriler getirmemiş mevcut park ve mezarlıkların korunmasını önermiştir. Anıt eserlerin korunması hakkında genel bilgiler içeren öneriler dışında Lambert, Yedikule Ayvansaray arasında kalan Kara Surları boyunca sur içinde 80 metre, sur dışında 250 metrelik alanın yeşil alan olmasını ve sur kapıları etrafında düzenlemelerin, tarihi alanların onarılmasını belirtmiştir (Duranay, Gürsel ve Ural, 1972).

Kara Surları ve çevresine yönelik belli sınırlar içerisinde koruma yaklaşımı, bütüncül korumanın sağlanması açısından önem taşımaktadır. Tarihi kent içerisinde mevcut yolların korunarak geliştirilmesi, anıt eserlerin yaya yolu ile bütünleşmesi

gibi tarihi kent dokusuna yaklaşımları diğer plan önerilerinden farklılaşan Elgötz planı yarışma sonucunda seçilmiştir fakat uygulanmamıştır (Bilsel, 2015).

1930-1940 yılları arasında Atatürk tarafından İstanbul İmar Planı yapılması için Fransız şehirci Henri Prost davet edilmiştir. İstanbul Tarihi Yarımada İmar Planı (Şekil 4.4) hazırlayan Prost, Kara Surları'nı çevreleyen koruma bandı önermiştir. Sur içinde 200 metre, sur dışında 500 metre genişliğindeki bölgede yapılaşma yasağı getirmiştir ve imar planlarına koruma bandı kararları işletilmiştir (Aydemir, Arabacıoğlu, 2014).

Plan directeur d'Istanbul, par H. Prost, vers 1937.

Şekil 4.4 1937 Henri Prost Planı

Sur koruma sınırının oluşturulması ve plana işlenmesi Kara Surları'nın bütüncül korunmasına yönelik gerçekleştirilen ilk adımdır. Prost planı ile sur çevresinde yer alan mahallelerin yapılaşma düzenine bakılması ve uygun olacak düzenlemeler yapılması önerilmiştir. Yenibahçe'de sur içinde bitki, koleksiyon, kültür bahçesi, hayvanat bahçesi yapılacak; sur dışında koşu sahası oluşturulacaktır. Bu bölgede olimpiyat oyunları için spor tesisleri kurulmasını önermiştir (Duranay vd, 1972).

Prost tarihi kentsel dokunun dönüşmesinde büyük rol oynamıştır. Sur içinde yer alan düzensiz parseller yerine parsellerin toplulaştırılmasını ve yeni yollarla kent

makraformunun düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Orta yoğunlukta yeni bir kent önerisi tarihi kent dokusunun yok olması anlamına gelmektedir. Prost'un İstanbul Planı'nda yeşil alan önerileri, sur çevresi koruma sınırı ve tarihi yapıların bulunduğu yerde kat sınırını üç kat olarak belirlemesi gibi korumacı yaklaşımlarının yanı sıra yeni düzenlemeler ile eski dokunun yok olacağını belirten önerileri de mevcuttur. Plan, Kara Surları'nın bostan kültürünün devamlılığını sağlayacak önerilerle birlikte Yedikule Silivrikapı arasında işçiler için konutların yapılmasını önermiştir. Aksaray'dan Yedikule'ye devam eden bulvar niteliğinde yol önerisi ile mevcut kent dokusunun sistematik yapıya dönüşmesini; çıkmaz yolların kaldırıldığı, meydanların, gezi yollarının düzenlendiği yeni bir kent dokusu tasarlanmıştır (Bilsel, 2010). Anıt eserlerin yeni doku içerisinde korunduğu fakat organik doku ile harmanlaşan mahallelerin değişim isteği koruma kavramı içerisinde tartışmalı bir konumdur. Tarihi değerler çevresiyle bir bütün haldedir, yapıların tek başına korunması oraya yüklenen anlamları, kimlik kavramını ortadan kaldırmaktadır.

Tarihi Yarımada için yapılan planda Konstantin döneminde surlardan kent merkezine ulaşan iki ana aksa benzer yol önerileri geliştirilmiştir; Topkapı Sarayı'ndan başlayarak Edirnekapı'ya ulaşan ve Üniversite Meydanı'ndan Topkapı'ya ulaşan yollar. Bu iki yol önerisi Vatan Caddesi, Millet Caddesi olarak yapılmıştır (Aydemir, 2008).

Şekil 4.5 Prost plan şeması

4.2.2 1950'li Yıllarda Planlama Çalışmaları

İstanbul Belediyesi oluşturduğu komisyonla 1943 yılında İstanbul fethinin 500. Yılı kutlamalarına yönelik 10 yıllık plan programı hazırlamıştır. Henri Prost'un imar planlarının özeti 10 yıllık plan (1943-53) adı altında toplanmıştır. 1937 tarihli Nazım İmar Planı'nın uygulanma aşamasıdır (Bilsel, 2010).

Şekil 4.6 İstanbul On Yıllık Plan

Prost Planı ile önerilen Kara Surları'ndan geçen iki önemli cadde 1950'lerde Menderes Operasyonu olarak bilinen müdahaleler kapsamında yapılmıştır. Millet Caddesi, Vatan Caddesi, Sahil Yolu gibi yolların yapılması amacıyla surların bazı bölümleri delinerek büyük tahribata yol açılmıştır (Müller ve Weiner, 2001). Prost Planı'nda öncesinde yapılan çalışmalar bu yol önerilerinin temelini oluşturmuştur. 1950'lerde yapılan müdahalelerin kökeni 1839 yılında Von Moltke'nin İstanbul için hazırladığı yeniden düzenleme çalışmasıdır (Şekil 4.7); kent ilk defa bir bütün olarak ele alınmış ve Helmuth von Moltke, II. Mahmut tarafından İstanbul'un ayrıntılı bir haritasını çıkarmak ve sokak örüntüsünü düzelterek bir plan yapmakla görevlendirilmiştir (Genim, 2014).

Surlarda büyük hasarlar oluşturan yol yapımları sırasında surların bazı bölümlerinde restorasyon çalışmaları da devam etmiştir; sağlamlaştırma amacıyla restorasyonların yanı sıra özellikle Edirnekapı'da yapılan çalışmalarla sura fazla müdahale edilmesi eleştirilmiştir.

Şekil 4.7 Moltke Planı

Şekil 4.8 Menderes Dönemi surlarda yıkım

50 metre genişlikte açılan Millet Caddesi (Şekil 4.9) için getirilen eleştiri sur ve çevresindeki durumu belirtmiştir: “Yapılan yeni yollara en hızlı uyum sağlayanlar, yap-sat apartmanlar ve iş alanları oldu.” (Bayhan, 2012).

Şekil 4.9 Millet Caddesi yapımı, 1956

Şekil 4.10 Kennedy sahil yolu çalışması

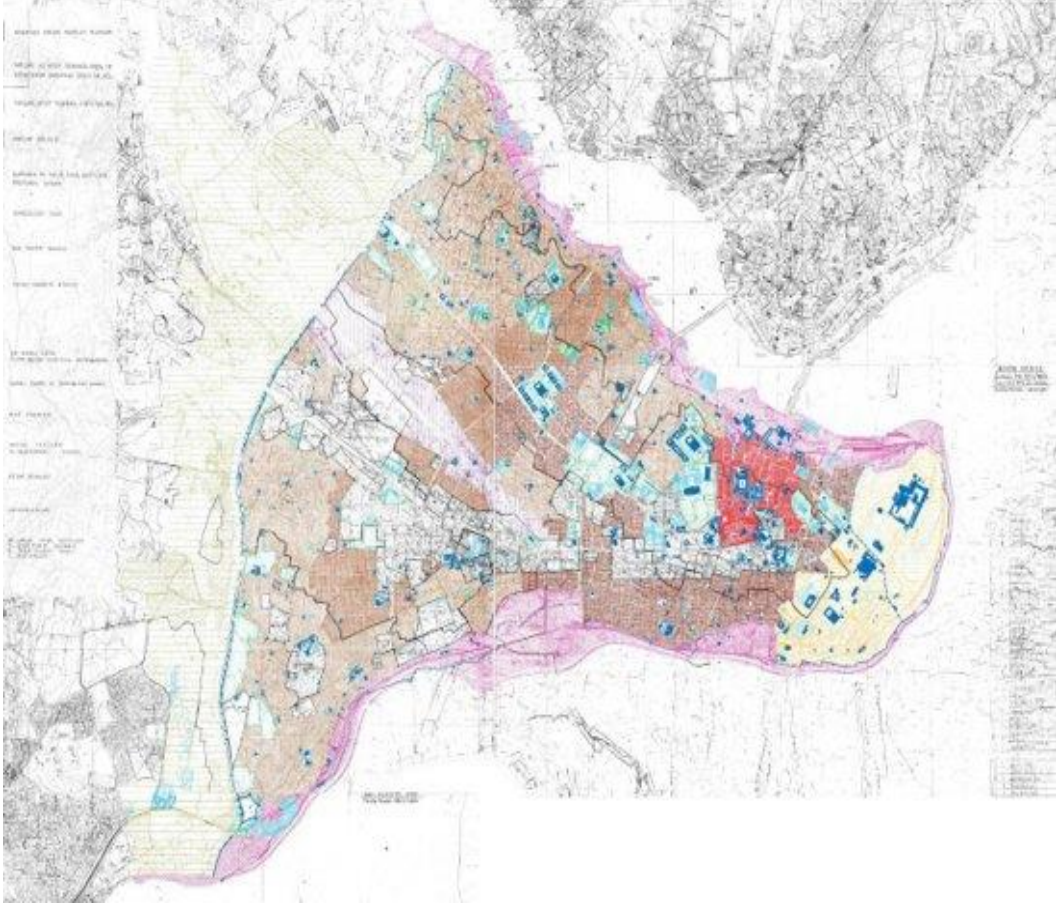
10 yıllık plan programı içerisinde kent içi ve kent dışı ulaşım bağlantılarına yönelik kararlar yer almaktadır. Tarihi Yarımada’da Marmara kıyısında Sahil Bulvarı’nın açılması programda yer alan düzenlemelerdendir. Kennedy Sahil Yolu’yla beraber şehrin surla olan ilişkisi bozulmuştur. Aynı zamanda surların tahribatı oluşmuştur. Eski kent dokusunu değiştiren bir yol çalışması olmuştur; kent ile denizi ayıran bir yoldur. Sahilde yer alan gazinolar, ahşap evler, plaj ve balıkçı rıhtımı gibi kent kimliğini oluşturan öğeler yıkılmış ve caddeye “turistik” adı verilmiştir (Bilsen, 2010; Duranay vd.1972).

Tarihi ve doğal çevreyi bütün olarak korumaya çalışması ile bilinen Prost’un İstanbul planında daha farklı bir yaklaşımı olduğunu görmekteyiz. İstanbul’un 1950’lerde artan nüfusunun sur çevresinde yer alan mahallelere yerleşmesi mevcut tarihi dokunun değişimini beraberinde getirmiştir, sur hattını kesen yol önerileri etrafında yoğun yapılaşmanın oluşmasını sağlamıştır.

Sanayi gelişmelerinin sur çevresinde olması ile başlayan gecekondulaşma kent dokusunda değişimin de başlangıcı niteliğindedir. Prost planında boş arazilerin bahçe, bostan olarak bırakılmıştı fakat boş arsalar satın alınmış ve sur çevresinde yapılaşmalar artmaya başlamıştır (Tekeli, 2013).

4.2.3 1964 Tarihli 1/5.000 Ölçekli Sur İçi Nazım İmar Planı

1961 yılında İstanbul Belediyesi'nde İmar Planlama Müdürlüğü kurulmuştur; İstanbul'un genel planlama programları oluşturulmuştur. 1964'de İmar Planlama Müdürlüğü tarafından Tarihi Yarımada'da mevcut tarihi dokuda olan sorunları gidermek amacıyla 1/5000 ölçekli Sur İçi İmar Planı hazırlanmıştır (Durunay ve Birsal, 2015).

Şekil 4.11 1/5000 Sur İçi Nazım İmar Planı-1964

Tarihi Yarımada için daha önceden onaylanan tasdikli mevzii imar planlarının birleştirilerek tek bir planda uygulanması amaçlanmıştır. Bu planla birlikte Prost'un hazırladığı 1939 onaylı Nazım Planı tarihi kent dokusuna uygun olmayan kararlar olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. Sur İçi İmar Planı'nda Tarihi Yarımada bölgelere ayrılarak imar kararları getirilmiştir. Kara Surları'na yakın Haliç ve Topkapı- Edirnekapı arasında tarihi değeri yüksek yapıların ve düşük yapı yoğunluğunun bulunduğu bölgede kat yüksekliği 12,5 metreyi geçmeyen ve çevresiyle uyumlu yapılaşmalara izin verilecektir. Kara Surları' nın Haliç ile

birleştigi sahil kısmında surların, anıt eserlerin, sivil mimari örneklerin korunduğu park önerisi getirilmiştir (Birsell, 2015; Hacıoğlu, 2010).

1964 Planı'nda surların turistik değerine değinilmiştir. Özellikle Marmara ve Haliç kıyıları ile birleşen surlar bölgenin turizm değerini arttırmaktadır. Bu plan ile birlikte tarihi değeri olan surların turizm içerisinde değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Tarihi eserlere ait yeni bir atamanın olmadığı planda eski eserlerin çevresiyle birlikte korunacağı belirtilmiştir. Modern şehircilik ile birlikte tarihi eserlerin çevresinde yeşil alan oluşturularak korunması anlayışı gelişmiştir. Prost'un Kara Surları'na paralel, 500 metrelik yeşil alan ile oluşturulan koruma sınırı bu planda da karşımıza çıkmaktadır. Koruma sınırı içerisinde kalan bölgede Prost'un plan şartları devam edecektir. Sur çevresinde yer alan mezarlıklar ve bostan alanları koruma ihtiyacını gerekli kılmıştır (Duranay vd.,1972). Kara Surları taşıdığı arkeolojik, kültürel değeri ile birlikte çevresinde yer alan mezarlık, bostanlarla bir bütün oluşturmuştur. Bu değerler surlardan bağımsız olarak değerlendirilemez.

Kara Surları koruma sınırı içerisinde gecekondı, fabrika, depolama gibi tarihi dokuyla uyumsuz alanlar yer almaktadır. Sur İçi Nazım Planı ile Tarihi Yarımada'da dokuda bütünlük oluşturulması için bu sorunların giderilmesi amaçlanmıştır. Tarihi çevrenin doku özelliklerinin korunmasına yönelik geliştirilen kararların uygulanması için İstanbul Belediyesi'nde Eski Eserler Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Surlar ve çevresine yönelik kararların uygulanması, denetlenmesi sorunu çözecek yaklaşım geliştirilmiş olmuştur.

Kara Surları'ndan geçen Vatan ve Millet Caddesi'nin çevresi bu plan içerisinde gelişme alanı olarak belirtilmiştir. Surlara ve tarihi silüete dikkat edilmesi koşuluyla kat yükseklikleri belirtilmeden yapılaşmaya izin verilmiştir (Duranay ve Bilsen ,2015).

4.2.4 1964 İstanbul Kat Nizamları Planı

İstanbul Suriçi Nazım Planı'na zıt bir mantıkla yürürlüğe giren İstanbul Kat Nizamları Planı mevcut imarlı alanların kat yüksekliklerini arttırmaktadır. İstanbul'da artan nüfus kent içerisinde yüksek katlı yoğun yapılaşmanın getirisi olmuştur. Bu planla birlikte Kara Surları çevresi dahil tarihi dokuda değişimin zararları geri dönülemez boyuttadır; sivil mimari örneklerin, tarihi yapıların

yıkılarak yerine yüksek katlı yapıların yapılması. Yeni açılan caddelerin çevresinde genişleyen yapılar tarihi çevrenin dokusunu tamamen bozmaya başlamıştır (Bilsen, 2015).

4.2.5 1970-1990 Planlama Çalışmaları

1966 yılında kurulan Büyük İstanbul Nazım İmar Bürosu kurulmuş ve nazım planı yapma yetkisi alarak çalışmalara başlamıştır. 1971-72 çalışmalarında Tarihi Yarımada Sur içi ve Sur Dışı bölgelerine ayrılmıştır (Şekil 4.12). Bu bölgelerde 1/5000 ölçekli planlama çalışmaları hazırlanacağı belirtilmiştir (BİNPB 1971-72 Çalışmaları ve Bilsen, 2015).

Şekil 4.12 Eyüp ve Suriçi koruma bölgeleri

Hazırlanan plan raporlarında Kara Surları ve çevresinde yer alan yol dokusu belirtilmiştir (Şekil 4.13). Sur ve çevresine yönelik koruma kararları ayrıntılı olarak ele alınması düşünülmüştür. Sur dışı bölgesinin ise “şehirleşme alanı” olarak

belirtilmiştir. Sur içinde tarihi dokuya zarar verecek yapılaşma baskısını azaltmak amacı içeren planda Kara Surları çevresinde yer alan Zeytinburnu'nda gecekondulaşmayı engelleyememiştir (Bilsen, 2015).

Büyük İstanbul Nazım İmar Bürosu'nun, 1970'li yıllarda hazırladığı 1/50.000 İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı 1980 yılında onaylanmıştır. 1980 yılında askeri hükümetin büroyu kapatması ile planın yürütülmesi sorun olmuştur. 1982 yılında çıkartılan Turizm Teşvik Kanunu ile İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı kararları uygulanamamıştır. Turizm merkezi ilan edilen bölgelerde plan yapma yetkisi Turizm Bakanlığı'na geçmiştir; koruma kararlarından bağımsız planlar gerçekleşmiştir (Ceyhan, 2006).

Şekil 4.13 Kara Surları ve yol dokusu

Şekil 4.14 Ataköy Turizm Merkezi, 1989

1989 yılında ilan edilen Ataköy Turizm Merkezi, Bakırköy’den Kara Surları’na kadar uzanmaktadır (Alan Başkanlığı, 2018). Sur koruma alanı içerisinde yer alan turizm merkezi kentsel rantlara dayalı yatırımlarla alınan planlama kararları tarihi dokuda olumsuz etkiler bırakır.

1980’li yıllarda planlama çalışmalarının yanı sıra yapılan çalışmalar Kara Surları ve çevresine zarar vermiştir. 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte planlama yetkilerinin Büyükşehir Belediyesi’ne geçmesi, Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın tarihi çevrelerde yıkım niteliğinde olan kararlarının gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Dalan döneminde yapılan Kara Surları’nda yapılan restorasyon çalışmaları (1986-89) surların yeniden inşa edilerek yapıldığı bir çalışma olmuştur. Tarihi görünümünden uzak yapılan çalışmalar surlara ciddi hasar vermiştir. 1983 yılında çıkartılan imar affı ile birlikte Kara Surları çevresinde yoğunlaşan gecekondular, kaçak yapılaşmalar yol olması gerekirken yasallık kazanmışlardır (Bayhan,2013 ve Ceyhan, 2010).

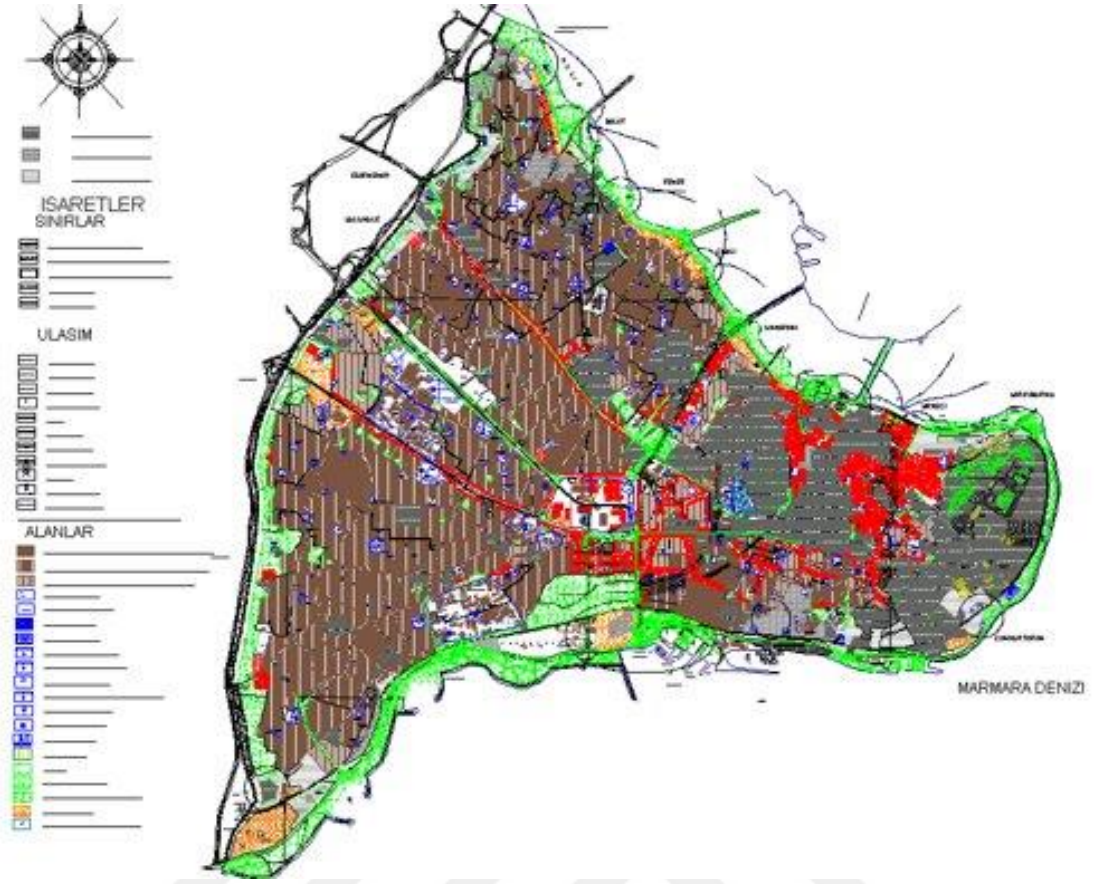
1970-1990 planlama çalışmalarının yanı sıra İstanbul Kara Surları ve çevresine yönelik alınan koruma statülerine ilişkin kararlar bulunmaktadır;

1983’de yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile İstanbul Kara Surları ve çevresi sit alanı olarak ilan edilmiştir. Bu kanun, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını amaçlamakta olup, sit alanlarını *"tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları"* olarak tanımlamaktadır (2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

İstanbul Karar Surları Koruma Alanı 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girmiştir. UNESCO, Üstün Evrensel Değer olarak İstanbul Kara Surları’nı *“Blachernae Sarayı da dahil olmak üzere Theodosius döneminde yapılan Kara Surları’nın iki tarafındaki alan”* ve *“II. Theodosius’un kara suru ve 447’de inşa edilen ikinci savunma hattı, askeri mimarinin önde gelen örneklerinden biri olmuştur”* ifadeleri ile tanımlamıştır (Çorakbaş vd., 2014).

4.2.6 1990 Tarihli 1/5.000 Ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Planın amacı “Tarihi Yarımada’nın essiz tarihi, kültürel ve doğal değerlerinin korunması ve yasayan bir kentsel alan olarak, gelecekteki gelişmesinin, tarihi ve kültürel yönden var olan potansiyelini olumsuz yönde etkilemeyecek biçimde düzenlenerek, dünya insanının yararına sunulması” olarak ifade edilmiştir. Planlama alanı ile ilgili sadece koruma üzerinde durulmuyor, yasayan bir alan olması öne çıkartılıyor (Ceyhan, 2010).

Şekil 4.15 1990 Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı

Planda, Kara Surları için belirtilen 500 metrelik koruma alanı kaldırılmıştır (Şekil 4.15). Sur çevresinde alınan kararların yeni gelişme alanına yönelik olması sonucunda Mimarlar Odası'nın iptal kararı ortaya çıkmıştır. 1994 yılında “planın yaşama geçirilmesi halinde İstanbul tarihi silüetinde, kentsel arkeolojik kaynaklarında, tarihi dokusunda ve toprak üstü kültürel değerlerinde geriye dönüşü mümkün olmayan kayıplar verilmesine neden olacağı anlaşılmakla, planın uygulanmasında kamu yararı bulunmadığı sonucuna ulaşılmış” ifadeleri ile iptal edilmiştir (Suher, 2007).

4.2.7 1995 Tarihli 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alanı Altbölge Nazım Planı

Bu planlama çalışmasında, İstanbul'un kültür varlıklarının, tarihi değerlerinin merkezi niteliğinde olan Tarihi Yarımada kararlarının koruma kaygısının giderilmesi amaçlanmıştır. Kara Surları çevresinde açılan yeni yollarla birlikte merkezi fonksiyonların sur bölgesinde genişlemesi endişesi vardır. Altbölge Nazım Planı ile surlara kadar gelişmeye izin verilmeyecek kararlar çıkartılmıştır. Kara

Surları ve çevresi gibi tarihi, turistik değeri olan bölgelerde kentsel tasarım çalışmaları yapılarak yayalaştırma projeleri geliştirilecektir. Geleneksel dokunun canlandırılması sağlanacaktır (Suher, 2007).

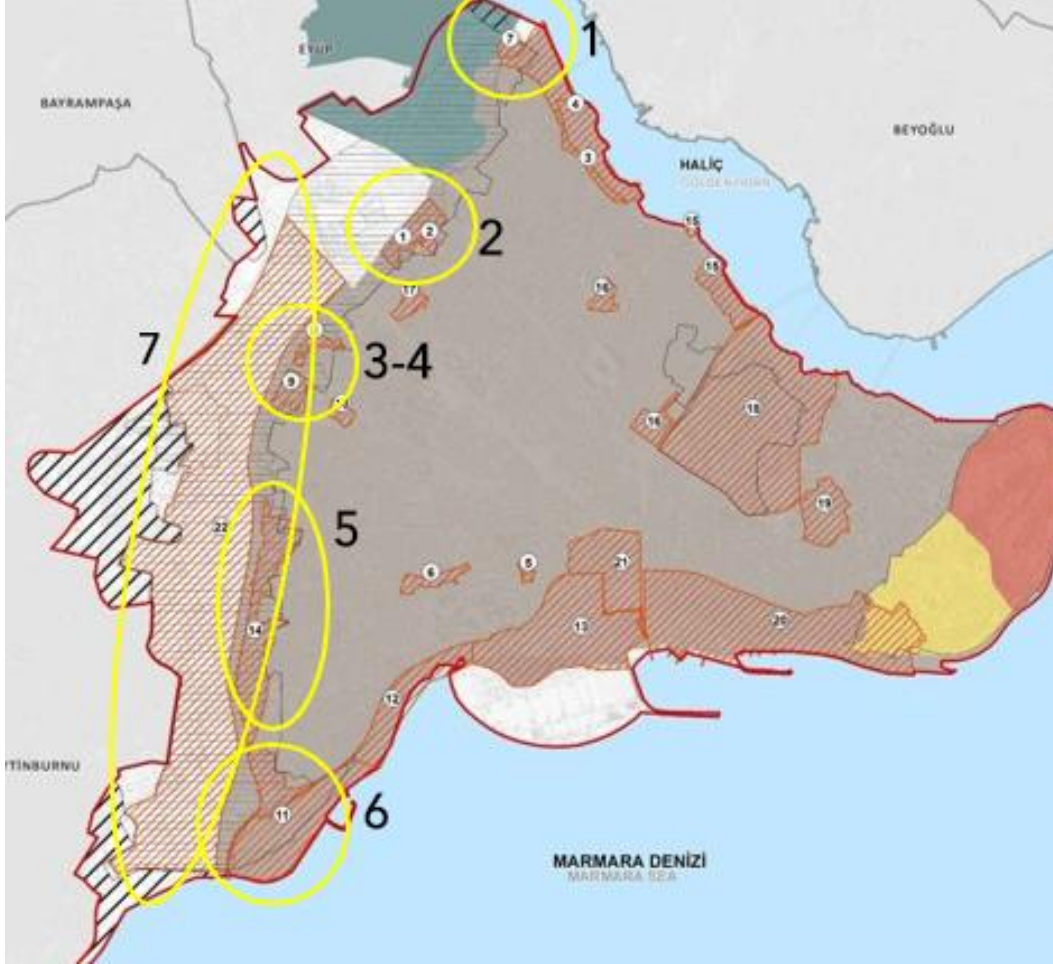
İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları'nı Koruma Kurulu'nun 12 Temmuz 1995 tarih ve 6848 sayılı kararı ile o dönemin idari sınırlarını oluşturan Fatih ve Eminönü ilçelerinin tamamı "Tarihi ve Kentsel Sit Alanı" ilan edilmiştir.

4.2.8 2005 Tarihli Nazım İmar Planı

Tarihi Yarımada'nın sit alanı ilan edildikten sonra başlanan çalışmalar sonucunda İstanbul 1. Numaralı Koruma Kurulu'nun 26.01.2005 tarih ve 399 sayılı kararıyla 1/5000 ölçekli nazım imar planı onaylanmıştır. Dünya kültürleri arasında farklı bir odak teşkil eden yapısını dikkate alan ve bu farklılıkları öne çıkaran, evrensel düzeyde taşıdığı tarihi, kültürel, mimari öz değerlerine sahip çıkan ve tarihi kültürel değerleri ile özdeş, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir dünya kenti statüsü kazandırmak üzere tarih, kültür, bilim, sanat, ticaret yönlerinden özgün kimlik yapısını sağlamak; geçmiş ile gelecek arasında kurulabilecek sürekliliğin niteliklerinin ortaya konulması amacıyla Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır. Kara Surları'na yönelik kararlar incelendiğinde sur çevresinde yer alan otopark, depo gibi uyumsuz alanların kaldırılarak kent kimliğine uygun işlevlerin oluşturulacağı görülmektedir. Turizm merkezi ilan edilen alanlarda koruma planlarının geçerli olduğu belirtilmiştir; Kara Surları'nın güney kısmında yer alan turizm merkezinde alınacak kararlar koruma anlayışından bağımsız olmaması hedeflenmiştir. Kara Surları'ndan geçen Millet Caddesi, Fevzi Paşa Caddesi üzerinde kat sınırı getirilmesi ve sur ve çevresinde yer alan anıt eserleri ezecek nitelikte yapıların oluşmaması amaçlanmıştır. Tarihi Yarımada'nın tamamının sit alanı ilanı sonrası 10 yıllık süreçte hazırlanan koruma planı, Tarihi Yarımada'da bütün olarak analitik etüt yapılması açısından önemlidir (Burma, 2017). 2005 tarihli plan, İstanbul 5. İdare Mahkemesi'nin 04.11.2008 tarihli ve 2008/1950 sayılı kararı ile kamu yararı ve şehircilik ilkelerine aykırılık, planlama esaslarına uygunsuzluk gerekçeleri ile iptal edilmiştir (url-7).

4.2.9 2005 Yılı Sonrası Yapılan Çalışmalar

2005 yılında “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile ilan edilen yenileme alanlarında koruma planlarından bağımsız projelerin geliştirilmesi ve uygulanması meydana gelmiştir (Alan Başkanlığı, 2018).

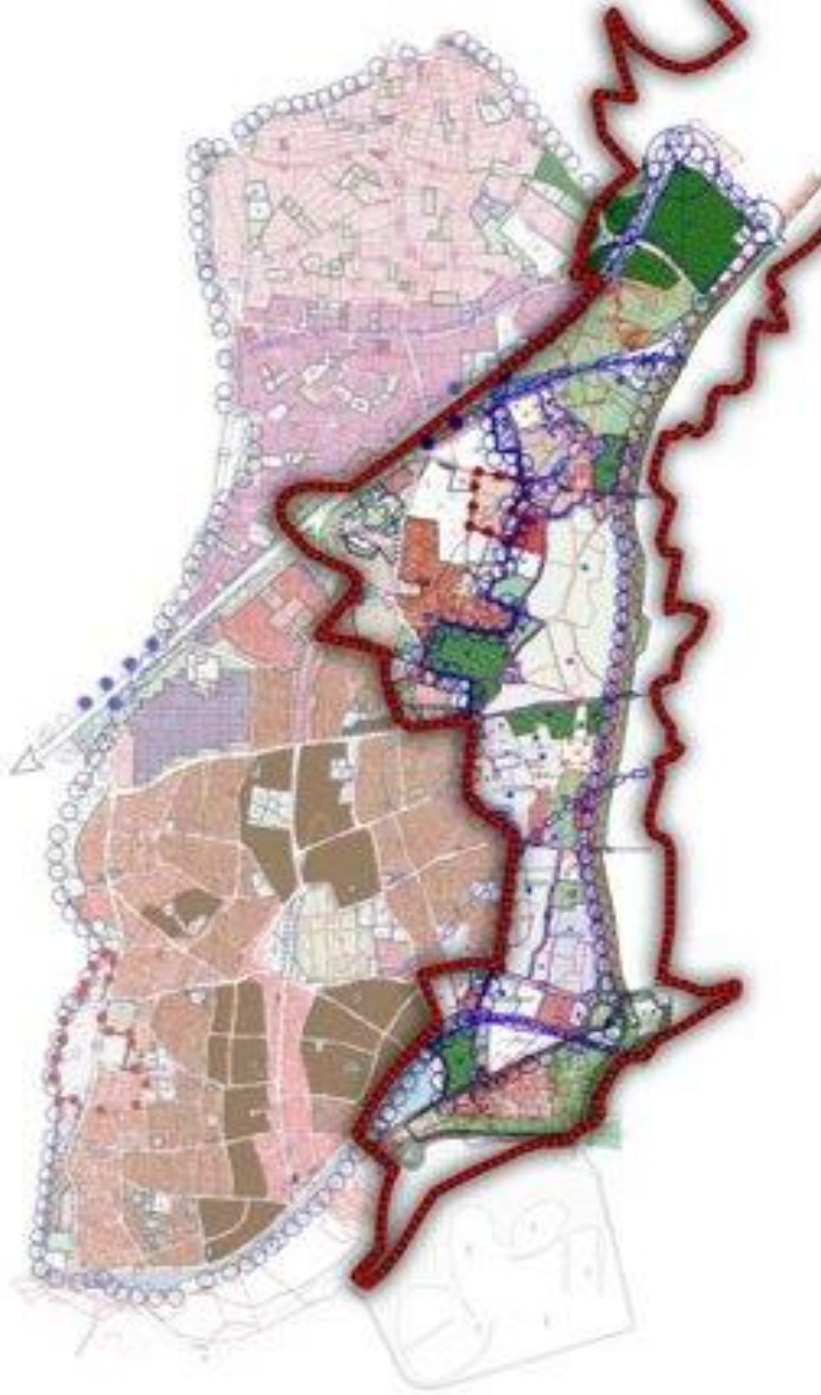
Şekil 4.16 Kara Surları Yenileme Alanları

Kara Surları Koruma Sınırı içerisinde yedi tane yenileme alanı vardır (Şekil 4.16):

1. Ayvansaray
2. Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri
3. Topkapı Suriçi ve Meydanı
4. Beyazıt Ağa Ereğli Mahalleleri
5. Veledi Karabaş, Cambaziye, Hacı Hamza, Hacı Evhattin, İmrahor, İlyasbey Mahalleleri
6. Yedikule Yenikapı 1.Etap

7. Zeytinburnu Sur Tecrit Alanı

2007 Tarihli Zeytinburnu Sur Tecrit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı'nda (Şekil 24) Kara Surları ile paralelinde kalan cadde arası yeşil alan olarak belirlenmiştir (Alan Başkanlığı, 2018).

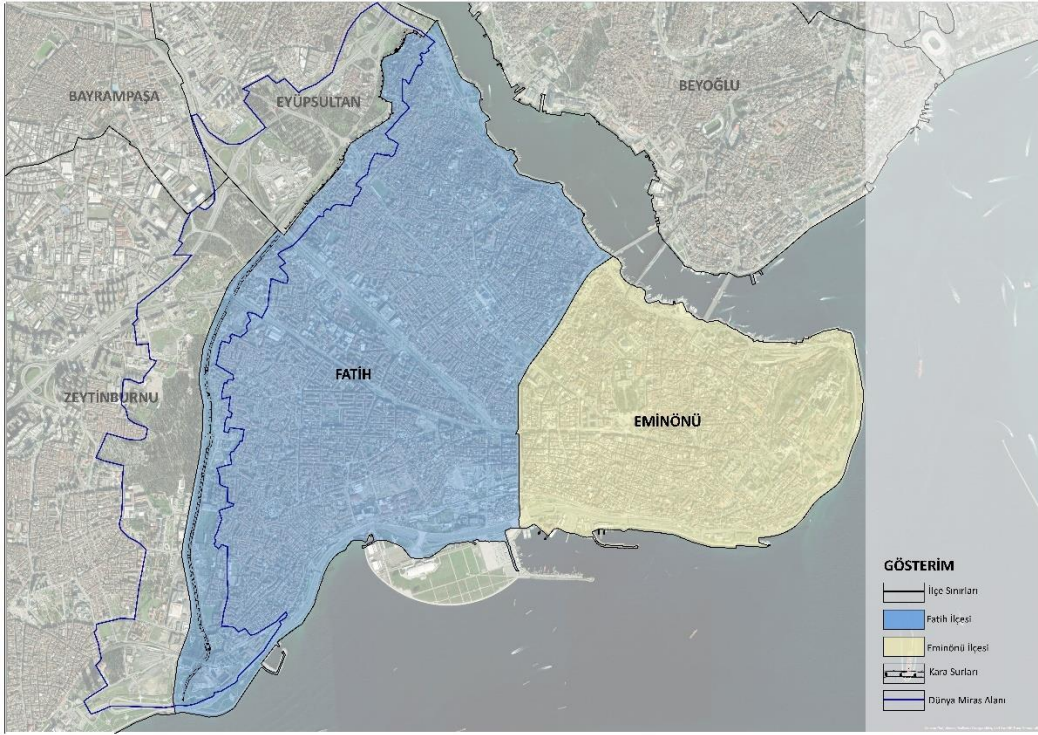
Şekil 4.17 Zeytinburnu Sur Tecrit Alanı KAİP,2007

2010 tarihli Eyüp Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı'nda koruma sınırları içerisinde çoğunlukla mezarlıklar yer almaktadır; mezar taşı gibi kültür varlıklarının envanter çalışmaları yapılacaktır. 2011 yılında Alan Yönetim Planı onaylanırken Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanma aşamasındaydı. Hazırlanan planda Kara Surları ve koruma alanını içeren kararlar:

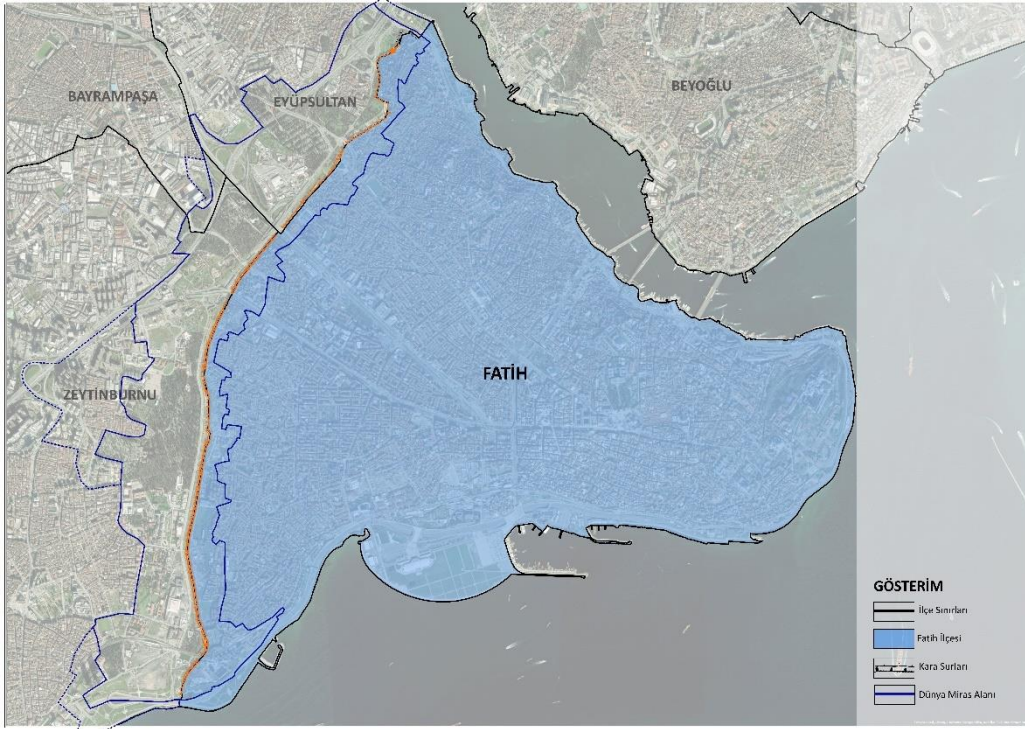
- Haliç, Marmara ve Kara Surları ile su hendeklerinin kaybolan kısımlarında bulgular üzerinden değerlendirmelerle bütünleştirme çalışması yapılacaktır.
- Surlara bitişik Korunması Gerekli Kültür Varlıkları Envanterinde yer alan tescilli yapılar dışındaki yapılanmalar kaldırılacak, boşalan alanlar yeşil alan olacaktır.
- Kara Surları su hendeklerinde kısmi arkeolojik araştırma kazısı yapılabilir.
- Su hendeklerinde peyzaj düzenlemeleri Kara Surları ile bütüncül olarak yapılacak ve korunması sağlanacaktır.

1875 tarihli haritalarda da var olan, sur ile bütünleşen bostan alanları korunacaktır. Surların kültürel kullanımı üzerine fonksiyon çalışmaları Koruma Kurulu tarafından belirlenecektir; yeşil alan, arkeolojik sergileme alanları, tema parkları gibi fonksiyonlar önerilmektedir (Alan Başkanlığı, 2018).

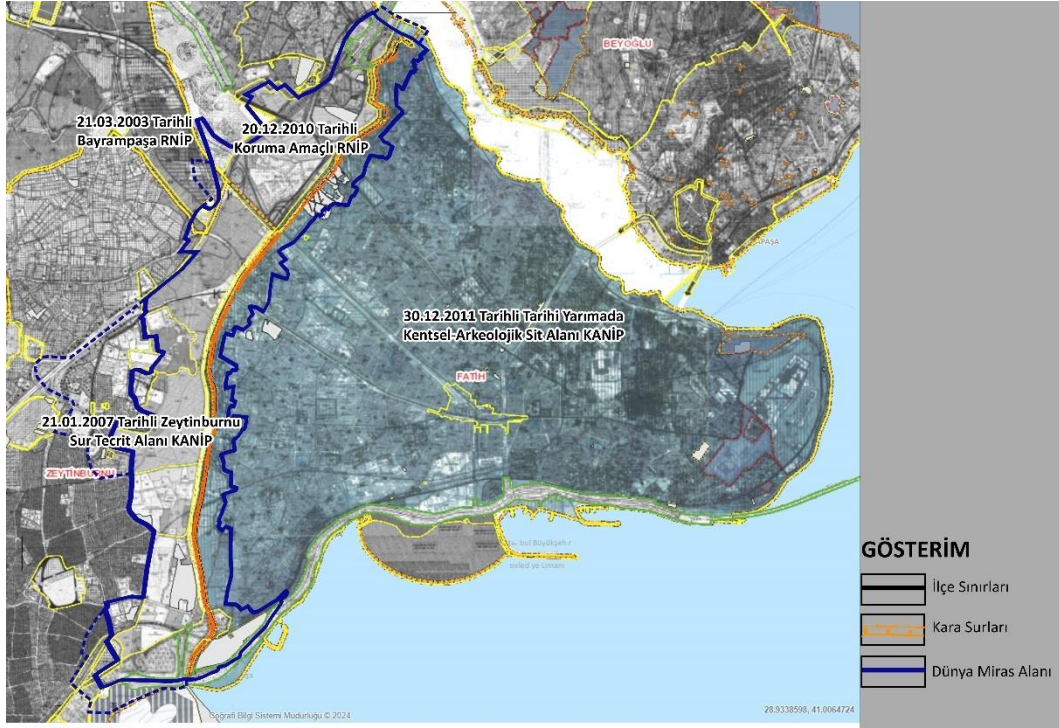
2005 tarihli koruma planının iptalinden 6 yıl sonra, 30.12.2011 tarihinde 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve 04.10.2012 tarihinde 1/1000 ölçekli plan Koruma Kurulunca alınan kararlar sonucunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. 2011-2012 tarihli planların amaç ve hedefleri iptal edilen 2005 tarihli planla benzer olmakla beraber “yenileme” kavramı eklenmiştir. Bunun yanı sıra turizm payının Tarihi Yarımada genelinde arttırılması hedeflenmiştir. 2005 tarihli planda tarihi yarımadaı oluşturan idari sınırlar Fatih ve Eminönü ilçeleri iken 2008 yılında Eminönü ilçesi kaldırılarak Tarihi Yarımada, Fatih ilçesi olmuştur (Alan Başkanlığı, 2018 ve Yıldırım Burma, 2017).

Şekil 4.18 2008 yılı öncesi Tarihi Yarımada idari sınırları

Şekil 4.19 2008 yılı sonrası Tarihi Yarımada idari sınırları

Şekil 4.20 İstanbul Kara Surları koruma alanı meri planları

İstanbul Kara Surları Koruma Alanı sınırları içerisinde kalan meri planlar Şekil 4.20’de gösterilmektedir. Sur koruma alanı 4 farklı idari sınırı içermektedir.

Tablo 4.2: 2018 Yönetim Planı Alanı’nda yer alan ilçelerin yüzölçümleri dağılımı
(Alan Yönetimi, 2018)

BÖLGE		İLÇE ADI	ALAN (HEKTAR)	ORAN (%)
Tarihi Yarımada Suriçi		Fatih	1.615,00	74,49
Kara Surları Batısındaki Alan	Kara Surları Koruma Alanı Sur dışı kısmı	Bayrampaşa	8,13	0,38
		Zeytinburnu	287,60	13,27
		Eyüpsultan	136,51	6,30
		Toplam	432,24	19,94
	Tampon Bölge	Bayrampaşa	5,77	0,27
		Zeytinburnu	111,00	5,12
		Eyüpsultan	3,99	0,18
		Toplam	120,76	5,57
YÖNETİM PLANI ALANI TOPLAMI			2.168,00	100,00

4.2.10 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

İstanbul Kara Surları mimari özellikleri, tarihsel süreçte sınırlayıcı yapı olması ile kent belleğinde simgesel değeri güçlü bir yapıdır. Kentsel arkeolojik değeri olan

surlar, kent içerisinde kalarak kentsel ögenin bir parçası olmuştur. Anıt yapı olarak günümüze ulaşan surlar aynı zamanda şehrin tarihsel gelişimini, sosyal yapısını ve kentsel kimliğini yansıtan önemli bir kültürel peyzaj ögesidir.

Bu çalışmada sur ve çevresinin Cumhuriyet döneminden günümüze kadar planlama çalışmalarında nasıl ele alındığı incelenmiştir; kültürel peyzaj ögesi olarak planlama çalışmalarında farklı etkiler oluşmuştur.

Henri Prost'un 1930'larda hazırladığı İstanbul'un ilk planlarından biri olan ve Kara Surları çevresinde geniş bir koruma bandı öneren Prost Planı, kültürel peyzajın korunmasına yönelik önemli bir adımdır. Prost Planı'nın getirdiği 500 metrelik yeşil alan önerisi, Kara Surları'nı çevreleyen doğal ve sosyal yapının korunmasını sağlamış ve surların tarihi değeri ile çevresindeki yeşil alanların uyumlu bir şekilde korunmasına olanak tanımıştır (Bilsel, 2015). Yeşil alanlar, tarihi yapının çevresindeki doğal peyzajın bir parçası olarak Kara Surları'nın kültürel peyzaj değerini artırmıştır. Ayrıca, Kara Surları'nın bostan kültürünün devamlılığını sağlayacak önerileri de içeren plan ile halkın bu alanla etkileşimini korumuştur (Aydemir ve Arabacıoğlu, 2014).

1950'lerde Menderes Operasyonu olarak biline çalışmalar ile sur duvarları yıkılmıştır; Vatan ve Millet Caddesi gibi geniş caddelerin açılmasıyla Kara Surları'nın doğal çevresiyle olan ilişkisini kesintiye uğratmış ve kültürel peyzajın bütünlüğüne zarar vermiştir. Bu tür modernleşme hamleleri, tarihi alanların doğal doku ile olan bağını zayıflatmış ve kentleşme sürecinde surların çevresinde uyumsuz yapılaşmalar ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2013). Bu yoğun yapılaşma, kültürel peyzajın sürekliliğini olumsuz etkilemiş, Kara Surları'nın toplumsal bellekte yarattığı etkide bir kayba neden olmuştur (Müller & Weiner, 2001). Kentin bu bölgesinde yoğunluk artışı, surların çevresindeki doğal ve tarihi yapıyı aşındırmış, kültürel peyzajın tarihi sürekliliğini bozmaya başlamıştır.

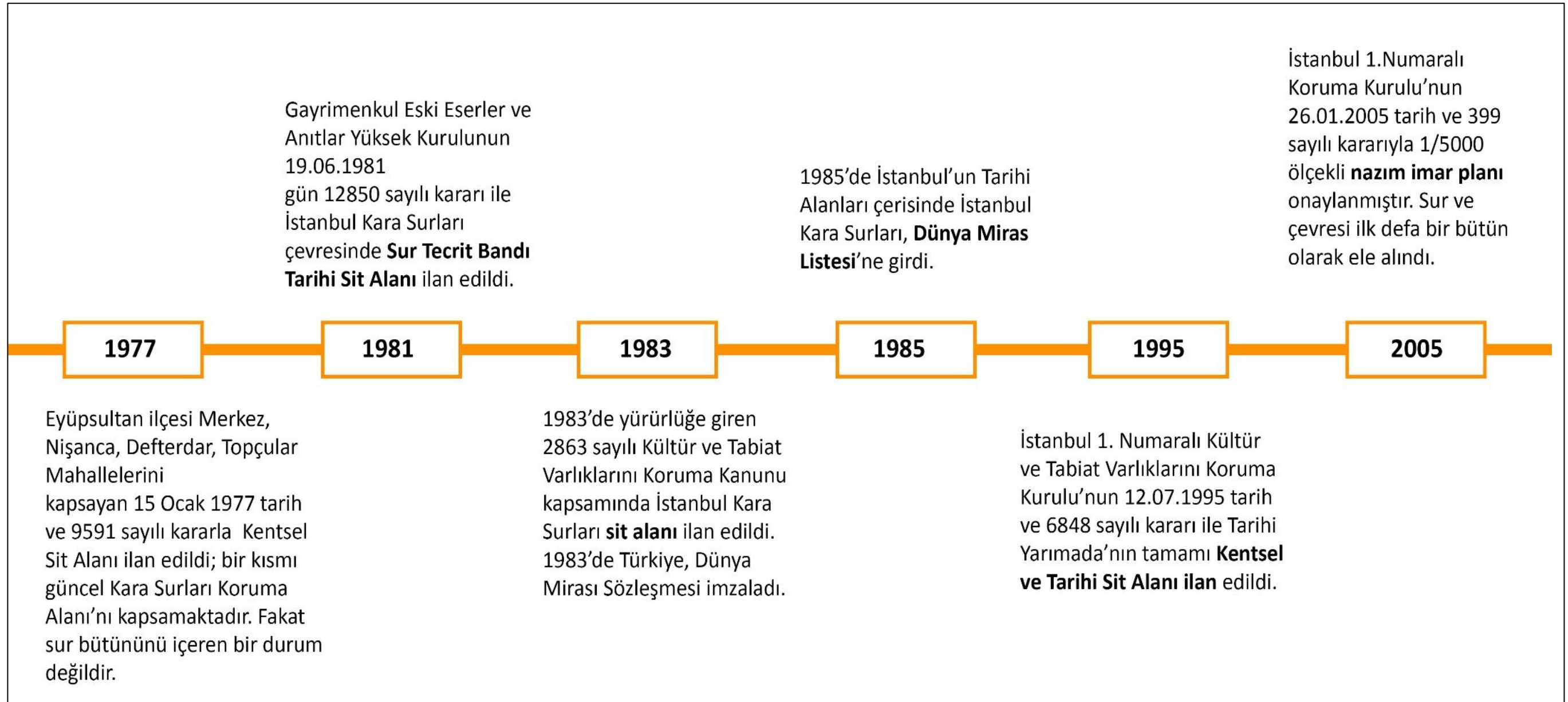
1964 tarihli Sur İçi Nazım İmar Planı'nda da sur ve çevresine yönelik yeşil alan önerisi mevcuttur. Aynı zamanda Kara Surları'nın yakınındaki yapıların tarihi doku ile uyumlu olmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Bu plan, çevreye uyumlu yapılaşma koşulu getirmiş ve belirli alanlarda kat yüksekliğini sınırlandırarak kültürel peyzajın korunmasına katkıda bulunmuştur (Hacıoğlu, 2010). 1964 Kat Nizamları Planı ve ardından gelen imar planları, Kara Surları çevresinde yüksek

katlı yapılaşmaya izin vermiş, bu da tarihi dokuyu baskılamıştır. Kültürel peyzaj açısından, surların etrafındaki doğal görünümüne zarar vererek surların tarihi kimliğini olumsuz etkilemiştir (Tekeli, 2013). Bu yoğun yapılaşma, Kara Surları'nın görsel bütünlüğünü bozarak tarihi peyzajın sürekliliğine zarar vermiştir.

1980'li yıllarda Kara Surları çevresinde artan gecekondu ve kaçak yapılaşma, kültürel peyzajın korunması açısından önemli bir tehdit oluşturmıştır. Bu yapılaşmalar, surların çevresindeki tarihî ve sosyal dokuyu bozarak, kentin tarihi kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Bayhan, 2013). 1983 yılında yapılan imar affı ile yasallaşan gecekondu yapıları, Kara Surları'nın özgün dokusunu büyük ölçüde tahrip etmiş ve arkeolojik değer taşıyan alanları yok etmiştir. Bu tür yapılaşmalar, Kara Surları'nın çevresindeki tarihi dokuyu ve kültürel peyzajı bozmuş, kent belleğini zayıflatarak surların simgesel değerini azaltmıştır (Cleere, 2000).

2005 tarihli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, Kara Surları çevresindeki uyumsuz yapıların kaldırılmasını, kültürel ve turistik amaçlarla değerlendirilmesini öngörmüştür. Bu plan, Kara Surları'nın çevresindeki sosyal ve kültürel yapısını koruma amacını taşımakta ve kültürel peyzaj öğelerini iyileştirme amacıyla yapılmış olmasına rağmen uygunsuz kararlar gerekçesi ile iptal edilmiş ve 2011-2012 yıllarında imar planları yapılmıştır. Sosyal ve kültürel yapıyı korumayı amaçlayan planda sur çevresinde fiziksel sorunlar için de önlemler önerilmiştir. Kültürel peyzaj yaklaşımı, Kara Surları'nın çevresinde yer alan sosyal yaşamı ve tarihsel dokuyu koruma ihtiyacını vurgulayarak, bu alanların modern kent yaşamıyla uyumlu ancak tarihi bağlamdan kopmayan bir şekilde korunmasını teşvik etmiştir (Rössler, 2000).

İstanbul Kara Surları, Dünya Miras Listesi'ne girdikten 20 yıl sonra bütüncül bir plan yaklaşımına konu olmuştur. Koruma alanı 4 farklı idari sınırına (Zeytinburnu, Bayrampaşa, Eyüpsultan, Fatih ilçeleri) konudur. Koruma yaklaşımı ve yönetsel sorunlar, bu alanda alınacak kararların bütünleşik yaklaşımını etkilemektedir.

Şekil 4.21 İstanbul Kara Surları koruma kararları kronolojisi

Kara Surları, yalnızca birer fiziki yapı değil, aynı zamanda İstanbul'un tarihsel kimliğini, sosyal ve kültürel belleğini taşıyan önemli bir kültürel peyzaj ögesidir. Ancak yapılan imar planları, bazı durumlarda bu kültürel peyzajın korunmasını sağlarken, bazı durumlarda surları çevreleyen doğal ve kültürel dokuyu zedelemiştir. Özellikle yeşil alan ve koruma sınırlarının oluşturulması gibi olumlu düzenlemeler, kültürel peyzajın sürekliliğini desteklemiştir. Ancak yol yapımları, yüksek katlı yapılaşma ve gecekondu gelişimi gibi uygulamalar, kültürel peyzajı olumsuz etkilemiş ve Kara Surları'nın toplumsal hafızadaki yerini zayıflatmıştır.

Bu kapsamda, İstanbul Kara Surları'nın çevresindeki planlama çalışmaları, kültürel peyzajın korunması için yalnızca fiziksel değil, sosyal ve kültürel bağlamda da bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

4.3 Sur Kapıları ve Mahalleleri

Bu bölümde sur ve çevresine yönelik yapılan analizler kapsamında kültürel peyzaj ögeleri aktarılmış ve İstanbul Kara Surları üzerinde yer alan kapıların çevresiyle ilişkisi incelenmiştir.

Sur mahalleleri ve sur hattının gösterildiği 4.26'da idari sınırlara göre mahalleler gösterilmiştir. Sur koruma bandı içerisinde kalan mahaller idari sınırlara göre; sur içinde Fatih ilçesine bağlı Ayvansaray, Derviş Ali, Karagümrük, Topkapı, Mevlanakapı, Silivrikapı, Sümbül Efendi, Yedikule mahalleleri yer alırken sur dışında Zeytinburnu ilçesine bağlı Kazlıçeşme, Seyit Nizam, Merkez Efendi, Maltepe mahalleleri, Bayrampaşa ilçesine bağlı Ortamahalle, Eyüpsultan ilçesine bağlı Topçular ve Defterdar mahalleleri bulunmaktadır. Sur mahalleleri kapsamında idari sınırlar yerine sur içinde kalan kapı isimleri ile özdeşmiş Ayvansaray, Edirnekapı, Sulukule, Topkapı, Mevlevihane, Silivrikapı, Belgradkapı ve Yedikule mahalleleri başlıkları oluşturulmuştur. Sur içinde kalan mahallelerin tarihsel süreçteki mekânsal, işlevsel, kültürel değişimleri incelenmiştir.

4.3.1 Sur ve Kültürel Peyzaj Değerleri

Bu bölüm, Tarihi Yarımada'nın sınırı oluşturan İstanbul Kara Surları'nın kültürel peyzaj değerleri üzerine yapılan analizleri içermektedir. Kentsel arkeolojik değeri olan sur ve çevresinin kültürel peyzaj ögeleri; yol ağları, fiziksel doku, fonksiyon, tarihi alanlar ve bunların sürekliliğinden oluşmaktadır. Tarihsel süreçte değişen yol

izleri, güncel kentsel doku, çevresinde yer alan tarihi değerler, fonksiyon analizleri üzerinden kültürel peyzaj öğeleri aktarılmıştır.

Şekil 4.22’de 1815, 1882, 1946 ve 2024 yıllarına ait harita ve uydu görselleri üzerinden elde edilen yol ağları çalışması bulunmaktadır. Sur ve çevresindeki yol ağlarını kültürel peyzaj ögesi olarak ele aldığımızda; zaman içerisinde yapılaşmanın artmasıyla beraber yol ağlarının yoğunlaştığını göstermektedir. Kentsel dokunun değişimi, dönüşümü kültürel peyzajı etkileyen bir yapıdır. Sur çevresinde açık alanların giderek daraldığı yol izlerinden anlaşılmaktadır. Sur yapısı sınır niteliğini zamanla kentsel dokunun yoğunluğunda kaybetmiştir. 1815 ve 1882 haritalarında sur ve çevresi, az yoğun bir yol ağına sahiptir. Ana arterler sur kapılarına bağlanarak sur içi ve dışı arasında kontrollü bir bağlantı sağlar. Bu yapı, surların bir sınır ve savunma hattı olarak işlev gördüğü dönemin karakteristiğidir. 1946 haritasında bu dönemde yol ağlarının yoğunlaştığı ve yeni arterlerin surlara paralel veya onları çevreleyen şekilde geliştiği görülmektedir. Bu durum, şehirleşme ve nüfus artışının sur çevresinde bir baskı oluşturduğunu ve surların çevresinin ulaşım açısından daha entegre bir hale geldiğini gösterir. 2024 uydu haritası ise yol ağlarının sur hattı boyunca oldukça yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu yoğunluk, surların artık bir sınır olarak işlev görmekten çıkıp, kentsel ulaşım sistemine entegre bir alan haline geldiğini göstermektedir. Sur içindeki mahallelerde, tarihi yol izlerinin kısmen korunmuş olması, kültürel peyzajın devamlılığı açısından önemli bir göstergedir. Ancak, bu yol ağlarının tarihi dokuyla uyumsuz yeni yollarla kesişmesi, kültürel mirası olumsuz etkileyebilmektedir.

Yol ağı analizleri, sur kapılarının işlevler arası geçişlerdeki önemini ortaya koymaktadır. Sur kapıları, sur içi ve dışı arasında ticaret, konut ve dini alanlar gibi farklı işlevleri birleştiren kritik düğüm noktalarıdır. Bu bağlantılar, özellikle Edirnekapı ve Silivrikapı gibi stratejik kapılarda belirginleşmektedir. Bu kapılar, sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda sur içi ve dışındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri güçlendiren birer bağlayıcıdır. Günümüzdeki yol düzenlemeleri, tarihi yol ağlarıyla örtüşmekle birlikte, bazı bölgelerde bu ağların üzerine yeni ulaşım arterleri inşa edilmiştir. Bu durum, tarihi dokunun fiziksel sürekliliğini kısmen kesintiye uğratmaktadır. Örneğin, çevre yolları ve otobanların surların yakınından geçmesi, hem kültürel peyzajı hem de sur yapılarının algısını etkilemiştir.

Şekil 4.23’de kültürel peyzajın ögesi kapsamında fonksiyon durumu incelenmiştir. Arazi kullanım çalışmasına bakıldığında İstanbul Kara Surları’nda sur içinde konut kullanımının yoğun olduğu görülmektedir. Zeytinburnu, Bayrampaşa ve Eyüpsultan ilçelerine bağlı mahalleler, sur içi kadar yoğun bir tarihsel dokuya sahip değildir. Ancak sur dışındaki mezarlıklar gibi kullanımlar, bölgenin kültürel peyzajında önemli yer tutmaktadır. Kültürel peyzaj ögesi kapsamında; sur yapısının kentsel konut alanları ile sur dışındaki mezarlıklar arasında bir sınır olduğu, sur kapılarının ise farklı fonksiyonlar arası geçişi sağlayan yapılar olduğu söylenebilmektedir. Surlar, fiziksel anlamda sınır oluşturma özelliklerini kaybetmiş olmakla birlikte, işlevler arası geçişlerde sınır belirleyici bir rol oynamaya devam etmektedir.

Yapısal kullanımlara bakıldığında İstanbul Kara Surları’nın Haliç kıyısına yakın olan Ayvansaray ile Marmara Denizi’ne yakın olan Yedikule bölgelerinde tescilli yapılar yoğunlaşmaktadır. İç kesimlerde, yeni yol düzenlemeleri ve yapılaşma baskısıyla tarihi yapıların zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Kültürel peyzajın bir parçası olan tarihsel süreklilik fiziksel mekan özelinde yorumlandığında İstanbul Kara Surları ve çevresinde sağlanamamıştır.

Şekil 4.23’de arazi kullanım analizinden görüldüğü üzere sur dışında mezarlıkların yoğunudur; konut ve diğer kullanımların sur içinde yoğunlaşması Şekil 4.25’de doluluk-boşluk analizine de yansımaktadır. Sur yapısına yakınında yoğun bir yapılaşma bulunmaktadır. Sur içinde sur yapısına yakın alanlarda konut kullanımı yaygın olduğu sur dışında ise yapılaşmanın yoğun olmadığı görülmektedir.

Ulaşım analizi incelendiğinde sur çevresinde organik doku, ızgara doku ayrımının bulunduğu ya da içiçe geçtiği bölgeler bulunmaktadır. Organik dokular, düzensiz ve kendiliğinden oluşmuş yol ağlarıyla karakterizedir. Genellikle tarihsel süreçte doğal ve sosyal etkileşimlerle gelişmiştir. Sur kapılarının çevresinde organik dokuların yoğun olarak görüldüğü bölgeler, eski yerleşim alanlarını ve mahalle yapısını yansıtmaktadır.

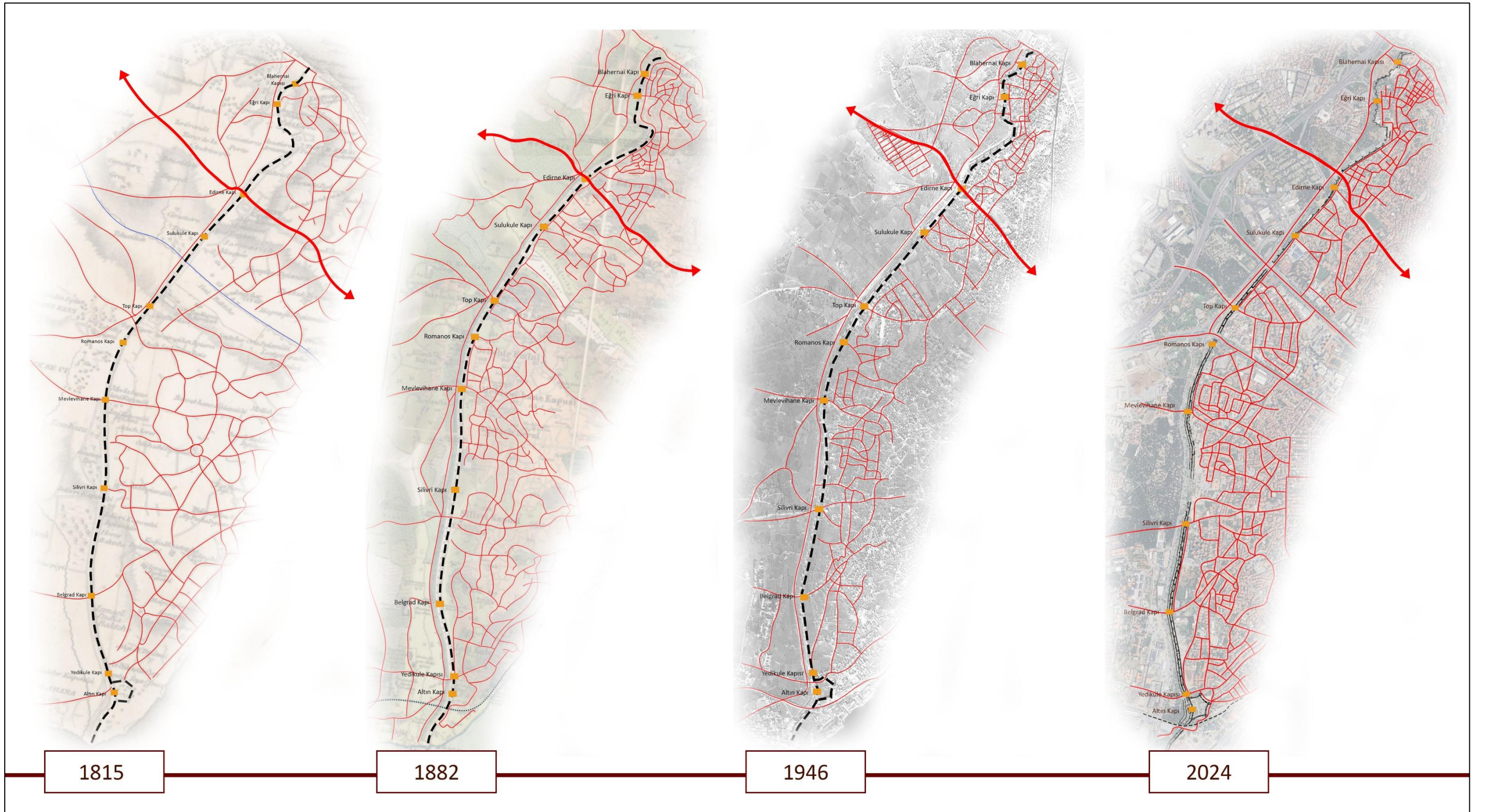
Izgara düzen, genellikle tarihi dokudan bağımsız olarak gelişmiş ve surların sınır olma özelliğini zayıflatmıştır. Ancak bu düzen, sur kapıları ve ulaşım ağları arasında etkin bir bağlantı sağlayarak bölgenin erişilebilirliğini artırmıştır. Örneğin,

Topkapı çevresindeki ızgara yollar, sur içi ve sur dışı arasındaki ticari hareketliliği kolaylaştırmıştır.

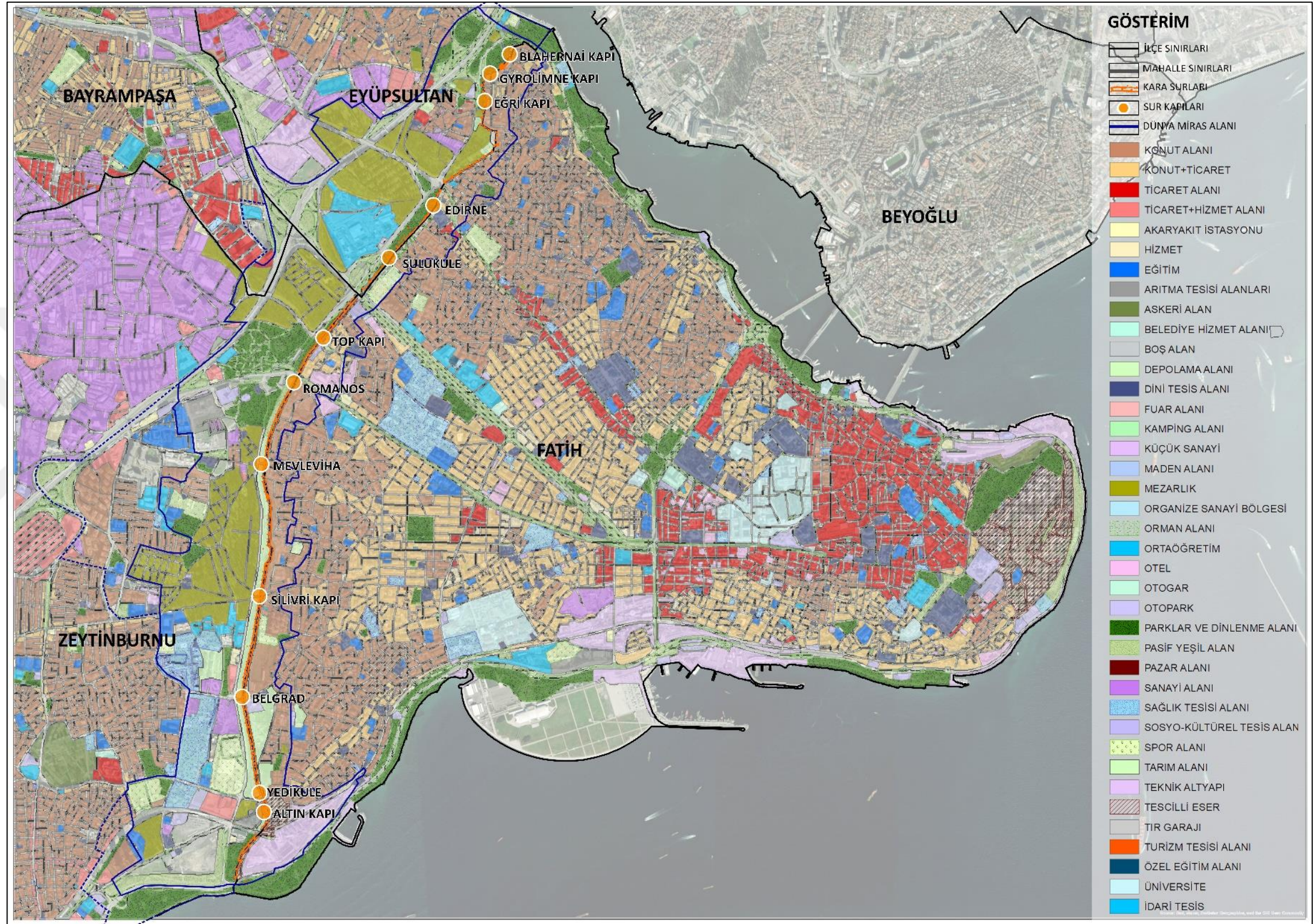
Sur kapılarının çevresinde organik ve ızgara dokuların bir arada bulunması, kentin çok katmanlı yapısını ve tarihsel sürekliliğin modern müdahalelerle kesiştiği alanları ortaya koyar. Ayvansaray çevresinde tarihi dokunun yoğun bulunduğu alanlarda organik doku izleri görülürken yakın çevresinde ızgara doku ile bütünlük oluşturmuştur.

Bizans dönemi boyunca sur içi mahallelerin düzeni, dini yapılar etrafında şekillenmiş ve yollar, meydanlar gibi kamusal alanlar kiliselere erişimi kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır. Dini yapılar, yalnızca ibadet mekanları değil, aynı zamanda eğitim, yardımlaşma ve sosyalleşme alanları olarak kullanılmıştır. Bu dönemde sur ve çevresinde Rum Ortodoksları yaşamaktayken Osmanlı İmparatorluğu'nun fethinden sonra sur içindeki mahallelerde ciddi bir demografik dönüşüm yaşanmıştır. Ortodoks Hristiyanların bir kısmı şehirde kalmaya devam ederken, sur içi alanlara Müslüman halk dışında Ermeni ve Yahudi toplulukları da yerleşmiştir. Bu durum, mahallelerin çok kültürlü bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Osmanlı döneminde, camiler, Yahudi sinagogları, Ermeni kiliseleri inşa edilmiş ve sur içindeki dini yapılar çeşitlenmiştir. Sur içindeki mahallelerdeki dini yapılar, farklı toplulukların bir arada yaşadığı bir kültürel peyzaj oluşturmuştur. Osmanlı döneminde bu dini çeşitlilik artmış, kültürel peyzaj daha çeşitli bir hale gelmiştir.

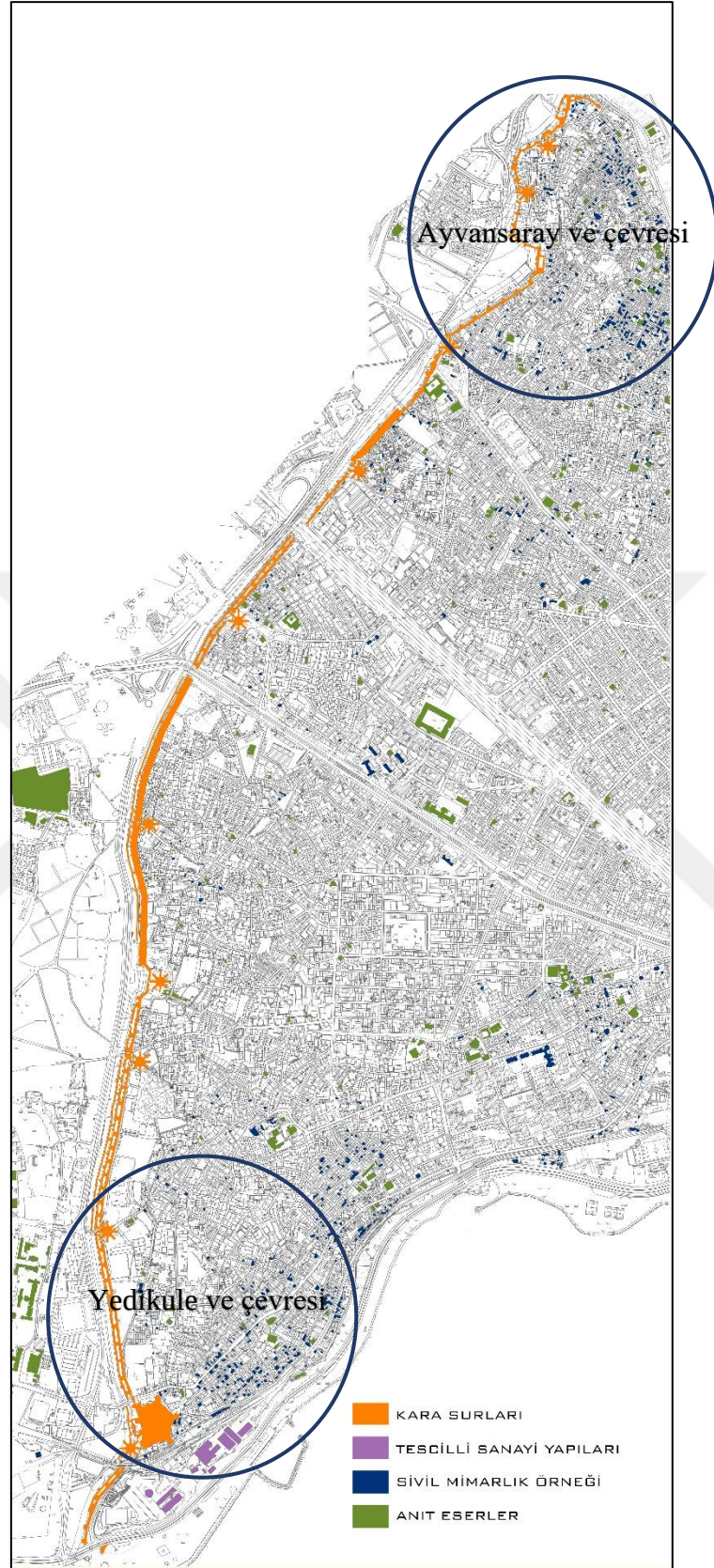
Bizans döneminde inşa edilen bazı kiliseler, Osmanlı döneminde camiye dönüştürülmüştür. Bu yapılar, fonksiyonlarını dini tesis olarak sürdürmekle birlikte, kullanıcı kitlesi ve dini ritüeller açısından farklılaşmıştır. Bu dönüşüm, fiziksel mekanda tarihsel sürekliliği korumuş ancak kullanıcı kitlesindeki değişim, mahallelerin sosyal ve kültürel yapısını değiştirmiştir. Günümüzde sur içindeki bazı dini yapılar, müze, kültürel mekan veya turistik cazibe merkezi olarak kullanılmaktadır. Bu durum, yapıların işlevsel sürekliliğini zayıflatmış ancak onların tarihi ve kültürel değerlerini korumayı mümkün kılmıştır.

Şekil 4.22 Tarihsel süreçte yol ağları

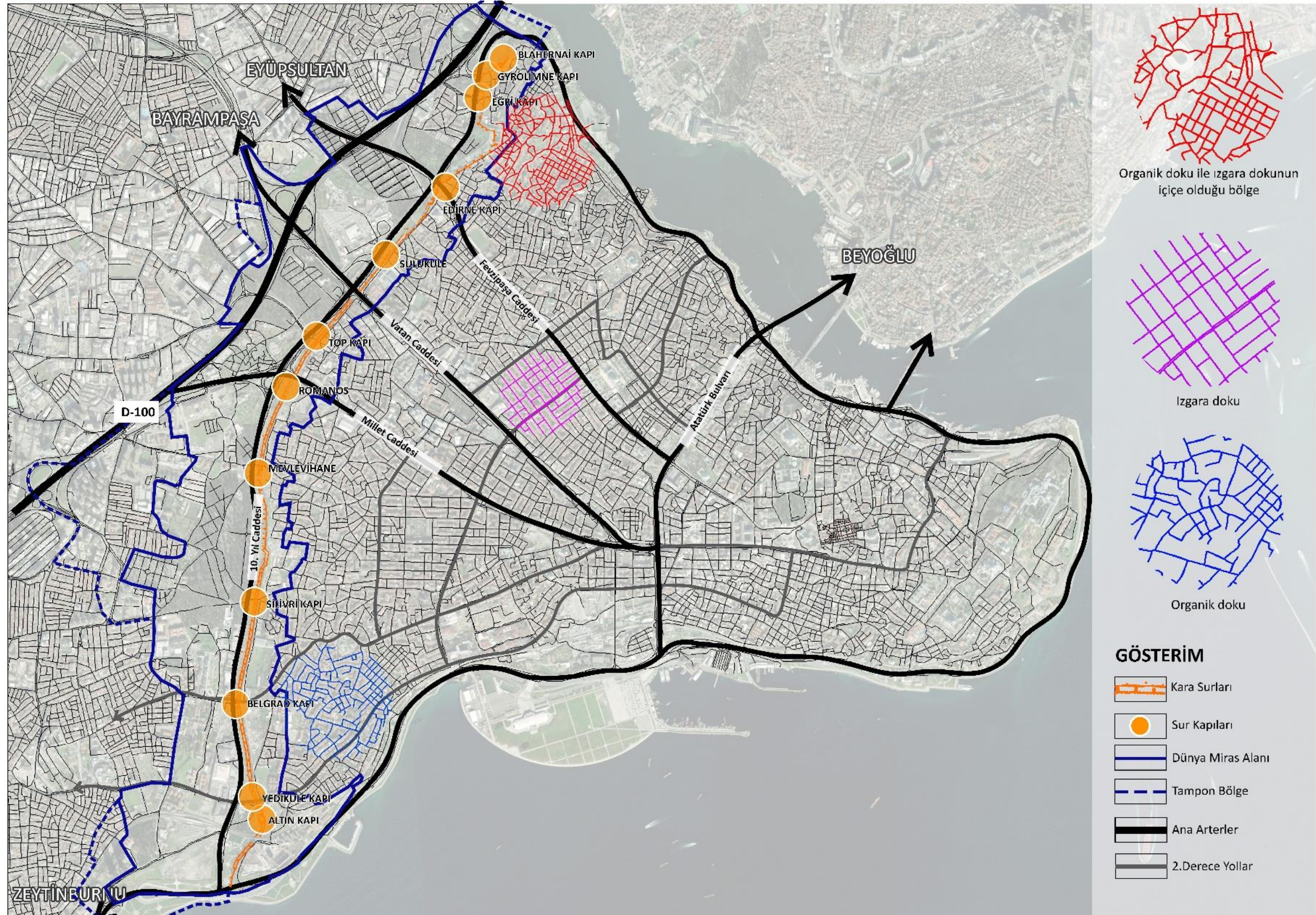
Şekil 4.23 Arazi kullanım analizi

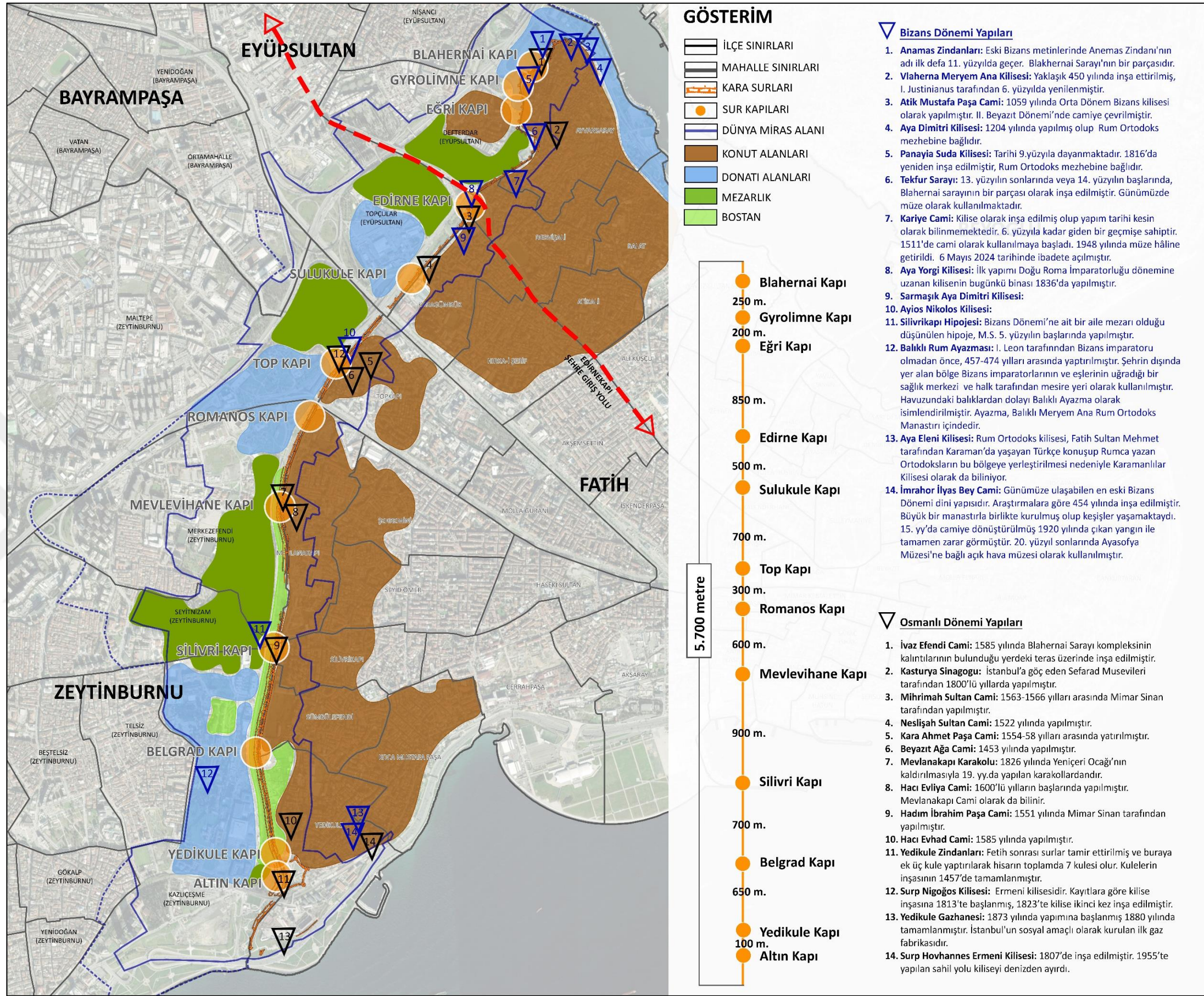
Şekil 4.24 Tescilli yapı analizi

Şekil 4.25 Doluluk-boşluk analizi

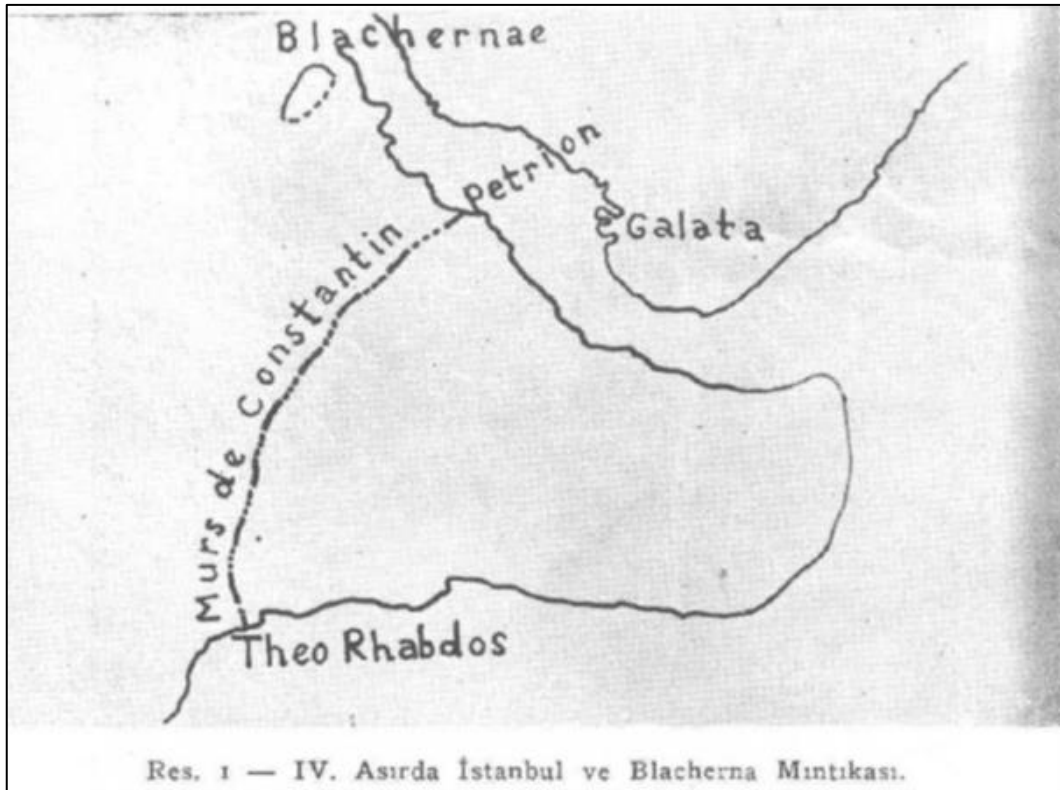
Şekil 4.26 Ulaşım analizi

Şekil 4.27 İstanbul Kara Surları ve tarihi yapılar

4.3.2 Ayvansaray ve Çevresi

Ayvansaray olarak adlandırılan bölge M.Ö 7. yüzyılda kurulan Byzantion'a bağlı, sur duvarları içinde var olan Blakhernai isimli yerleşimdir (Kuban, 2010). Bu bölgenin sınırları Tekfur sarayından başlamakta, Anemas Zindanları ile Haliçe inmekte; Haliç kıyısında yer alan Ayadimitri kilisesi ile Tekfur Sarayına bağlanmaktadır. (Dirimtekin, 1960). Bizans Sarayı ve sur hattında olan duvarları, kilise, ayazma, türbe, mescit, cami gibi farklı değerlerdeki yapıların olduğu bölgede farklı kültürler bir arada yaşamıştır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

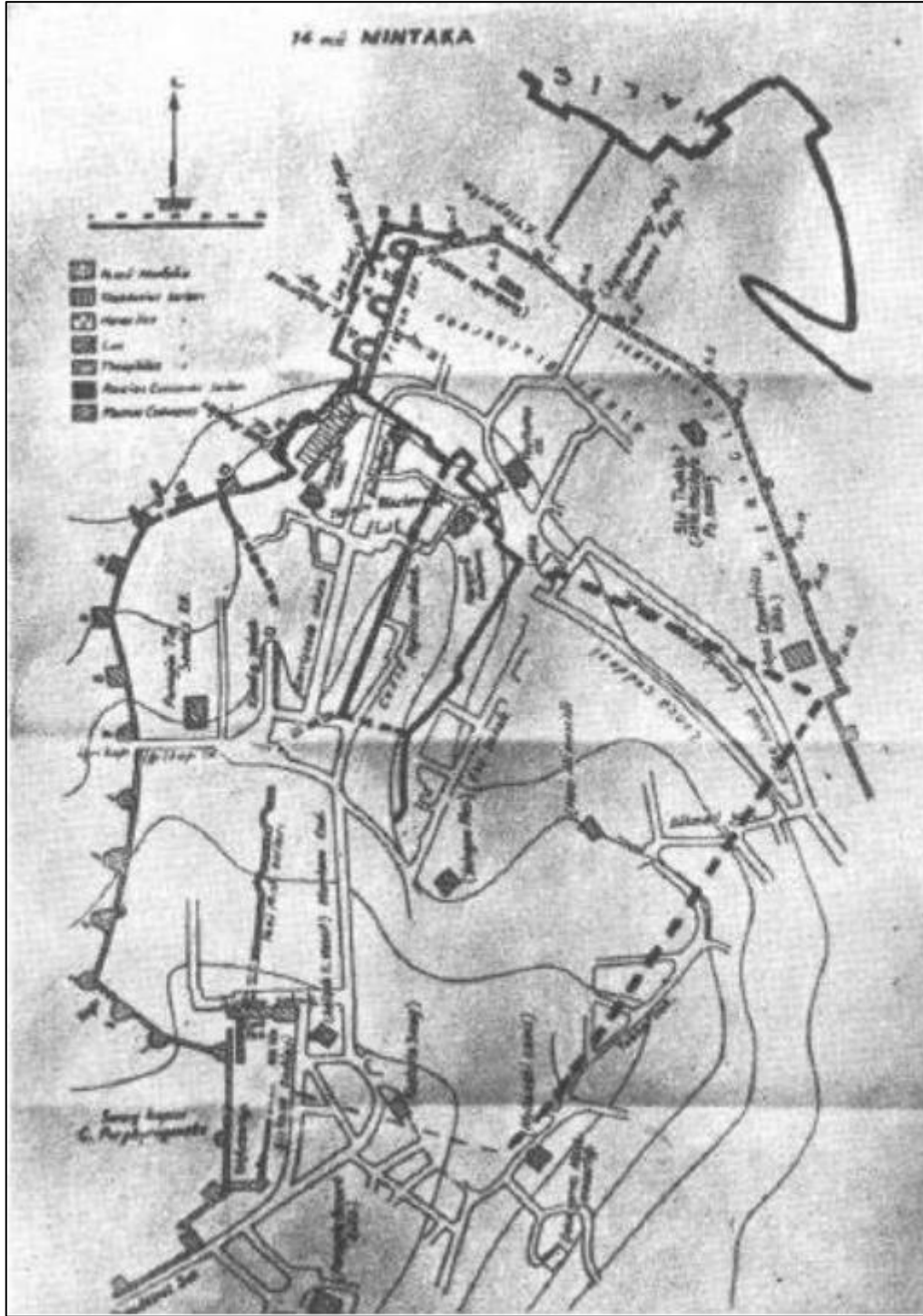

Şekil 4.28 4. yy İstanbul ve Blakhernai haritası (Dirimtekin, 1960)

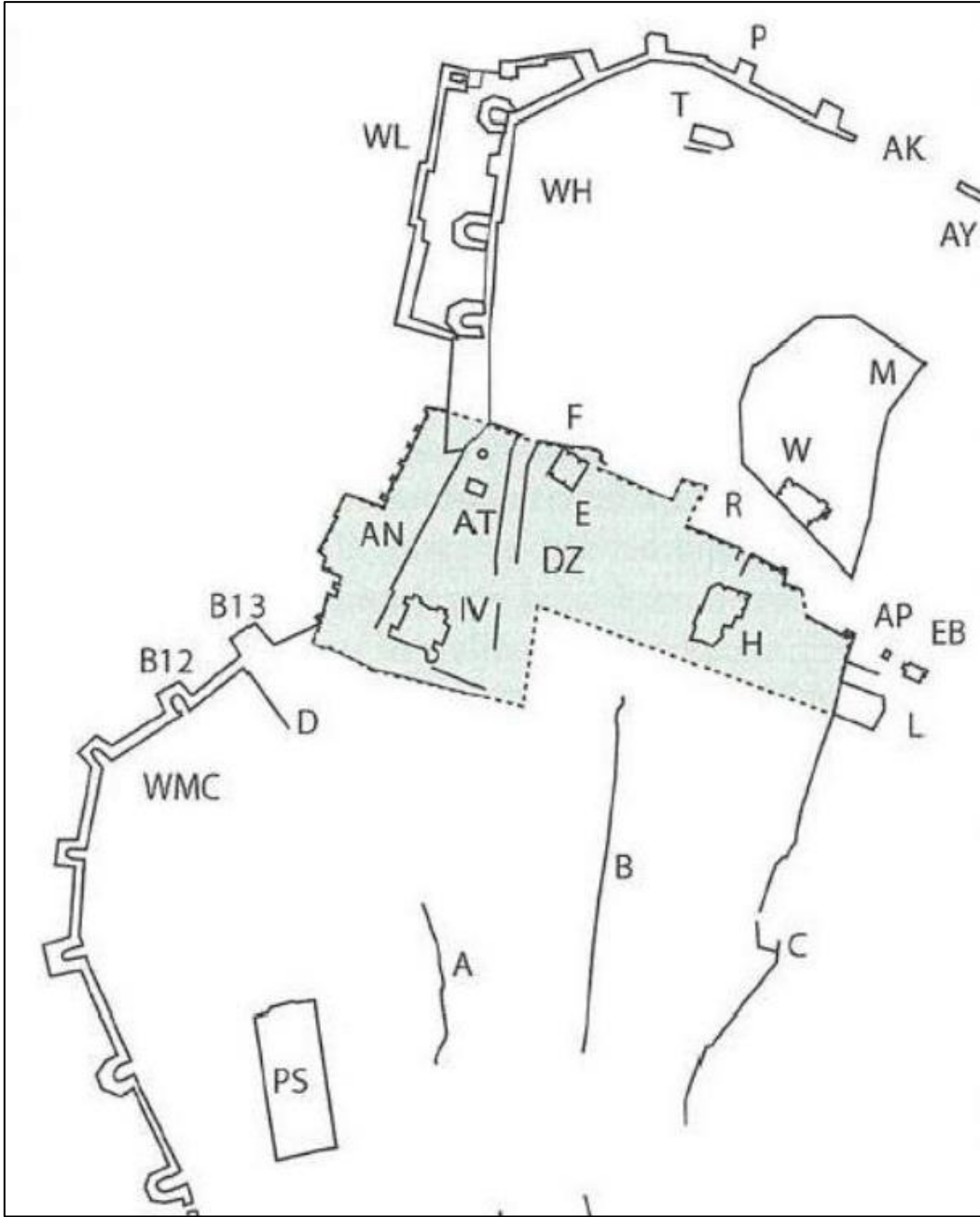
II. Theodosius döneminde (M.S. 408-450) yazıldığı düşünülen İstanbul mahallelerini anlatan yazıda 14. Bölge “Blaharnai” adı ile kaydedilmiştir. Kilise, saray, tiyatronun da bulunduğu yerleşim yeri olarak söz edilmektedir. MS. 439 yılında genişletilen kent surları Blakhernai surları ile bütünleşmiştir (Kuban, 2010). Surlara ek olarak 5. yüzyılda Anemas Zindanları yapılmıştır. Bu yapı Bizans döneminde özellikle siyasi mahkumları barındırmıştır (Müller ve Wiener, 1977). Sur dışında kalan Blahernai'nin Haliç kıyısındaki kısmı 626 Avar kuşatmasında tahrip edilmiştir. Bu bölgede yer alan ve Hz.Meryem'in elbisesinin muhafaza edildiği olarak bilinen Theotokos ton Blahernon Kilisesi (Vlaherna

Meryem Ana Kilisesi) korunacak şekilde surlar genişletilmiştir. 5. yüzyılda I. Leon tarafından yapılan ve Meryem Ana'nın elbisesinin saklandığı şapelin (Ayas Seros), kilise ve ayazmaların yer alması ile tarihi dönemde önemli bir dini merkez haline gelmiştir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994; Eyice, 1991). Bu alanda V.Leon 813'de hisarpeçe yaptırmıştır. Günümüzde avlu kısmında Tokllu Dede Mescidi'nin bulunduğu hisar oluşmuştur. Karada bulunan surlar ile Haliç kıyısındaki surların birleştiği yerde bulunan duvar Haliç'e doğru uzamaktaydı; bu duvardaki kapı (Ksiloporta adlı) kıyı şeridinin dışarı ile bağlantısını sağlamaktaydı. 1868'de bu duvar ve kapı yıkılmıştır. 10.yüzyıldan itibaren Blahernai'ye imparator, saray halkı gelmeye başlamıştır; Bizans çöküşüne kadar bu bölgede yaşamışlardır. Blahernai Sarayı'nın günümüzde İvaz Efendi Cami'nin bulunduğu teras üzerinde olduğu düşünülmektedir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

11. Yüzyıla kadar yazlık sarayların bulunduğu semtte 11. Yüzyıldan başlayarak resmi hükümdarlık sarayı olarak, kuzeybatı sınırında yer alan Blakernai Sarayı kullanılmıştır. Blahernai Sarayı'nın bir parçası olarak 13. Yüzyılda Tekfur Sarayı inşa edilmiştir. Blakernai Sarayı'nda konutlar, idari, ibadet işlevinde yapılar bir arada bulunmaktadır. 1434 yılında gerçekleşen yangın ile büyük tahribatlar meydana gelmiştir. 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na geçtiğinde Blakernai Sarayı'nda Palaiologos hanedanı bulunmaktadır (Eyice, 1991).

Şekil 4.29 Blachernai sınırları (Dirimtekin, 1960)

Şekil 4.30 Blachernai terası izi ve üzerindeki mevcut yapılaşma krokisi

Ayvansaray Kapısı bu dönemde iki kapı olarak bilinmektedir. Evliya Çelebi 17. Yüzyılda ile Ayvansaray Kapısı'nı "Ayyub Ansari" kapısı olarak yazmıştır. Haliç surlarına açılan kapının Eyüp semtine giden yol olduğunu ve bu sebepten Eyüp Ensari Kapısı denilmiştir. Günümüzde bu kapıdan iz kalmamıştır. Haliç kıyısında, sur parçası üzerindeki Ayvansaray Mescidinin yanında yer alan kapının asıl Ayvansaray kapısı olduğu varsayılmaktadır. Bu kapı Haliç surlarının batısındaki son kapı olarak bilinmekte aynı zamanda Bizans döneminde Koiliomene Porta (Çukur veya Alçak Kapı) olarak bilinen kapıdır. Arkeolog Schneider'e göre ise bu

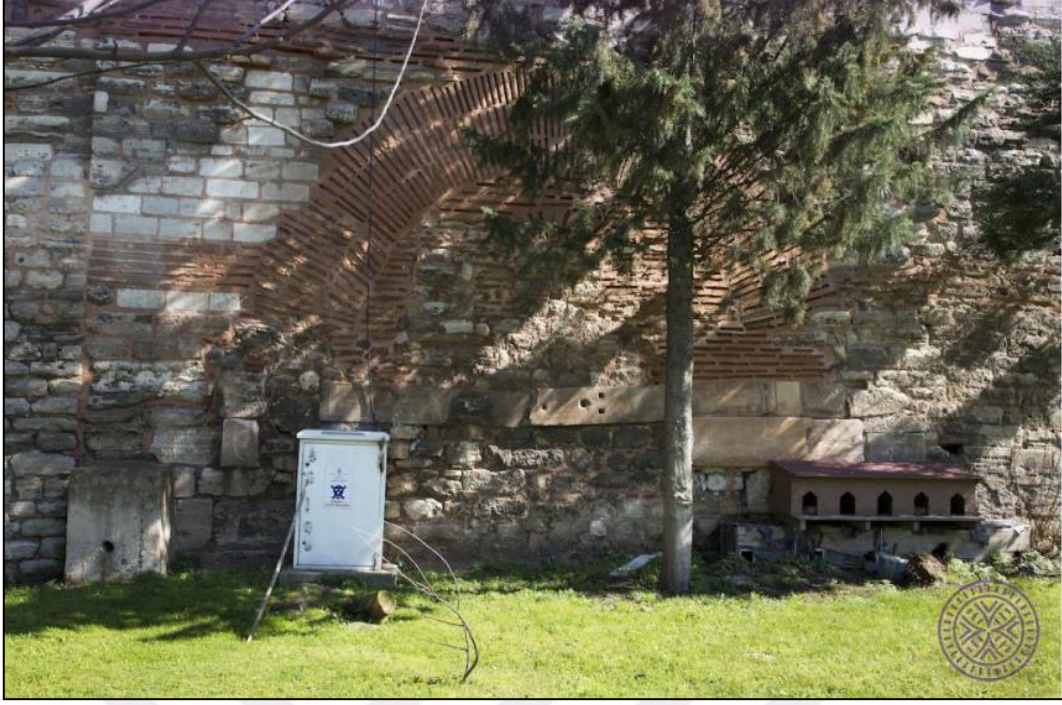
kapı şehrin ana kapısı değil Blahernai kapısı örölüp işlevsiz hale geldikten sonra açılan geçittir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994). Blahernai Sarayı'nın kuzey doğusunda Heraklios ve V. Leon döneminde inşa edilmiş surların üzerinde üç adet kule bulunur. Birinci ve ikinci kuleler arasında Blahernai kapısı (Ayvansaray kapısı) bulunmaktadır. Bizans dönemindeki ismi “Kysilo Porta” olarak bilinir. Bu kapı Herakleios surunun üçüncü kulesinden sahile doğru uzanan koruma duvarında açılmış bir kapıdır. Blahernai kapısı günümüze kadar çeşitli tadilatlarla uğrayarak gelmiştir. Bu değişiklikler; diğer sur kapılarında görmediğimiz şekilde sıvanmış olması, şehre bakan cephesindeki kemerin içine Geç Osmanlı devrine ait çiçek motiflerinin işlenmiş olması ve buna ait izlerin zamanımıza kadar gelmiş olması ile kendini gösterir (Millingen,1899; Tunay,2014).

işçiliği ve mimari detaylarıyla dikkat çeker. Kapının dış görünümü, sağlam ve korunaklı bir yapı olarak inşa edilmiş, yüksek surlarla çevrelenmiştir. Bu mimari özellikler, kapının askeri işlevini vurgular (zkan, 2008).

n kapı yalnızca askeri kullanım için değil, sivil kullanımına da açıktır. Zamanla ticari faaliyetler ve sosyal etkileşimler için önemli bir geçiş noktası haline gelmiştir. Bu nedenle, kapının çevresi zamanla ticaretin ve sosyal yaşamın merkezi haline gelmiştir (Eldem, 1999).

Arka kapının özellikle gizli geçişler için kullanıldığı varsayılmaktadır. Blakhernai Sarayı'na yakın olan kapı saray mensupları tarafından kullanılmak üzere tasarlanmıştır (zkan, 2008). Aynı zamanda saray çalışanları ve hizmetlilerin de kullandığı kapı, sarayın günlük işleyişinde önem taşımaktadır. Saray mutfağı ve diğer bölümler için gelen malzemeler bu kapıdan geçmekteydi (İnalcık, 1994).

Şekil 4.32 Blahernai ön kapı

Şekil 4.33 Blahernai arka kapı ve mezar taşları

Şekil 4.34 Küçük Blahernai kapısı

Küçük Blakhernai Kapısı, yanındaki kapıya göre daha dar bir girişe sahiptir. Bu nedenle genellikle sivil kullanımına yönelik olmuştur. Bu kapı mahalle sakinlerinin geçiş noktası olup aynı zamanda yerel ticaretin yapılmasına olanak sağlamıştır (Eldem, 1999).

Blahernai Kapısı etkinlik ve kutlamalarda kullanılmıştır. Meryem Ana Kilisesi'ne yakın bir konumda olması nedeniyle Hristiyanların dini kutlamalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu kilise kutsal bir mekan olarak Kabul edildiğinden yılın belirli dönemlerinde düzenlenen dini bayramlarda bu kapıdan geçişler gerçekleşmiştir. Ağustos ayında düzenlenen “Kutsal Meryem Bayramı” kilisede özel ayinler gerçekleştirilir ve kiliseye erişim bu kapı üzerinden yapılırdı (Freely, 1996; Özkan, 2008).

Blahernai kapısı, bu tür dini etkinliğin bir parçası olarak kültürel etkileşimin aracı olmuştur.

Ayvansaray çevresinde müslüman (sahabe) mezarları bulunduğundan İstanbul fethi sonrasında Müslüman mahallesi olarak gelişmiştir. İstanbul kıyılarındaki yapıların adlarının bulunduğu Bostancıbaşı Defterleri (1814-15)'nden 18. Yüzyılda Ayvansaray bölgesinin zengin bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır; Ayvansaray

kıyısında önemli kişilere ait yalıların olduğu yazılmaktadır. Surların bittiği yer ile Haliç Köprüsü yakınında bulunan Abdülvedud Mescidi arasında IV. Mehmedi'nin kızı Hatice Sultan'ın sarayı bulunmaktaydı; dönemin yazılı ve görsel kaynaklarına göre sarayın 1806-1814 tarihleri arasında yok olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Ayvansaray çevresinde gerçekleşen yangınlar büyük tahribata neden olmuştur (İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

Bizans döneminden kalan kiliselerden bazıları Osmanlı döneminde camii olmuştur. Atik Mustafa Paşa Camii ve Toklu Dede Mescidi de kiliseden çevrilen yapılardır. Ayvansaray mescidi de sur üzerine 1590-1591'de Korucu Mehmet Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Surların Haliç kıyısı ile kesiştiği yerde Hatice Sultan hayratı olan çeşme ile sıbyan mektebi, sebil bulunmaktaydı. 1970'lerde kıyıda yapılan yol çalışmalarında sebil yok edilmiştir. Çeşmenin taşlarından bazıları dökülmüş ve mektep de harabe olmuştur. Ayvansaray'da sur çevresinde Osmanlı döneminde hamamlar yapılmıştır. Bölgede kurulan hamamlar, Osmanlı toplumunun sosyal ve ticari hayatında önemli bir yere sahipti. Bu hamamlar, hem ticaretle uğraşan kişilere hem de mahalle sakinlerine hizmet vermektedir. Bu hamamların büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994; Kuban, 1996). Ayvansaray kapısı yakınında bulunan Toklu Dede Haziresi Ayvansaray'ın en önemli dini merkezlerinden biridir. Bu hazire içinde türbe ve mezar dışında Ayios Basileios ayazması bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı Hristiyanlar tarafından uzun süre ziyaret edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edilen Müslüman simgelerin bulunduğu yerde Ortodoksluk için de önemli yapılar da yer almaktadır; Ayios Dimitrios Kanavis Kilisesi ve Vlaherna Kilise ve Ayazması günümüze kadar devam edenlerdir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994). Sur çevresinde farklı inançlara ait dini yapıların bulunması Ayvansaray ve çevresinde kültürel çeşitliliğin olduğunu göstermektedir.

Bizans döneminde Blahernai/Ayvansaray kapısı dini öneme sahipti. Osmanlı döneminde de bu özelliğini korumuştur; kapı çevresinde sahabe mezarlarının bulunması dini önemi açısından doğrudan ilişkilidir. Osmanlı döneminde cenaze alaylarında bu kapıdan geçilmesi toplumda kapının manevi önemini arttırmıştır (Kuban, 1996). Osmanlı döneminde ticari faaliyetlerde de kapının önemi bulunmaktaydı. Haliç kıyısına yakın olması ve bölgenin tersanelerle bağlantısının olması bu kapının özellikle deniz ticaretinde önemli olmasına sağlamıştır.

18.yüzyılda Ayvansaray kıyısında yalılar ve konutlar bulunmaktaydı. Bu yapılar çoğunlukla dönemin tüccarlarına aitti (Kuban, 1996). Ayvansaray kapısı çevresinde Osmanlı döneminde zengin bir kesimin yaşadığı ve ticari faaliyetlerde kapının bir geçiş alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dini bir niteliği bulunan alanda ticari hayatın da aktif olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte farklı inanışları bir arada bulunduran bu alanda Ayvansaray kapısının hem manevi, hem ekonomik faaliyetlerde ilişkisi kurulmuştur.

Blahernai/Ayvansaray kapısının yakınında yer alan Gyrolimne Kapısı adını Haliç'in başındaki (Argira Limni) Gümüş Göl'den almıştır. Şekil 37'de 4 numara ile gösterilmektedir. 11 ve 12 nolu kuleler arasında kalan kapıdan Blahernai Sarayı'na giriş sağlamaktadır (Turnbull,2004; Tunay,2014). Kapı kemerinin üst kısmında bugün çok bozulmuş olan üç imparator büstü yer alır (Effenberger,2017).

Gyrolimne kapısı, saraya giriş sağlayan ve imparatorlukla doğrudan ilişkili bir kapıdır. Sur dışında ve Philopation adı verilen av bahcesine gidişlerde imparatorun kullandığı kapıdır (Fatih Belediyesi, 2017).

Ayvansaray çevresinde yer alan diğer kapı Eğri Kapı'dır. Bu kapı II. Theodosius surlarının en son kapısıdır. Bu kapının düz bir hat üzerinde olmamasından dolayı bu adı almıştır. Bizans döneminde Porta Kaligaria olarak bilinir. Bu ismi de yakınında bulunan ayakkabı (kaliga) imalathanesi bulunduğu için almıştır (Tunay,2014). Eğri kapı Bizans döneminde "Porto Regia" adıyla bilinmekteydi. Porto Regia latince "Kraliyet Kapısı" anlamına gelmektedir. Bizans döneminde, şehris önemli giriş çıkış noktalarına stratejik ve sembolik isimler verilmekteydi. Blahernai Sarayı'na yakın konumda olan kapıdan yüksek statülü kişiler, saray yetkililerinin giriş yapabildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Eğri Kapı'nın savunma amaçlı yapısal özellikleri askeri birliklerin bu kapıda savunmaya geçtiğini göstermektedir. 1453 İstanbul fethi sırasında Karaca Paşa'nın komutanlığını yaptığı ordular bu kapıdan hücumla geçmişlerdir (İstanbul Ansiklopesi; Fatih Belediyesi, 2017).

Evliya Çelebi'ye göre Eğri Kapı'nın adı, İstanbul fethinden sonra Anadolu'dan İstanbul'a gelen Eğridirlielerin bu semte yerleştiklerini ve eğri kelimesinin kökeni Eğridirlerden gelir. Bazı kaynaklara göre ise bu isim, buradan şehre giren dar yolun, kapının neredeyse önünde duran 45 türbenin etrafında dolaşmak zorunda

kalmasından kaynaklanır; dar bir geçit etrafında dönerek ilerleyen bir yol üzerinden surlara erişilmektedir (İstanbul Ansiklopedisi). Osmanlı döneminde Anadolu'dan gelen kişiler bu kapı çevresine yerleşmiştir. Burada yaşayan zanaatkarlar ordunun ihtiyaç duyduğu malzemeleri retirdi. Haliç kıyısına yakın olmasıyla ticaret yollarına kolay erişim sağlamış ve bu durum bölgenin ekonomik yapısının güçlenmesini sağlamıştır (İstanbul Ansiklopedisi, Kuban, 1996).

Eğri Kapı çevresindeki dini yapılar, bölgenin sosyo-kültürel kimliğinde büyük rol oynamıştır. İstanbul fethi sonrası buraday aşayan halk müslüman mahalleleri oluşturmuştur ve islami kimlik için ibadet yerleri yapılmıştır. Bizans yapılarının eklentiler ile dnşmesinin yanı sıra yeni yapılar da inşa edilmiştir. Atik Mustafa Paşa Cami Bizans kilisesinden dnştrlmştir. Bu bölgenin Hristiyan geçmişiyle Osmanlı dönemi arasında kültürel bir köprü kurulmasını sağlayan dini yapılar bulunmaktadır (Ayverdi, 1972). Eğri Kapı'nın yanında yer alan mezarlık alanları Osmanlı döneminde şehit düşen askerlerin ve yerleşen Müslüman halkın defin alanı olarak kullanılmıştır. Bu mezarlık alanları, halkın sosyal hayatında manevi bir önem taşımış, Osmanlı kültüründe "şehitlik" kavramının bir simgesi olarak grlmştir. Ayrıca bu bölgede türbe yapılarının varlığı da halkın ziyaret alanları olarak kullanılmıştır, bu sayede Eğri Kapı evresi dini açıdan yoğun bir mahalle olarak öne çıkmıştır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

Şekil 4.35 1860'lı yıllarda Eğri Kapı çevresi (url-8)

Şekil 4.36 1880 yılı Eğri Kapı'nın Abdullah Freses fotoğrafı (url-9)

Ayvansaray semti ve yakın çevresiyle ilişkili, İstanbul Kara Surları üzerinde bulunan Blahernai Kapısı, Gyrolimni Kapısı ve Eğri Kapı farklı dönemlerde farklı işlevlerde kullanılmıştır. Kapıların çevresinde yaşayan halk ve yapılar bölgenin kimliği belirleyen bilgileri de aktarmıştır. Bu kapılar Bizans döneminde doğrudan sarayla ilişkin kurulabildiği kapılardır. Haliç kıyısına yakın konumda bulunan kapılar, deniz ticareti ve ticari yolların kesiştiği yapıya da sahiptir. Kıyıya yakın bulunan alanlarda statülü kişilerin, zengin tüccarların yaşadığı bilgisine ulaşılırken iç kesimlerde kalan Eğri Kapı ve çevresine Anadolu'dan göç eden kişiler yerleşmiştir. Kapılar, çevresinde bulunan dini yapılar ve kullanıcılarıyla da kültürel etkileşim sağlamaktaydı.

Ayvansaray ve çevresinde 19. yüzyılda sanayileşme süreci ve büyük yangınlar bölgenin tarihi ve kültürel kimliğini önemli ölçüde değiştirmiştir. Osmanlı döneminde sanayileşme sürecine uyum sağlama çabaları doğrultusunda, Haliç kıyısında fabrika, atölye, depo gibi yapılar kurulmuştur. Bu yapılar da kent dokusunu etkilemiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Ayvansaray'da gemi yapım alanları, tekstil atölyeleri ve benzeri sanayi yapıları, kentin sahil kesiminde yayılmıştır. Bu yapılar, bölgedeki işçi sınıfının yaşam koşullarını etkilemiş ve

bölgenin sosyo-ekonomik yapısında dönüşüme yol açmıştır (Ortaylı, 1985; Sakaoğlu, 1993).

Cumhuriyet döneminde Ayvansaray ve çevresi sosyal, demografik ve ekonomik anlamda daha da büyük değişimlere uğramıştır. 1950'lerde İstanbul'a göçün artması ve bölgeye yerleşen kişiler değişimin parçası olmuştur. Ayvansaray ve çevresi işçi ve küçük esnaf sınıfının yerleşim alanı haline gelmiş ve kentin sanayileşmesiyle birlikte göç alan bir mahalleye dönüşmüştür. Bu dönemde, Reşad Ekrem Koçu'nun notlarına göre Ayvansaray, kalafat yerleri ve dokuma fabrikalarının bulunduğu bir işçi ve denizci mahallesi olarak tanımlanmıştır. Bu bölgede yaşayan Rum nüfus azalmaya başlamış ve yerini Müslüman nüfus almaya başlamıştır. 6-7 Eylül olaylarının ardından bölgede yaşayan Rumların önemli bir kısmı göç etmiş ve bu durum bölgenin demografik yapısında büyük bir değişime yol açmıştır (Öztürk, 2016; İstanbul Ansiklopedisi,).

2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun kapsamında, Bakanşar Kurulu kararı ile 2006 yılına Ayvansaray yenilme alanı olarak ilan edilmiştir. Bu karar ile Ayvansaray ve çevresindeki tarihi yapıların restorasyonu, bu yapıların işlevsel olarakda turistik ve ticari alanlara dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Yenileme alanı çalışmaları sırasında bu yapılardan bazıları tamamen yıkılmış ve yerine yüksek maliyetli konut ve ticaret alanları yapılmıştır. Bu durum, bölgede yaşayan yerel halk için ekonomik zorluk yaratmıştır. Bu çalışmalar, bölgedeki kira ve mülk fiyatlarındaki artış, tarihî ve kültürel mirasın korunması yerine ekonomik getiri sağlayan bir dönüşümü teşvik etmiştir (Türkün, 2016; Özden, 2008).

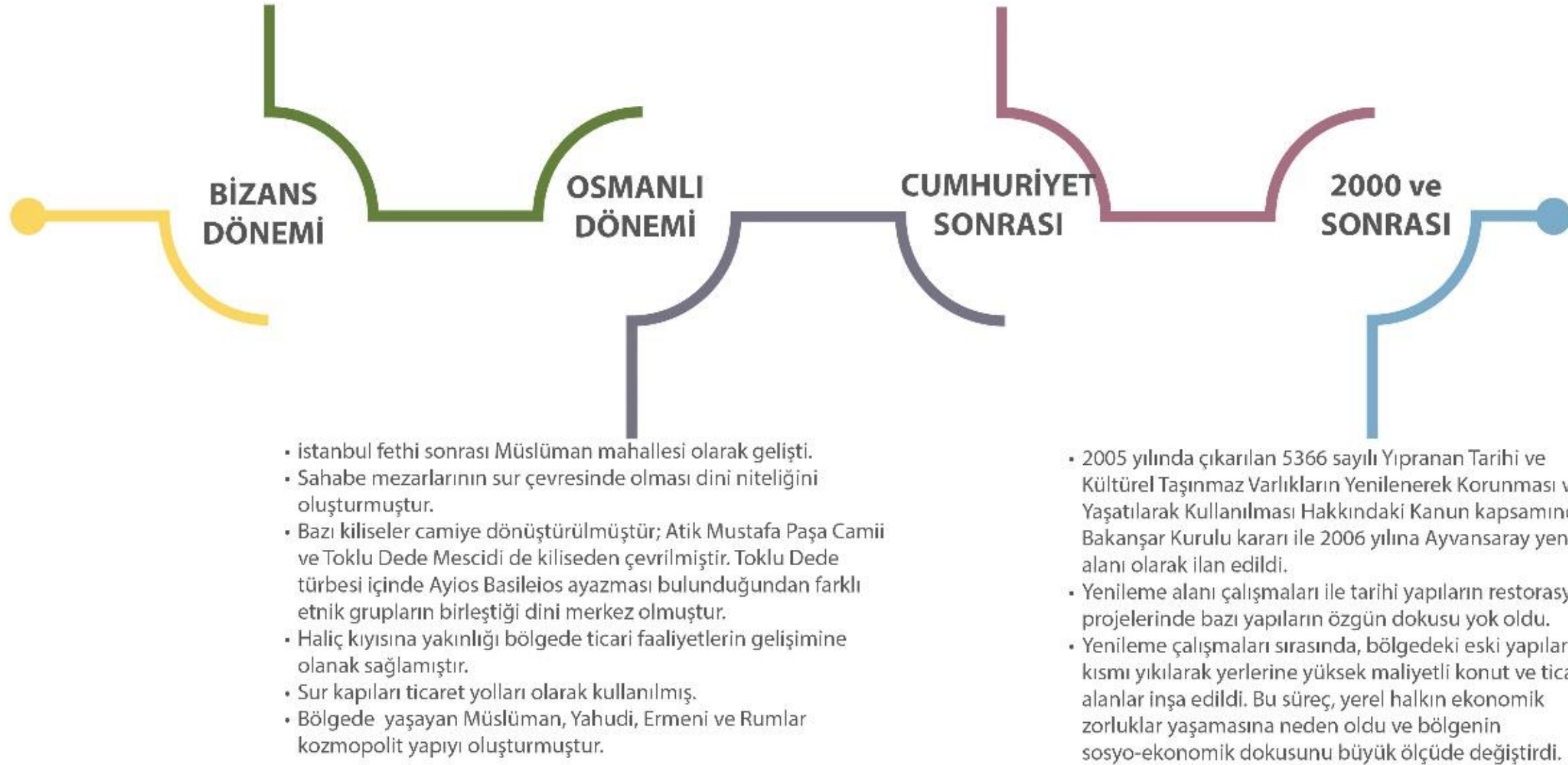
Ayvansaray ve çevresi kapılarla kültürel ilişkinin kurulduğu, kent kimliği açısından büyük öneme sahip bir alandır. Günümüzde yapılan koruma çalışmalarında kültürel peyzajın öğelerini oluşturan sosyal yapı, kent kimliği gibi fakörter dikkate alınmamış ve bölgenin sosyo kültürel yapısını değiştirmiştir.

Şekil 4.37 Ayvansaray mahallesinde sur ve tarihi yapılar

- Saray halkının yerleşmesi, sur ve kapılarında askeri gücün artmasını oluşturdu.
- Vlaherna Meryem Ana Kilise bu bölgenin önemli bir dini merkez olmasını sağladı.
- Blaherna ve çevresindeki kapılar saray mensuplarına hizmet için, askeri amaçlı ve sivil kullanıma sahip; ön kapı askeri amaçlı, arka kapı gizli geçiş ve saray mutfağı-diğer bölümlere malzeme taşıma amaçlı, küçük kapı sivil kullanım ağırlıklıdır.
- Dini kutlamalarda, ayinlerde kiliseye erişim bu kapılardan sağlandı.
- Bölgede Ortodoks Rumlar ve Ermeniler yaşamaktaydı.

- 19. yüzyılda sanayileşme süreci bu dönemde artış gösterdi. Haliç kıyısında tersane, depo, sanayi yapıları yapıldı
- 1950'lerde Anadolu'dan İstanbul'a yoğun göç yaşandı; bu bölgeye de işçi sınıfı yerleşti.
- 6-7 Eylül olayları ile gayrimüslümlerin büyük bir kısmı bölgeyi terk etti.

Şekil 4.38 Ayvansaray ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi

4.3.3 Edirnekapı ve Çevresi

İstanbul'un altıncı tepesi üzerinde yer alan Edirnekapı, sur içinde Fatih İlçesi'nin mahalleleri, sur dışında Eyüp Sultan İlçesi'nin sınırlarından oluşan bir semttir. Sur dışında Edirnekapı Mezarlığı ve Şehitlik yer alır. 1934 İstanbul Şehir Rehberi'nde Edirnekapı, Kariye-i Atik ve Hatice Sultan mahallelerini kapsamaktadır (Yücel, 1994).

Edirne Kapısı, Bizans döneminde Porta Adrianopoleus olarak bilinmekle beraber Porta Polyandriou olarak da anılmaktaydı (Turnbull,2004). Bu kapı Altın Kapı'dan sonra en önemli askeri kapıdır. Bizans döneminde imparatorun sefre çıktığı kapıdır. Bizans döneminde Porta Adrianopoleus kapısı çevresinde yoğun bir yerleşim görülmemektedir. Bu dönemde askeri sevkıyat ve ticaret için büyük depolar Edirnekapı çevresinde bulunmaktaydı. Sulukule ile Tekfur Sarayı arasında kalan bu kapı “Myriandron” yani mezarlık kapısı olarak da bilinir. Bugün Fevzipaşa Caddesi üzerinde yer alan Vefa Stadyumu yerinde Bizans açık su sarnıcı Aetios Sarnıcı yer almaktaydı. Bizans Dönemi'nde Mezarlık Kapısı olarak anılması sur dışında yer alan mezarlıkların Bizans'a kadar uzandığını göstermektedir (Yücel, 1994). Bizans döneminde Edirnekapıda yerleşim yoğun olmamış fakat şehrin su ihtiyacının karşılandığı sarnıç, askeri ve ticari depolar bu bölgede konumlanmıştır.

Kapı fetih sırasında çok tahrip olmuş ve yalnızca kule izleri kalmıştır. Ön kapının Kuzey tarafında eski duvardan izler bulunurken mermer payeler Türk yapısıdır. Bütün esas kapı, yapı üslubuna ve Türkçe kitabelerine göre, Türk devrinde yeniden yapılmış ve asıl plana sadık kalınmıştır (Tunay,2014; Kuban 1996). Fetihten sonra ise şehrin atmosferinin canlandırılması amacıyla buralara Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden insanlar getirilip iskan edilmiştir. Edirne Kapısı Bizans'ta olduğu gibi bir merasim kapısı olma özelliğini, Osmanlı döneminde de korumuş; Sultanlar Eyüp'te kılıç kuşandıktan sonra bu kapıdan geçmişlerdir (Tunay, 2014). Fetih sırasında ilk açılan kapı olduğu da söylenmektedir. Söylencelere göre Fatih Sultan Mehmet kenti aldıktan sonra bu kapıdan kente girer ve Mese yolu üzerinden Ayasofya'ya geçer. Kapının güneyindeki bir yazıt bunu temsilen yerleştirilmiştir (Turnbull,2004; Tunay,2014).

İstanbul Fethi sonrasında şehri neşelendirmesi için Anadolu ve Rumeli'den birçok kişi bölgeye getirilmiştir. Edirnekapı çevresi, özellikle Müslüman toplulukların yaşadığı bir bölge olarak gelişti, ancak bölgede Rum, Ermeni ve Yahudi

topluluklarına ait mahalleler de vardı; Edirnekapı kuzeyinde yer alan Eğri Kapı'ya kadar Yahudiler, güneydeki Sulukule Kapısı civarına Romanlar yerleşmiştir. Osmanlı döneminde Edirne Kapı'nın önemini artıran unsurlardan biri de bu çok kültürlü yapının getirdiği zengin sosyal ilişkiler ağıydı. Ayrıca bu bölgedeki mezarlık alanları, Osmanlı döneminde şehit olan askerler ve Osmanlı halkının defnedildiği önemli bir yer olarak kullanılıyordu (Yücel, 1994; Kuban, 1996). Şehrin merkezine giden yol bu kapıdan geçmektedir ve çevresindekilerle hareketli çarşı yolu olmuştur. Özellikle Rumeli'den gelen yolcu ve malların ana giriş kapısıdır; ana yol ve ara sokaklarda çeşitli ihtiyaçlara yönelik dükkanlar, kahvehaneler yer almaktaydı. Edirnekapı çevresinde kervansaraylar ve ticari depolar da bulunmaktaydı. Günümüzde de kahvehaneleri aşevleri, seyyar satıcılar, manavlar vardır (Yücel, 1994).

Şekil 4.39 1880 yılı Edirnekapı (url-10)

19.yy'da bölgede özellikle tek katlı ahşap binalar vardı fakat 1868, 1871, 1900 yangınlarından büyük zarar görmüştür. Edirnekapı'nın özgün uğraşı “yazmacılık” olmuştur. Yazmacılık, hem yerel halkın geçim kaynağı olmuş hem de şehrin kültürel dokusuna katkı sağlamıştır. Mimar Aydın Boysan'ın anılarının yer aldığı kitapta yazmaların sur duvarları üzerinde kurutulduğu bilgisi bulunmaktadır;

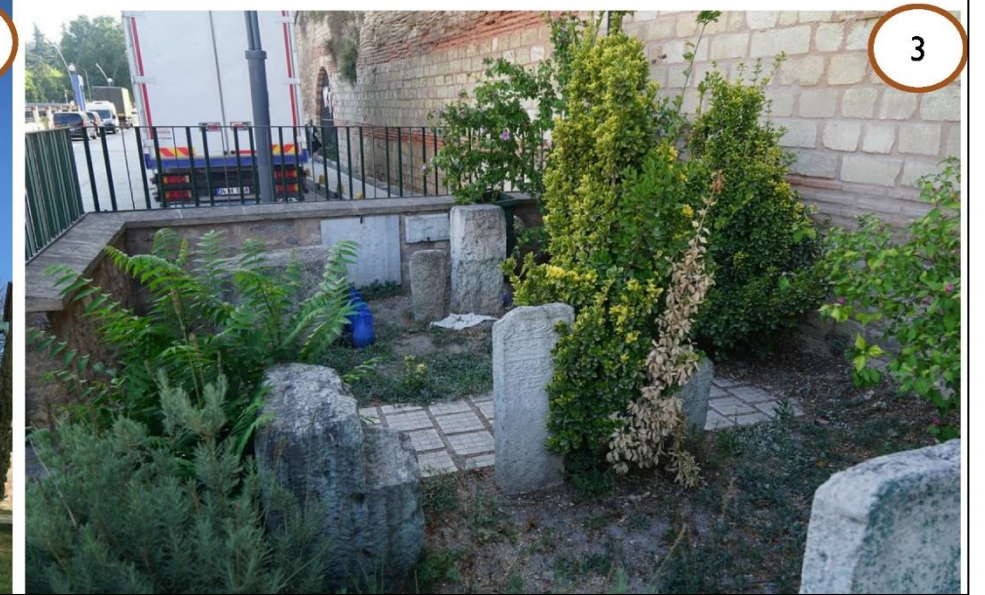
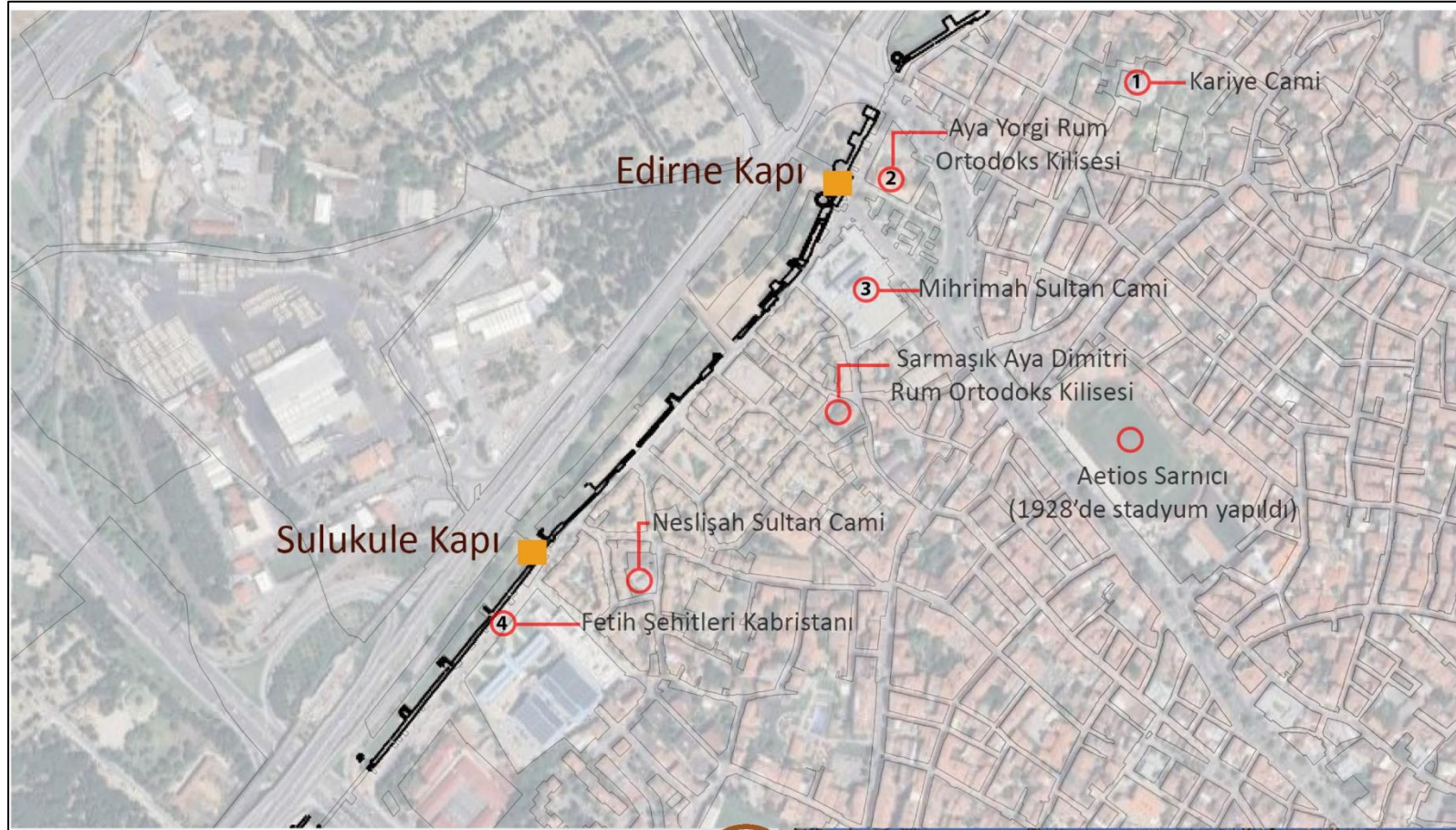
yazmacılık sanatının 20.yüzyılda devam ettiği anlaşılmaktadır.(Yücel, 1994; Boysan, 2003).

Edirnekapı'nın çevresindeki ekonomik hayat, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren kademeli olarak değışiklik göstermiştir. 20. yüzyılın başlarında demiryolu hattının etkisiyle ticaret merkezlerinin yer değıştirmesi, bölgenin ekonomik gücünü kaybetmesine neden olmuştur (Çetin, 2011). 1950'lerden sonra Edirnekapı ve çevresi değışmeye başlamıştır; çok katlı kagir yapılar yapılmış, boş arazi ve bostanlarda yapılaşma artmış, surlara paralel caddeler genişletilmiştir (Yücel, 1994).

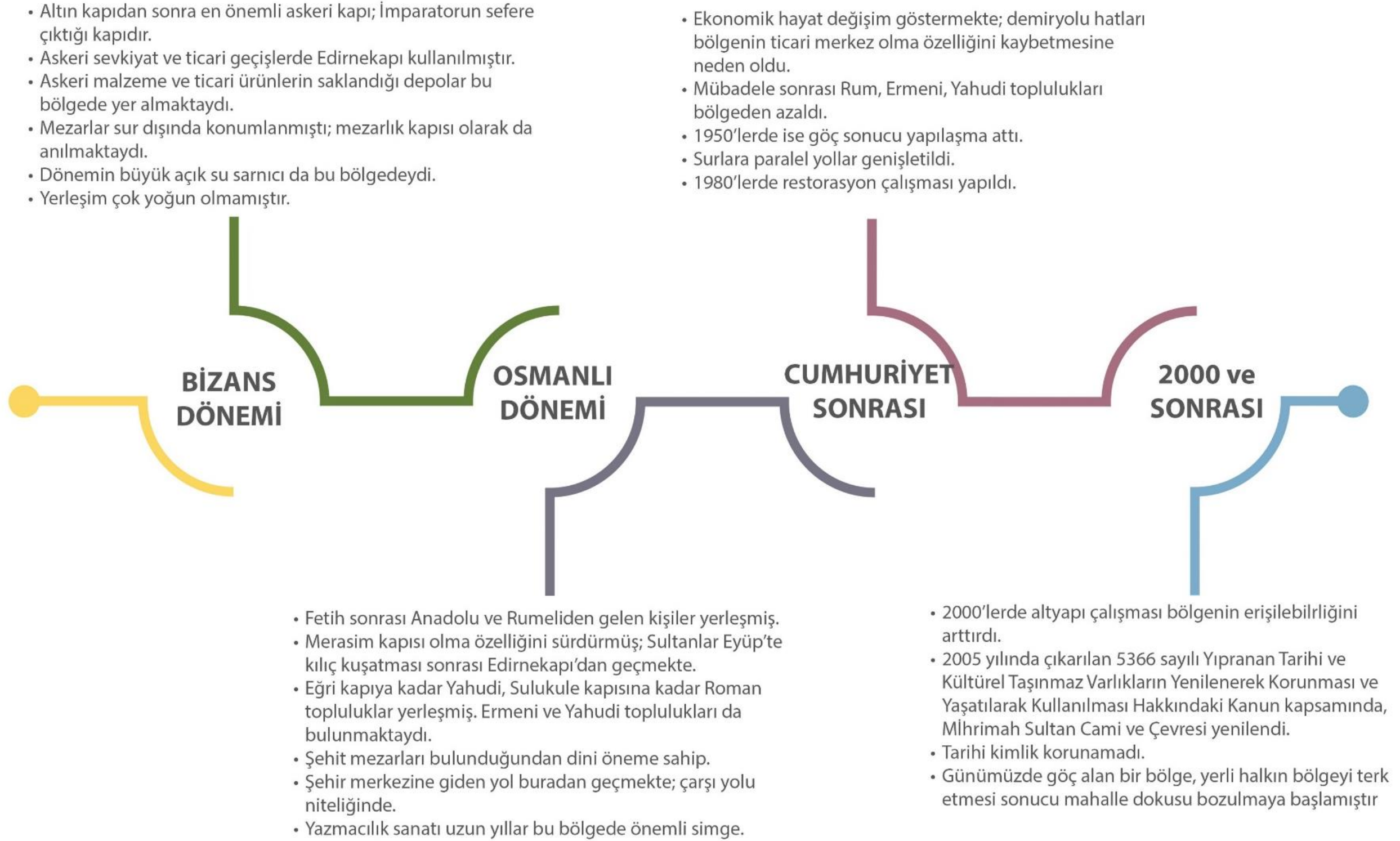

Şekil 4.40 Edirnekapı'nın 19.yy görünümü Sebah & Joaillier fotoğrafı

Edirnekapı ve çevresindeki yapılar 1980 yılında yapılan restorasyon çalışmalarıyla yenilenmiştir (Yamaner, 1999; Zürcher, 2018). 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı yasa doğrutusunda yapılan projelerden Edirnekapı'nın sembolik yapısı Mihrimah Sultan Cami ve çevresi de etkilenmiştir. Cami çevresindeki düzensiz yapılaşmanın kaldırılması amaçlanan projeler geliştirilmiştir. 2000'li yılların başında ulaşım altyapı yatırımları (metrobus, tramvay) bölgenin erişilebilirliğini arttırmış ve bölgeyi ticaret, turizm açısından canlandırmıştır. Ancak, bölgenin tarihî kimliğini koruma çalışmaları ile kentsel dönüşüm projeleri arasında bir denge kurulamamış, yerel halkın göç etmesine ve mahalle dokusunun değışmesine yol açan çeşitli sosyo-ekonomik etkiler de görülmüştür (Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 2006; İstanbul Tarihi, 2022).

Şekil 4.41 Edirnekapı mahallesinde sur ve tarihi yapılar

Şekil 4.42 Edirnekapı ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi

4.3.4 Sulukule ve Çevresi

Topkapı ve Edirnekapı arasında kalan Sulukule tarihi ve kültürel dokusu ile önemli bir konumdadır. Kara Surları'nda yer alan kale dibinden akan Lykos deresi Bayrampaşa'dan Sulukule, Yenibahçe, Aksaray'a gelir ve Marmara Denizi'ne dökülür; Sulukule ismi buradan gelir (Safdari,2014).

Kara Surları üzerinde bulunan Sulukule kapısı hem sivil bir kapı hem askeri bir kapı olma özelliği taşır. Şehre gelen suyun taşınmasında burada yer alan kulelerden faydalanılmıştır. Bizans döneminde, bu bölge su kaynakları ve ticaret yolları açısından önemliydi; bu kapı, Lykos Deresi'nin taşınması için kullanılan su yolları nedeniyle stratejik bir öneme sahipti. Bizans Dönemi'ndeki ismi Pempton Kapısı olarak bilinir ancak Romanos Kapısı'nın tespitinden sonra Charisius Kapısı olduğu konusunda görüşler ileri sürülmüştür ((Millingen, 1899; Effenberger,2017).

Şekil 4.43 Sulukule Kapı (url-11)

İstanbul fethinde kuleler büyük hasar görmüştür; II. Theodosius izleri kuzey kulenin batı duvarında kısmen görülür (Tunay,2014). Kapının girişi Orta Bizans döneminde küçültülmüştür. Osmanlı devrinde uzun zaman örülü olan kapı 19. yüzyıl sonuna kadar açılmamıştır. (Effenberger, 2017).

Bölgeye yerleşimler 10. yüzyılda başlamıştır. Romanlar Hindistan'dan 1054 yılında gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bizans döneminde Ortodoks Kilisesi romanları falcılık, sihirbazlık yapmakla suçlamıştır ve sur dışına gönderilmişlerdir (URL-12).

İstanbul fethinde kuleler büyük hasar görmüştür; II. Theodosius izleri kuzey kulenin batı duvarında kısmen görülür (Tunay,2014). Kapının girişi Orta Bizans döneminde küçültülmüştür. Osmanlı devrinde uzun zaman örülü olan kapı 19. yüzyıl sonuna kadar açılmamıştır. (Effenberger, 2017).

Bölgeye yerleşimler 10. yüzyılda başlamıştır. Romanlar Hindistan'dan 1054 yılında gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bizans döneminde Ortodoks Kilisesi romanları falcılık, sihirbazlık yapmakla suçlamıştır ve sur dışına gönderilmişlerdir (URL-12).

Osmanlı Dönemi'nde 1453' de İstanbul'un fethinden sonra sonra bölgeyi canlı hale getirmek için farklı yerlerden romanlar davet edilmiştir; bölgeye gelenlerin bir kısmı Ayvansaray'da Lonca Mahallesi kurmuş bir kısmı da Sulukule'ye yerleşmiştir. Romanlar Eğlence Kolları geleneğiyle müzikleri ve dansları bölgenin canlanmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Sulukule, en iyi ve en zengin katırcıları, sepetçilere ev sahipliği yapmıştır. Müslüman olan romanlar ise sarayda mehter takımını kurmuşlardır (URL-12). Bu bölgede ticari faaliyetler, daha çok eğlence sektörüne ve müzikle bağlantılı zanaatlara dayanmaktaydı. Roman müzisyenler, Osmanlı sarayının ve yüksek sınıfının eğlence ihtiyacını karşılayan önemli bir topluluk olarak kabul edilmiştir (Özkan, 2008).

Cumhuriyet'in ilk döneminde bölgeye ait eğlence evlerine ait iz bulunmaz. 1950-1960 yıllarında Sulukule 3 Eğlence Evi ile en görkemli yıllarını yaşar. Menderes dönemi Vatan Caddesi yapımı sırasında Sulukule'de 29 ev ve Edirnekapi'da surların bir kısmı yıkılır. Bu yıkımlar sonucu Sulukule sakinleri surlara doğru gider ve sur boyunca yerleşen Haticesultan ve Neslişahsultan mahalleleri ile birleşir (URL-12).

Sulukule 1-2 katlı cumbalı, ahşap konut dokusu ile bütünleşmişti. 1980'lerde mahallenin en büyük geçim kaynağı olan Eğlence Evleri sayısı artmıştır. Mahallede yaşayanların ekonomik durumunun eskiye oranla düzeldiği görülmüştür; gecekondu mahallesi olan Sulukule'de 2 katlı apartmanlar yapılmaya başlanmıştır.

Eğlence Evleri'nde yasal olmayan faaliyetlerin olmasından kaynaklı 1990'lı yıllarda mahalleye baskınlar düzenlenmiş, 1992 yılında Eğlence Evleri'nin büyük bir çoğunluğu kapatılmış ve 1994 yılında geriye kalan Eğlence Evleri tamamen boşaltılmıştır. Bunun sonucunda mahallede ekonomik çöküşle birlikte fiziksel mekanda da bozulmalar artmaya başlamıştır (URL-12).

Sulukule'nin ekonomisinde en önemli katkının kaldırılmasıyla ile mahallede önemli bir yıkım başlamış olur. Eğlence Evleri ile geçimini sağlayan mahalleli işsizlik ve beraberinde gelen fakirlik sebebiyle çöküntü haline girer. Mekansal çöküntü sonrasında Kentsel Dönüşüm Yasası kapsamında projenin uygulanacağı ilk yer olarak Sulukule olarak belirlenmiştir. 2006'da Yenileme Alanı ilan edilen mahallede 2008 yılında arasında tescilli sivil mimari örneklerin de bulunduğu yıkımlar gerçekleşmiştir. 2012 yılında Fatih Belediyesi İdare Mahkemesi tarafından proje kamu yararı olmadığı gerekçesiyle iptal edildi. Bu arada bütün binalar yıkılmış durumunda olup iptal kararına rağmen proje tamamlanmıştır (Safdari, 2014).

Projenin yapıldığı alana güvenlik kulüpleri ile giriş Tarihi Yarımada içerisinde surların dibinde özel bir alana giriliyormuş hissi yaratılmıştır. Sur çevresi fiziksel yapının yanı sıra kültürel değerleri ile korunması gerekmektedir tarihi yolları, değerleri, kültürleri değiştiren, dokudan bağımsız bir alana dönüştürülmüştür (Safdari, 2014).

Tarihi Yarımada içerisinde Kara Surları'nın en alçak bölümünde yer alan binalar 2, 3, 4 katlı yapılmıştır; eski halinde 1,2 katlı yapılar vardır. Bu durum surların algılanmasını engellerken, görsel bütünlüğünü bozan bir durum ortaya çıkarmıştır. Sur çevresinde yer alan ve ahşap konut dokusuyla yakın tarihe kadar varlığını devam ettiren Sulukule'de fiziksel değişimin yanı sıra yaşayan halkın yerinden edilmesi gibi sosyal yapının bozulma durumu vardır (Safdari, 2014).

4.3.5 Topkapı ve Çevresi

Sulukule Kapı ve Mevlevihane Kapı arasında bulunan kapı uzun bir dönem Romanos Kapısı olarak bilinirdi. Ancak son çalışmalarda Romanos Kapısı'nın Topkapı'nın güneyinde bulunan kapı olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda Top Kapı'nın Bizans dönemindeki ismi Pempton olmalıdır. Pempton (πεμπόν: beşinci) adı Sultanahmet'te bulunan Million taşına 5 mil mesafede bulunmasından gelir. Top Kapı'nın Bizans Dönemi isminin Romanos olmadığına anlaşılmaması kuzeyindeki kapıların Bizans Dönemi isimleri konusunda da farklılıklar yaratmıştır (Millingen,1899; Effenberger,2017).

Romanos Kapısı, Bizans döneminde civarda bulunan Aziz Romanos Kilise'sinden dolayı bu adı almıştır. Topkapının güneyinde bulunan kapı, 59 ve 60 nolu kuleler arasındaki bulunur. 2003 yılında bulunup kitabesindeki yazıt keşfedilene kadar önemsiz bir kapı olarak görülmüştür. Kitabede Grekçe “Aziz Romanos’a Götüren Orta Kapı” yazar (Effenberger,2007; Sodini,2016). II. Mehmet'in fetih sırasında kullandığı kapı da Topkapı değil Romanos Kapısı olmalıdır. Günümüzde temizlenmediği için bitki örtüsüyle kaplı ve görünmez durumdadır (Effenberger,2007).

Şekil 4.44 Romanos Kapısı (url-13)

Şekil 4.45 Top Kapısı (url-14)

Edirnekapı ve Topkapı'nın üzerine oturduğu iki tepe arasından “Lykos” Deresi vadisini aşan bu sur kesimi, kara surlarının en zayıf bölümü olmasından dolayı fetih sırasında yoğun topçu ateşi görerek tamamen yıkılmıştır (Sağlam,2013). Sonradan Bayrampaşa adını alan bu derenin yatağından günümüzde Vatan Caddesi geçmektedir. Kapının ilk haline ait bir iz yoktur, geçmişe ait bilgileri gravürler üzerinden okunmaktadır (Tunay,2014). Yıkılan sur kapısının yeniden inşası ile tamamen Osmanlı yapısı olan Topkapı, aralarında 9.5 metre mesafe olan 65. ve 66. kuleler arasında yer alır. Tamamının ayakta olmadığı güney kulenin kuzey cephesi kesme taş ile inşa edilmiştir (Effenberger, 2017).

Şekil 4.46 1838 yılı Topkapı çevresi gravürü (url-15)

Topkapı, Bizans döneminde Porta Stauris olarak bilinmekteydi. Bizans döneminde askeri savunma ve lojistik faaliyetler bu kapı üzerinden yapılmıştır. Bölgenin dış ticaret ve askeri malzeme sevkiyatı için kullanılmıştır (Kazdhan, 1991). İstanbul fethi sonrası Top Kapı askeri ve ticari geçit olarak kullanılmaya devam etmiştir. Fetihten sonra uzun yıllar boyunca Mevlevihane Kapı-Edirne Kapı arasındaki tek açık kapıdır. Osmanlı Dönemi'nde gümrük olarak kullanılan kapı, o dönemde şehrin ticaret merkezini de oluşturmuştur. Top Kapı çevresinde zanaatkar ve tüccarların yaşadığı mahalleler kurulmuştur (Url- 16; İstanbulun Tarihi Mirası, 2022).

Osmanlı döneminde bu bölgede müslüman ve gayrimüslümler bir arada yaşamıştır. Eremya Çelebi'nin kayıtlarına göre Topkapı sur içi ve sur dışında çingeneler yaşamaktaydı; erkekler elek yapar kadınlar ise bu elekleri sokaklarda satarlardı. Ermeni katırcıların da bu alanda yaşadığını belirtmiştir (Kömürçüyan, 1988). Rum kilisesi olarak Aya Nikola Kilisesi, Ermeni kilisesi olan Surp Nigoğos Kilisesi ve Kara Ahmet Paşa Cami Topkapı çevresinde yer alan dini yapılardır. Bu yapıların birbine yakın konumda olması mahallede sosyo kültürel yapının zenginliğini göstermektedir (Belge, 2021). 19. yüzyılda modernleşme süreci Top Kapı ve çevresinin değişimini beraberinde getirmiştir. Tanzimat dönemi reformları ile yeni binaları modern yapılar yapılmıştır. Bu alanda yeni nüfus yerleşimleri oluşmuştur (Eldem, 2010).

Şekil 4.47 1890 yılı Topkapı ve çevresi (url-17)

Topkapı ve Mevlevihane Kapı arasında 15 burç bulunmaktadır; 11. ve 13. burç arasında kalan bölüm Millet Caddesi yapımı sırasında yıkılmıştır (Başgelen, 1999). 1950’li yıllarda sur dışında sanayileşme artış göstermiştir ve sur boyunca çevre yolu yapılmıştır. Kara yolları ile ayrımı oluşturan surların bazı bölümleri yıkılarak sur içinde yollarla bütünleşmiştir (Dorso, 2003).

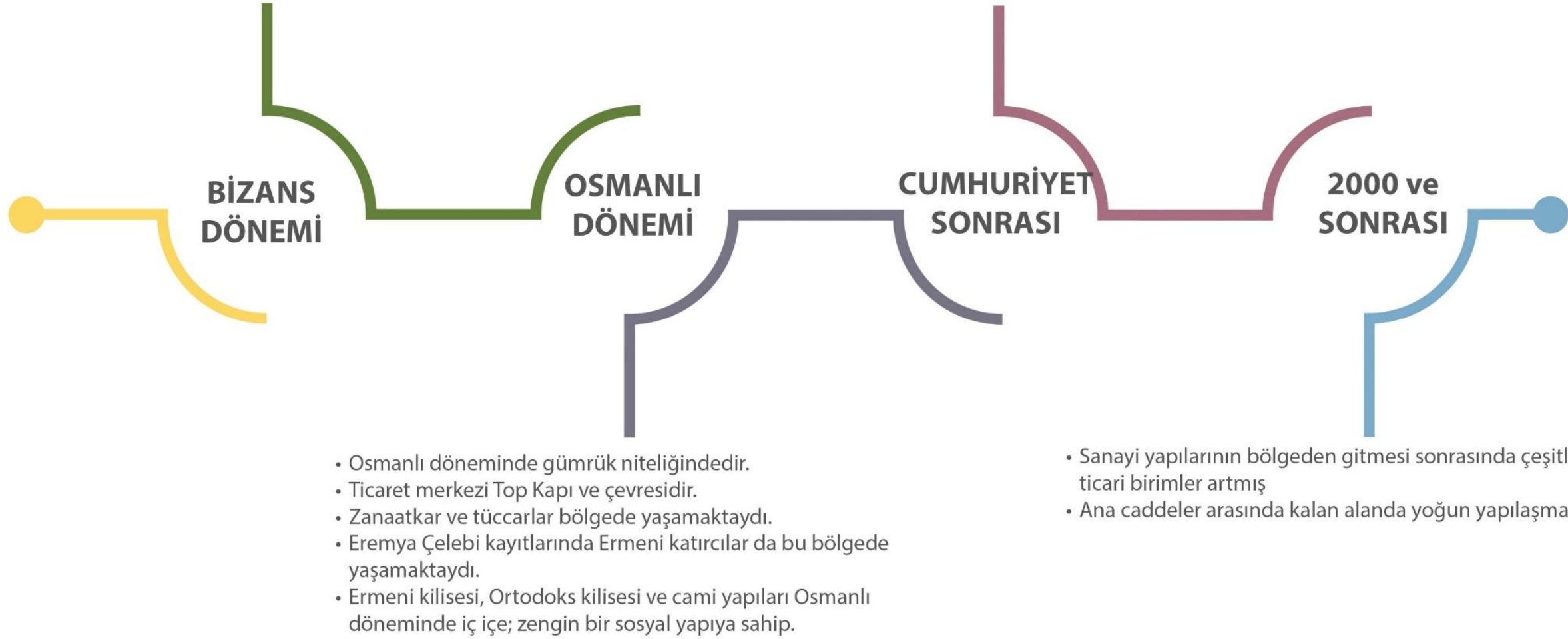

Şekil 4.48 Millet Caddesi yapımı sırasında Topkapı (url-18)

1950’lerde Topkapı ve çevresinde fabrikalar, atölyeler, küçük sanayi işletmeleri yerleşmiştir (Doğan, 2013). Sanayinin bölgede yoğunlaşması ve iş imkanları Topkapı çevresinde ekonomik çeşitlilik sağlarken bölgenin demografik yapısını değiştirmiştir. İşçi sınıfının ihtiyaçlarına yönelik konut alanları inşa edilmiştir. 1970’lere gelindiğinde hızlı yapılaşmanın yarattığı düzensiz yerleşim izleri ve kentsel sorunlar oluşmuştur. Sanayinin bu alanda yayılması ekonomik canlanmayı sağlamış, bölgenin ulaşım ihtiyaçları karşılanmış fakat yerel halkın bölgeden göç etmesine neden olmuştur (Türümtekin, 2007; Doğan;2013). Günümüzde sanayi yapılarının bölgeden taşınması ile sanayi kimliğinden uzaklaşmıştır. Konut alanlarının yoğun bulunduğu yerleşim yerlerinde tarihi yapılar korunmuş fakat kullanıcı kitlesi değişmiştir (Türümtekin, 1997).

- Askeri kapı özelliğinde, etrafında yerleşim yoğun değil.
- Savunma ve lojistik faaliyetlerde Top Kapı kullanılmaktaydı.
- Dış ticaretin sağlandığı kapı niteliğinde; askeri malzeme sevkiyatı yapılmaktaydı.

- Fabrika, atölye ve küçük sanayi işletmeleri bölgede yoğunlaşmıştır.
- Geleneksel doku bozulmaya başlamış ve yerini işçi sınıfına yönelik yapılara bırakmıştır.

Şekil 4.49 Topkapı ve çevresinin tarihsel süreçteki değişimi

4.3.6 Mevlevihane Kapı ve Çevresi

Silivri Kapı ve Topkapı arasında yer alan Mevlevihane kapı II. Theodosius zamanında yapılan kapılardan şeklini en iyi koruyan kapılardandır. Güney kulesinin cephelerinin bazı yerlerinde ve alt katlarında en eski izler bulunmaktadır. (Tunay,2014). Bizans döneminde Rhegion’a (Küçükçekmece) giden yol buradan geçtiği için Rhegion Kapısı olarak bilinmektedir. 16. yüzyılda Merkez Efendi bu kapı yakınında bir Mevlevi tekkesi kurmuştur, günümüzdeki adını bu tekkeden almıştır (Turnbull,2004).

Eremya Çelebi kayıtlarına göre bu kapının yakınlarında Beylik Barut ambarları bulunuyordu. Kapının etrafındaki bahçelerde derviş odaları ve Mevlevihane yer almaktadır. Bizans Dönemi hipodromda yapılan araba yarışlarında mavi, yeşil, kırmızı takımları vardı; kırmızılılar tarafından inşa edildiği için Kırmızı Fırka Kapısı ya da Kızıllar kapısı “Gate’s of Red” denilmekteydi (Kazancıoğlu, 2016; Turnbull,2004). Esas surlarla aynı hizada ön sur kapısı vardır ve ön kapıların kapatılmasını sağlayan ızgara kanallarındaki izler bu kapıda görülmektedir. Ön kapısında yer alan kitabeye göre esas surlar ile birlikte tasarlanmış olmasına rağmen eş zamanlı yapılmadığı öne sürülmektedir (Effenberger,2017).

Şekil 4.50 Mevlevihane Kapısının ön yüzünde bulunan kitabe (url-19)

Bizans döneminde Mevlevihane Kapı, savunma hattında bir geçit işlevi dışında sur dışında yer alan kırsal alanla bağlantıyı kurmak için kullanılmıştır. Askeri, kentsel

geçiş işlevi bulunan kapı ve çevresinde tarımsal faaliyetler de yapılmıştır (Asutay ve Effenberger, 2014).

Sur kapısı yanında bulunan Mevlevihane'den alını alına semt Osmanlı döneminde geleneksel konut dokusu olan bir mahalleye dönüşmüştür. Osmanlı döneminde Malatya'dan göçen insanlar bu mahalleye yerleşmiştir. Yerleştikleri toprakların sahibi olmaya başladılar, tarım ve hayvancılığa bağlı olan Malatyalılar bölgenin en zengin kesimi oldu. Nüfus yoğunluğunda bir diğer kesim Tatarlılar da çoğunlukta olan bir kesimdir ve bölgeyi Tatarların merkezi olarak tanımlamışlardır. Sur kapısı yakınında bulunan Mevlevihanedan dolayı Osmanlı döneminin tasavvufi hayatının merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca kapının çevresinde esnaf ve zanaatkarlar da yerleşmiş, böylece Mevlevihane Kapı ve çevresi hem manevi hem de ekonomik olarak canlı bir yapıya sahip olmuştur. (Doğusan, 2019; İstanbul Surları Araştırma Projesi, 2022).

1950'lere kadar 1-2 katlı, ahşap ve taş binalar yer almaktaydı. Yapılar arası mesafenin fazla olduğu mahallede tarım amaçlı kullanılan arazilerin çok olduğu bilinmektedir. İncir ağaçları ve sulak alanları hatırlanan mahallede ağaçlar bazı yerlerde sınır oluşturan, hafızalarda kalan bir simge değerindedir. 1950'lerde Anadolu'dan göçlerin başlamasıyla beraber mahallenin sosyal ve fiziksel yapısında değişimler meydana gelmiştir. 1980'li yıllara kadar devam eden göçler sonucunda işçi mahallesine dönüşmüştür; boş arazilerde yapılaşma artmıştır. Yüksek katlı apartmanlar ve dar sokaklar mahallede güvensiz alanlar yaratmıştır (Doğusan, 2019).

Şekil 4.51 1881 Yılı Mevlevihane Kapı -Guillaume Berggren Fotoğrafi (url-20)

Şekil 4.52 1870 Yılı Mevlevihane Kapı (url- 21)

Şekil 4.53 Topkapı-Mevlevihane Kapı, sur ve tarihi yapılar

4.3.7 Silivri Kapı ve Çevresi

Belgrad Kapı'dan sonraki kapı olan Silivri Kapı, “Gate of the Spring” yani bahar kapısı olarak da adlandırılan bu kapı, Bizans döneminde civarda bulunan Pigi Kilisesinden dolayı “pege” olarak da bilinir. Bir diğer adının Melantiados kapısı olarak geçtiği ifade edilir (Millingen, 1899; Turnbull,2004). Erken Bizans döneminde Silivri'ye giden yol üzerinde bulunan Melantiade kasabasından bu adı almış olabileceği ve adının o dönemde “Porta Melantiados” olduğu ifadesi Eremya Çelebi'nin eserinde de yer almaktadır. Geç Bizans Dönemi'nde ise “Selivria” (Silivri) ya giden yolun başında bulunduğu için bu isim verilmiştir (Kömürçüyan,1988).

Şekil 4.54 1937 yılı Silivri Kapı (url-22)

Pege yerleşmesi (Balıklı Ayazması diye de geçer) şifalı suları, türbeleri, selvi bahçeleri, çayları ve ferah havasıyla kentin en popüler tatil beldelerinden birini oluşturuyordu. “Hayat veren Pege” olarak anılan belde de aynı zamanda imparatorun konutunun da bulunduğu bir tatil beldesiydi. İmparatorun ziyaretleri sırasında bu kapıda törenler yapılırdı (Kuban, 2017). Hem Bizans döneminde hem de Osmanlı döneminde geçirdiği yoğun onarımlar nedeniyle kapı orijinal görüntüsünü kaybetmiştir (Millingen, 1899). Günümüzde kapının iç tarafında bir gürz ve kitabe bulunur. 1585 tarihli kitabeye göre bu gürz Baltacı İdris Ağa’ya aittir. Kuzey cephesinde üç niş ve bunların içinde bulunan levhalarda kapının 1438 yılında geçirdiği tamire ilişkin yazıtlar bulunur (Url-23).

Bizans döneminde Silivri Kapı'nın etrafında su kemerleri, ticaret yolları ve küçük çiftlikler bulunmaktaydı. Ticari ilişkilerin sağlandığı bu kapı şehrin batıya açılan kapılarından biri olmuştur. Osmanlı döneminde de ticaret amacıyla kullanılmaya devam etmiştir. Silivri Kapı ve çevresine daha çok tarımla uğraşan ve ticaretle kişiler yerleşmiştir. Tarım ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bu alanda pazarlar ve zanaat atölyeleri de kurulmuştur (Kazhdan, 1991; İnalçık; 1995; İstanbul Surları Araştırma Projesi, 2017).

20.yüzyıl ortalarında sanayileşme ve kentleşmenin etkileri ile beraber Silivri Kapı ve çevresinde hızlı bir yapılaşma yaşanmıştır. Geleneksel konut dokusu ve tarım alanları bölgenin kimliğini belirleyen öğeler iken bu alanların yerine sanayi alanları ve apartmanlar yapılmıştır (Tekeli, 1994). Apartmanlaşmanın artması ve sanayinin oluşturduğu iş gücü bu alanda kent yaşamına olan talebi arttırmıştır. Özgün mahalle yapısı değişmiş, yerel halk tarım ve zanaatten uzaklaşarak sanayi sektörüne dahil olmuştur (Kuban, 1996). Fiziksel yapının bozulmasının yanı sıra sosyal yapı da değişiklikler yaşanmıştır. Tarım ve zanaate dayalı yaşamdan şehirleşme etkileri taşıyan ve işçi sınıfına dayalı toplumsal yapıya geçilmiştir. İstanbul genelinde artan sanayileşmenin etkisi ile Silivri Kapı çevresine Anadolu'dan göç edenler yerleşmeye başlamış ve bölgede demografik yapı değişmiştir. (Özus ve Çelikyay, 2009)

1980'lerde başlatılan koruma projeleri ile Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kalan tarihi surların korunması amaçlanmış ve Silivri Kapı, İstanbul'un kültürel mirasının bir parçası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. 1988 yılında surların restorasyonu sırasında ön sur ve esas sur duvarı arasında kalan alanda 4. yüzyıl ortası 5. yüzyıl başına tarihlenen bir hipoje (mezar odası) bulunmuştur. Erken Bizans dönemine özgü mezar tiplerinden biri olan hipojeler (hypogeum) yeraltında oluşturulmuş raflı mezar odalarıdır. (Karakaya, 1994; Çetinkaya,2011; Özgümüş ve Dark,2003) Hipooje içerisindeki lahitlerin üzerindeki rölyeflerde İsa ve on iki havari, Musa'ya on emrin verilmesi, İsmail'in kurban edilişi ve bir mimari içinde imparator, eşi ve hizmetçileri betimlenmiştir. Bu betimlerde süsleme unsuru olarak tavus kuşu, güvercin ve sarmaşık dalları kullanılmıştır. Mezarın zemini altında taş kapakla örtülü altı mezar, antrenin altında da dört mezar daha bulunmuştur (Karakaya, 1994; Özgümüş, 2001). Mezar odaları korunmadığı için defneciler tarafından çok fazla tahrip edilmiştir. Lahitler kesilerek çıkartılmış ve çalınmıştır.

Ancak sonradan bulunarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülerek lahitlerin kopyaları mezar odasına yerleştirilmiş, 1993 yılında da 30 restorasyonu tamamlanmıştır. Yerinde bulunmuş antikçağ mezar sanatının bir örneği olmasına rağmen restorasyon çalışmalarından sonra korunaksız bir şekilde terk edilmiş ve yağmalanmıştır. 2021 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı tarafından yapılan Kara Surları Restorasyon Projesi içerisine dahil edilmiş olup günümüzde restorasyonu tamamlanmıştır (Url-24).

Şekil 4.55 Silivri Kapı Hipojesi, 2024

4.3.8 Belgrad Kapı ve Çevresi

Yedikule ile Silivri Kapı arasında kalan Belgrad Kapı oldukça tahrip olduğu için yoğun onarımlar geçirmiştir. Altın Kapı'dan sonra gelen bu kapı Ksylokerkos Kapısı (Tahta Sirk) şehrin üçüncü mil taşının bulunduğu kapı olması bakımından önemlidir (Effenberger, 2017). Ayrıca “Porta ton Deuterou” olarak da bilinen bu kapı erken Bizans döneminde askeri kışla olarak kullanıldığı için bu adı almıştır. Tüm askeri kapılar arasında en büyüğü olan bu kapı aynı zamanda halk kullanımına da açıktır. Kapı 12. yüzyılda örülerek kapatıldığı ve 19.yüzyıla kadar kullanılmadığı için “Kapalı Kapı” olarak bilinir (Turnbul,2004; Tunay,2014). 1886 yılında ise yanındaki Rum hastanesine gidiş gelişi kolaylaştırmak için tekrar açılmıştır. Belgrad Kapı Bizans tarihi içinde önemli bir olayda rol almıştır. II. Basil ve kardeşi VIII. Constantin döneminde Latin istilası sırasında Alexius Strategopoulos önderliğinde küçük bir grup 1261 tarihinde kapıdaki Latin askerlerini etkisiz hale getirerek Konstantinopolis'i ele geçirmişlerdir. Böylelikle Bizans İmparatorluğu şehre yeniden hakim olmuştur (Turnbul,2004). Bizans döneminde Belgrad Kapı

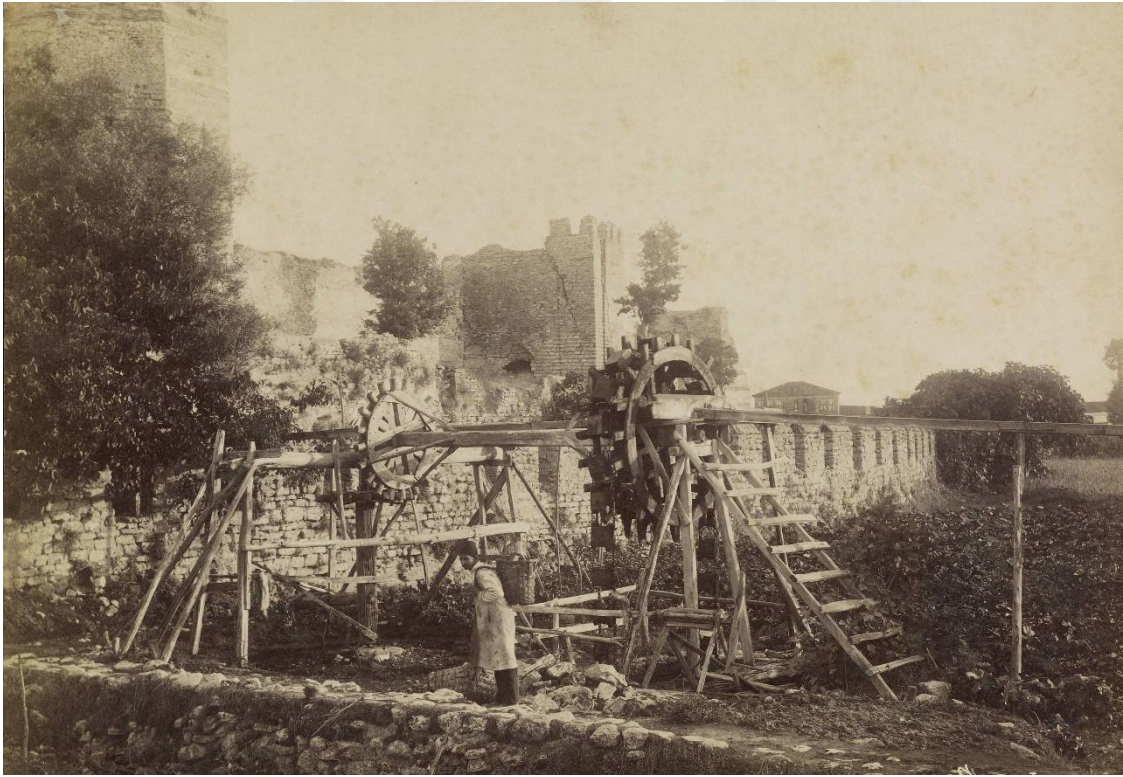
evresi kırsal alandı, tarım faaliyetleri yapılmaktaydı; tarımsal rnler Şehrin ekonomisine katkı sağlamıştır.

1521’de Belgrad’ın Osmanlı tarafından fethedilmesi sonrası Kanuni Sultan Süleyman Belgrad’dan getirdiği esnaf ve zanaatkarları bu kapı çevresine yerleştirmiştir (Turnbul,2004; Tunay,2014). 19. Yüzyıla kadara kapının kapalı olduğu varsayılmakta ve 1877-1878 yılı Osmanlı Rus Harbi sonrasında Balıklı Rum Haastanesi’ne ulaşım için Belgrad Kapı’nın yeniden açıldığı belirtilmiştir (Url-25).

Osmanlı’nın çok kültürlü yapısı, bu bölgenin kozmopolit bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat Dönemi reformlarıyla Osmanlı Devleti modernleşme sürecine girdiğinde, Belgrad Kapı ve çevresi de bu modernleşme hareketinin etkilerini yaşamış; yeni binalar ve iş merkezleri inşa edilmiştir (İstanbul Surları Araştırma Projesi, 2017; Url-26). 19.yüzyıl sonlarına ait fotoğrafta (Şekil 62) Belgrad Kapı yakınında karakolhane bulunmaktadır.

Şekil 4.56 1890'lar Belgrad Kapı Karakolhanesi (url-27)

Şekil 4.57 Belgradkapı Yakınlarında Bostanlar İçin Yerden Su Çekme Sistemi /
Sébah & Joaillier Fotoğrafı (url-28)

4.3.9 Yedikule Kapı ve Çevresi

Altın Kapı'nın kuzeyinde 11 ve 12 numaralı kuleler arasında bugün Yedikule Kapısı olarak adlandırılan bir yan kapı bulunmaktadır. Bu kapı Osmanlı dönemi özellikleri gösterdiği için fetih sonrasında yapılmıştır ancak Bizans döneminde aynı yerde kapı olması mümkündür. Yedikule kapısının törensel girişler için kullanılıyor olması bu kapının halk kullanımı için açılmış olduğunu gösterir. Kapının şehir tarafında bulunan kemerinde, üst kısımda çift başlı kartal kabartmalı bir levha bulunur (Effenberger, 2017). Ancak 2009 yılında yerel seçimler için asılan bir afişin arkasında kaldığı dönemde çalınmıştır (Url-29).

Fatih İlçesi'nin bir semti olan Yedikule, Tarihi Yarımada'nın güneybatısında kara ve deniz surlarının kesiştiği bölgede yer alır. Deniz kıyısında dört katlı Mermer Kule bu kesişme noktasındadır. II. Theodosius Kara Surları'nın yapılmasıyla beraber Yedikule, şehrin gelişme alanı içerisinde yer alarak kentsel karakteri oluşmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu'ndan günümüze kadar gelen ve dönemin din, sanat, politikasında önemli bir yeri olan Studios Manastırı (İmrahor Cami)'da Yedikule Mahallesi'nde yer almaktadır. Bizans Dönemi'nde Yedikule dericilik faaliyetleri ile öne çıkmıştır ve yakın tarihe kadar bu faaliyetler devam etmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra Altın Kapı'nın sur içi tarafına iç kale olarak Yedikule Hisarı yapılmıştır (Çetin, 2011).

Bizans Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar bölgenin sosyo-ekonomik durumu aynı şekilde devam etmiştir; memurlar, tüccarlar ve ekonomik durumu düşük olan kesim alana yerleşmiştir. İstanbul'un Fethi sonrası kente yeni nüfus çekmek için farklı bölgelerden insanlar getirilmiştir: Karaman'dan gelen Rumlar bu bölgeye yerleşmiş daha sonra Fener ve Kumkapı'ya dağılmışlardır (Çetin, 2011).

Yedikule bölgesinde bostanlar önemli bir yer kaplamaktadır. 19. Yüzyılda İstanbul'un yiyeceğinin önemli bir kısmını oluşturan bostanlar 1900'lerde azalmaya başlamıştır; özellikle Yedikule-Yenikapı arasında kalan bostanların yerinde yapılaşma artmaya başlamıştır (Çetin, 2011).

Şekil 4.58 1950’lerde Yedikule, Kara Surları (url-30)

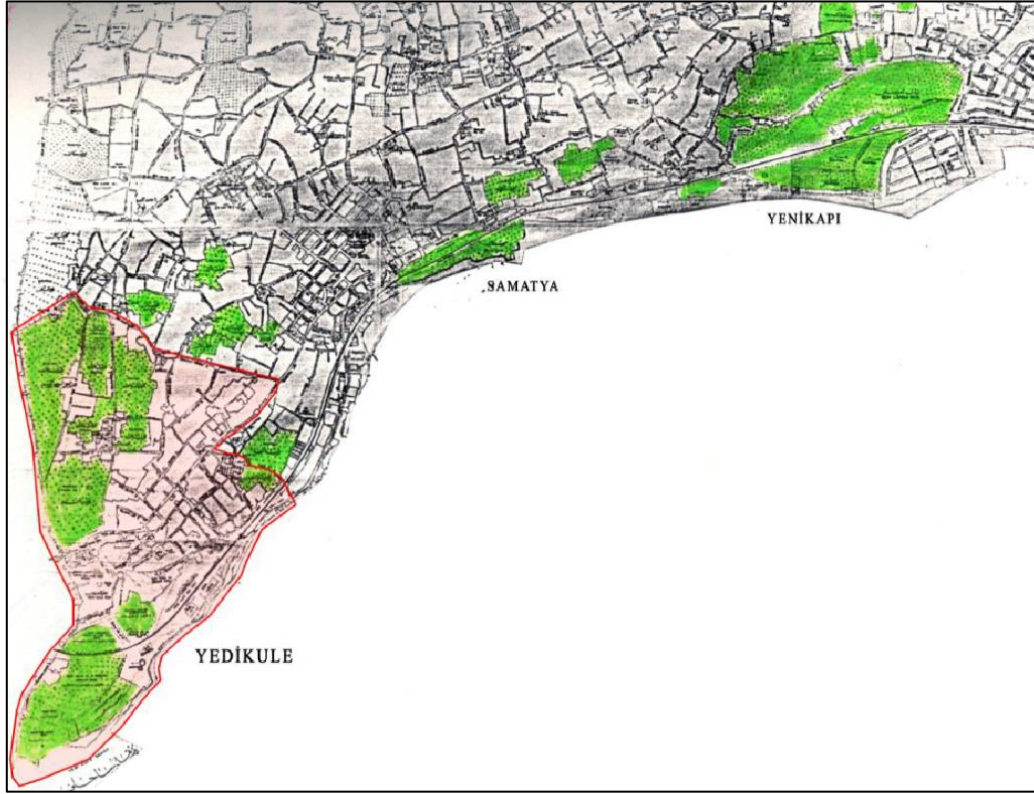

Şekil 4.59 1965 Yılı Yedikule Kapısı (url-31)

1872’de Sirkeci-Halkalı trenlerinin çalışmaya başlaması ile demiryolu ulaşımı bölgede önemli olmuştur. Sur dışında kalan yerleşimlerin kent merkezine bağlantısı bu yol ile sağlanmıştır. Fakat tarihi çevrede ciddi zararlar yaratmış ve bölgede yaşayanların deniz ile olan ilişkisini etkilemiştir. Cumhuriyet sonrası kentleşmenin etkileri bu alan üzerinde etkili olmadan önce Yedikule’den Sarayburnu’na kadar

surların önünde yerleşim alanları bulunmuyordu. Menderes müdahaleleri doğrultusunda yapılan sahil yoluyla bölgeye ulaşım olanakları artırılırken mahallelerin kıyı ile ilişkisi kesilmiştir (Çetin, 2011).

Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde Rum ve Ermeni azınlıklar çoğunlukla bu bölgede yer almaktaydı. Kırsaldan gelen göç ile Anadolu'dan sosyo-ekonomik düzeyi düşük aileler Yedikule Mahallesi'ne yerleşmiştir (Çetin, 2011).

Şekil 4.60 18. yüzyılda Yedikule-Yenikapı bostanları (Çetin, 2011)

4.3.9.1 Altın Kapı/Yaldızlı Kapı

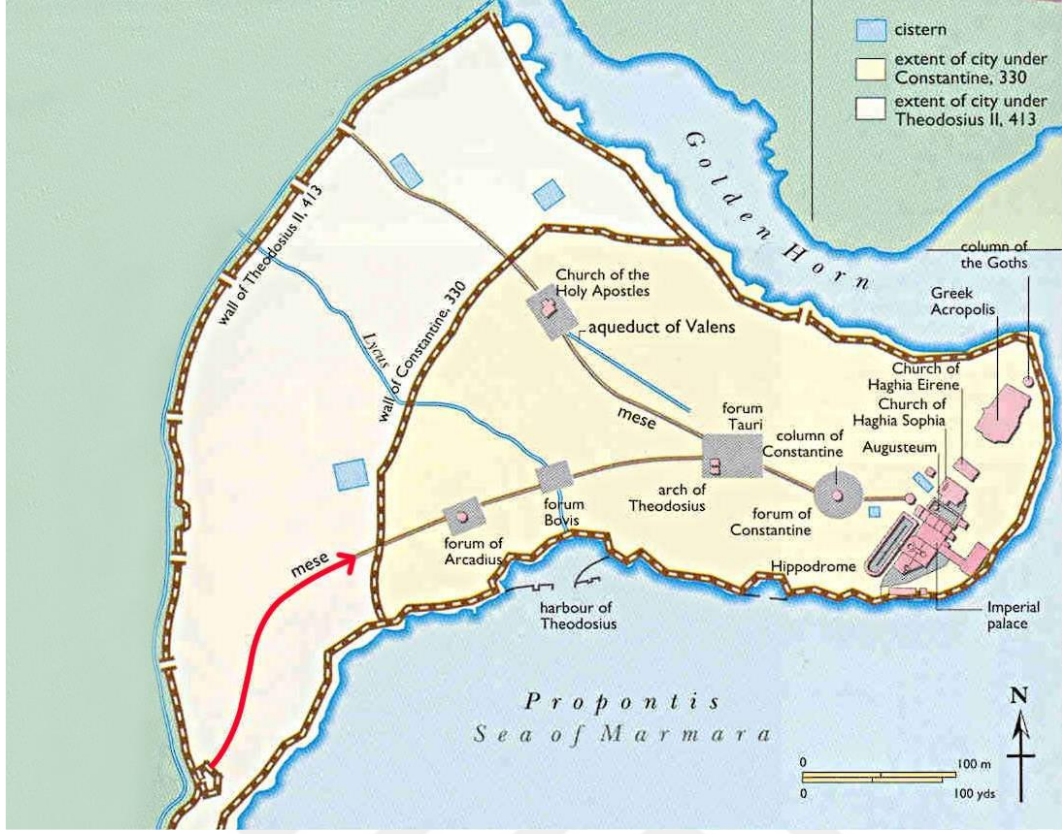
Marmara kıyısındaki kulenin 900 m ilerisinde bulunan Bizans döneminde *Porta Aurea* olarak da bilinen Altın Kapı üç geçişli bir zafer takı olarak tasarlanmıştır. Yedikule kompleksinin en ilginç yapısı olan bu kapının adını altın kaplamalı kapı kanatlarından aldığı söylenir. Kapının üstünde orijinalinde Theodosius'un, Nike'nin ve kentin talihini temsil eden kadın heykelinin yanı sıra bir grup fil heykeli (Quadriga) bulunuyordu (Kuban, 2017). Adı geçen Theodosius heykelinin hangi Theodosius olduğu konusundan farklı görüşler bulunur. Bir görüşe göre I. Theodosius'un büyükbabası Magnus Maximus'a karşı zafer kazanan I. Theodosius'dur ve yapı öncelikle MS 390'da bağımsız bir zafer takı olarak inşa edilmiştir. Bu görüşe göre zafer takı tek başına duruyordu ve sonradan II.

Theodosius döneminde inşa edilen kara surlarına entegre edilmiş olmalıdır (Turnbull,2004; Effenberger,2017). Diğer bir görüşe göre heykel II. Theodosius'a ait olup, yapı Tiran Primicerius'a karşı kazanılan zaferin anısına yapılmıştır. Altın Kapı fetihten sonra yapılan Yedikule Hisarı'na bağlanmıştır (Tunay,2014).

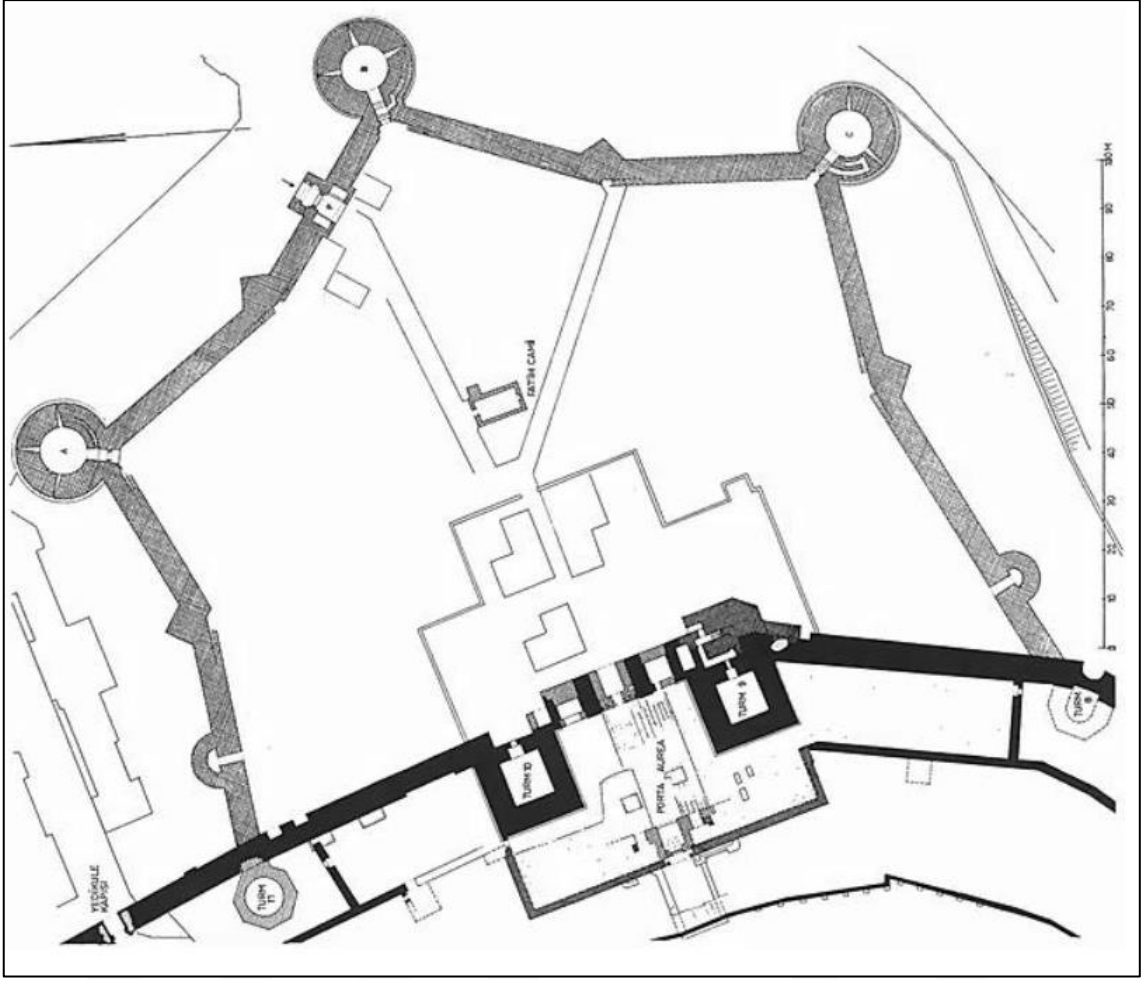
Şekil 4.61 20.yy Altınkapı (url-32)

Günlük kullanıma kapalı olup Via Egnatia adı verilen İstanbul-Roma yolu üzerinde bulunan bu kapıdan geçildikten sonra Mese Yolu'ndan devam edilerek Ayasofya'da son buluyordu. Diğer kapılardan oldukça farklı bir yapıya sahip olan Altın Kapı'da üç açıklıklı bir iç kapı sistemi bulunur ((Millingen,1899; Tunay,2014).

Şekil 4.62 Constantinople Haritası, Mese Yolu (url-33)

Fatih devrinde eklenen üç kule ile bir hisar haline getirilen Yedikule'nin içine, bir cami ve muhafızlar için de koğuşlar yaptırılarak bugün ki adıyla Yedikule Zindanları inşa edilmiştir. Osmanlı devrinde, önceleri silahların ve devlet hazinesinin saklanması, daha sonraları ise savaş halinde bulunan ülkelerin tutsak elçileri için hapisane olarak kullanılmıştır (Başgelen, 1999).

Şekil 4.63 Yedikule Altın kapı Planı (Müller,Wiener, 2001)

Bizans döneminde zafer takı olarak tasarlanan kapı Osmanlı döneminde zindannların bir parçası haline gelmiş ve günümüzde de Yedikule Zindanları içerisinde önemini koruyan tarihi anıt niteliğindedir.

Şekil 4.64 Yedikule, sur ve tarihi yapılar

4.3.10 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

İstanbul Kara Suruları üzerinde yer alan kapıların işlevsel değişimi ve kapıların etrafındaki mahalle-mahalleli ilişkisi incelenmiştir. Bizans, Osmanlı, Cumhuriyetten günümüze kadar olan süreçlerde mekansal ve sosyal yapının değişimi tespit edilmiştir. Bu değişimler işlev, mekansal ve sosyal kültürel olarak Tablo 4’de özetlenmektedir.

Sur kapıları ve çevresinde yer alan yapıların/alanların kullanıcı kitlesinin değişimi kültürel peyzajın değişimi sağlamaktadır. Sur çevresine ilişkin örnek alan olarak dini yapıları ele aldığımızda; dini yapıların farklı dönemlerde aynı işlevde olmasına rağmen kullanıcı kitlesinin değişimi anlaşılmaktadır. Bizans döneminde kilise olarak kullanılan yapıların Osmanlı döneminde camiye dönüşmesi o alanı kullanan kişileri değiştirdiği gibi sosyal etkileşimi de değiştirmiştir. Tarihsel süreçte mekana yüklenen anlam çevresindeki kullanıcıları değiştirmektedir; sanayi alanlarının yer seçimi işçi sınıfı için cazibe merkezine dönüşür ve demografik yapı değişime uğrar. Kapı ve çevresinde yaşanan mekansal değişimler sosyal yapıyı doğrudan etkilemekte ve kültürel peyzaj öğelerini farklılaştırmaktadır.

Tablo 4.2 Sur kapıları ve çevresinin değişim durumu

Bölge/Kapı		Bizans Dönemi	Osmanlı Dönemi	Cumhuriyet Dönemi	Günümüz
Ayvansaray	Mekansal Yapı	Surlarla bütünleşik saray kompleksi bulunmakta; Anemas zindanları da bu kompleks yapının parçası. Kiliseler yer almakta; dini merkez niteliğinin yanı sıra askeri savunma hattı.	Haliç kıyısına yakınlıktasaray mensuplarının yazlık kullanımı bulunmakta. Bölge ticaret ve sosyal alan geçişidir. Kiliselerin bir kısmı korunmuş bir kısmı camiye dönüştürülmüş. Ticari faaliyetler için yeni mekanlar ve hamamlar yapılmış	Modernleşme sürecinde geçiş alanı. Yeni yapılaşma artmıştır. Kıyıda tersane ve bölgede işçi evleri yoğunlaşmaya başlamıştır.	Turizm odaklı kullanım artmıştır. Sur çevresinde tescilli yapıların en fazla bulunduğu bölgelerdendir.
	Sosyal yapı	Rum Ortodoklar yaşamakta. Saray ve askeri kapılar dışında küçük kapılar sosyal etkileşimi oluşturmakta; dini günlerde sur kapısından geçilmekte.	Rum Ortodoksların yaşadığı mahallede müslüman nüfus artmıştır. Cenaze alaylarında sur kapılarından geçiş; sur dışında yer alan mezarlıklar ile sur içi yaşam alanı arası geçişi simgelemekte.	Mübadele sonrası Rum nüfusun göçü. Endüstrileşme ile işçi nüfusun artması bölgede yerli nüfusun göçünü de etkilemiştir.	Yerleşik nüfus dışında turistler için cazibe merkezi niteliği var; farklı kültürden kişilerin kesiştiği bölge.
Edirnekapı	Mekansal Yapı	Askeri tören ve savunma bölgesi. Yerleşim yoğun değil, şehrin su ihtiyacının karşılandığı sarnıç, askeri ve ticari depolar bulunmakta.	Sultanlar Eyüp'te kılıç kuşandıktan sonra bu kapıdan geçmişlerdir; askeri tören niteliği korunmuştur. Özellikle Rumeli'den gelen yolcu ve malların ana giriş kapısıdır Şehit mezarlığı, cami, kilise, yerleşim alanı bulunmakta.	Yeni yapıların arttığı bölge olmuştur. Modern yapılar, koruma alanları ve anıt mezarlar bulunmakta.	Toplu taşımada aktarma merkezi niteliği bu bölgede; ticari akslara erişim kuvvetli. Şehitlik bulunmakta.
	Sosyal yapı	Kiliselerle çevrili bir dini merkez.	Mahalle kültürü oluşuyor; Yahudi, Ermeni, Rum, Müslüman nüfusun bir arada yaşadığı bölge. Yazmacılık sanatı bu bölgede önemli.	Müslümanların yoğun yaşadığı bölgede az sayıda Rum nüfus bulunmakta. Yazmacılık sanatı bölgenin simgesel değeri olarak devam etmekte.	Göç ile yerleşik nüfusun azaldığı, mahalle kültürünün azaldığı bölgeye dönüşmüştür.
Sulukule	Mekansal Yapı	Savunma ve kontrol hattı. Bu bölge su kaynakları ve ticaret yolları açısından önemliydi;	Romanlar bölgeye yerleştirilmiştir. Konut dokusu yoğunlaşmıştır.	Roman nüfusun yaşam alanı, 1-2 katlı konut yapıları bulunmakta, 1950'lerden sonra Eğlence Evleri yapılmış.	Yenileme sonrası yerleşim alanı, tarihi yalar ya da kent kimliğinin korunamadığı bir bölgedir.
	Sosyal yapı	Yerleşim yoğun değil fakat yakın bölgede Romanlar sur dışında yaşamaktaydı; kilise tarafından falcılıkla suçlanarak sur dışına gönderildiler.	Roman halkının yaşadığı ve eğlence kültürüyle tanınan bir merkez.	Roman halkı bölgede yaşamını ve Roman kültürünü devam ettirmiştir	Yenileme projesi ile Roman halk yerinden edilmiştir. Mültecilerin yerleştiği bölgeye dönüşmüştür.
Top Kapı	Mekansal Yapı	Bölgenin dış ticaret ve askeri malzeme sevkiyatı için Top Kapı kullanılmıştır.	Gümrük olarak kullanılan kapı, şehrin ticaret merkezini de oluşturmuştur. Zanaatkar ve tüccarların yaşadığı mahalleler kurulmuştur.	Yeni açılan yollarla yerleşim izleri genişlemiştir, apartmanlaşma artmıştır. Fabrika, atölye, küçük sanayi birimleri bulunmaktaydı.	Ana akslar arasında kalan bölgede yoğun yapılaşma görülmektedir.
	Sosyal yapı	Dönemin önemli askeri ve lojistik merkezi, yerleşik nüfus bulunmamakta.	Ticaretin gelişmesiyle kervan geçişleri için önemli bir merkez haline gelmiş. Ticari faaliyetler sosyal etkileşimi sağlamıştır.	Modernleşme süreciyle sosyal doku değişmiş. Sanayileşme süreci ile işçiler bölgede yaşamaya başlamıştır.	Ticari akslar etrafında sosyal etileşim, turistik mekanlarda farklı kültürlerin bir aradalığı.

Tablo 4.3 Sur kapıları ve çevresinin değişim durumu (devamı)

Bölge/Kapı		Bizans Dönemi	Osmanlı Dönemi	Cumhuriyet Dönemi	Günümüz
Mevlevihane Kapısı	Mekansal Yapı	Askeri savunma noktası.	Bölgeye sosyal ve kültürel merkez niteliği kazandıran mevlevihaneler ve külliyeler yapılmıştır.	1950'lere kadar 1-2 katlı, ahşap ve taş binalar, tarım arazileri bulunmakta.	Konut dokusunun yoğun olduğu bölge.
	Sosyal yapı	Yerleşim izleri bu dönemde yoğun değil, savunma alanıdır.	Mevlevihanelerin çevresinde bir kültür merkezi olarak tanınmıştır.	Tarihi yapılar kısmen korunmuş.	Restorasyonlu kültürel alanlar, etkileşim alanı kurmaktadır.
Silivri Kapı	Mekansal Yapı	Ticaret ve askeri geçiş. Su kemerleri, ticaret yolları ve küçük çiftlikler bulunmaktaydı. İmparatorun yazlık evinin bulunduğu bölge. Balıklı Ayazması'na yakın olduğundan geçiş yeri.	Tarımla uğraşan ve ticaretle ilgilenen kişiler yerleşmiştir. Tarım ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bu alanda pazarlar ve zanaat atölyeleri de kurulmuştur	Sanayi alanları ve apartmanlar yapılarak bölgenin tarımsal niteliğine zarar vermiştir.	Sur dışında donatı alanları, sur içinde konut dokusunun yoğun olduğu bölge.
	Sosyal yapı	Şehrin dış dünyaya açılan bir geçiş noktası olarak kullanılmıştır. İmparatorun ziyaretleri sırasında bu kapıda törenler yapılırdı.	Ticaretin gelişmesiyle kervansaray ve hanların bulunduğu bölge haline gelmiştir.	Tarımla uğraşan kişilerin yerine işçi sınıfı bölgeye yerleşerek sosyal dokuyu değiştirmiştir.	Göçle değişen nüfus günümüzde de devamlılık göstermektedir.
Belgrad Kapı	Mekansal Yapı	Tüm askeri kapılar arasında en büyüğü. Askeri kışla olarak kullanılmaktaydı.	Bölgeye Belgrad'dan gelen nüfus oldu; yeni konut ve ticari birimler yapıldı.	Belgrad Kapı ve çevresi modernleşme hareketinin etkilerini yaşamış; yeni binalar ve iş merkezleri inşa edilmiştir	Turistik ve sembolik merkez.Restorasyon çalışmaları ile bölgenin değerini ortaya çıkarmaya çalışılmaktadır.
	Sosyal yapı	Belgrad Kapı çevresi kırsal alandı, tarım faaliyetleri yapılmaktaydı; tarımsal ürünler şehrin ekonomisine katkı sağlamıştır.	Kanuni Sultan Süleyman Belgrad'dan getirdiği esnaf ve zanaatkarları bu kapı çevresine yerleştirmiştir. Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı, bu bölgenin kozmopolit bir kimlik kazanmasını sağlamıştır	Kentsel dönüşüm ve modernleşme etkisiyle sosyal yapı değişmiş.	Sur dışında yer alan donatı alanlarına erişimde geçiş yeri, sosyal etkileşimi sağlamakta fakat yerleşik nüfus göçle gelenlerle değişmektedir.
Yedikule Kapısı	Mekansal Yapı	Şehri korumak için inşa edilen savunma kalesi.	Ticaret ve sosyal merkez. Konut, sosyal alanlar ve dini yapılar eklenmiştir. Bostan alanları yoğun bir bölge	Tarihi eser koruma, modernleşen konut alanı. Eski yapılar korunarak yeni binalar eklenmiştir. Cumhuriyet döneminde koruma altına alınarak anıtlştırılmış, çevresi modern konut ve ticaret alanları ile değişmiştir. Gazhane bu bölgede kurulmuş, bölgenin sanayi kimliği oluşmuştur.	Turistik ve kültürel etkinlik alanı. Restorasyon ve müze alanları ile düzenlenmiştir. Yeni yapılaşma alanları bostanlara zarar vermiştir.
	Sosyal yapı	Din, sanat, politikasında önemli bir yeri olan Studios Manastırı (İmrahor Cami) bölgenin sosyal etkileşim yerinde büyük öneme sahipti.	Osmanlı döneminde ticaret, sosyal ve askeri işlevleri artmış; etrafında konutlar, camiler ve dükkanlar bulunmuştur.	Sanayi yapıları bölgede yaşayan halkın yer değiştirmesine neden olmuştur.	Günümüzde Yedikule Müzesi ve turistik cazibe merkezi olarak bilinir, kültürel etkinlikler düzenlenir.

İSTANBUL KARA SURLARI'NI KÜLTÜREL PEYZAJ ÖGESİ OLARAK ÇÖZÜMLEMEK

İstanbul Kara Surları çevresinde incelenen 12 proje, İstanbul Kara Surları ve çevresinde yapılan çalışmalarda görev almış uzmanlar (şehir plancısı, mimar, arkeolog) ve yerel yönetim kurumları ile yapılan görüşmeler ile seçilmiştir. Sözlü görüşmeler sonucunda seçilen projelerin kültürel peyzaj ögesi olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için kültürel peyzaj araştırmalarında katkı sağlayacak aşt kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler bütüncül planlama çalışmalarında önem arz eden sorulara cevap oluşturacak nitelikte seçilmiştir. Tablo 5.6'da oluşturan matris değerlendirmesinde yer alan sorular; projelerin kültürel peyzaj olarak çözümlenmesindeki alt kriterlerin oluşmasını sağlamıştır. Her kriterin farklı detayları bulunacağından uzmanlarla yapılan görüşmeler doğrultusunda, belirlenen sorularla sınırlandırılmış ve belirlenen kapsamda değerlendirilmiştir.

İstanbul Kara Surları ve çevresinde 2000 yılı ve sonrası yapılan farklı ölçekteki projeler kültürel peyzaj yaklaşımı bağlamında belirlenen kriterler ile analiz edilmiştir. Kültürel peyzaj kavramı, tarihsel, toplumsal, estetik ve mekânsal özelliklerin bir arada ele alınmasını gerektirir. Bu doğrultuda, incelenen projeler belirli kriterlere göre değerlendirilmiştir. Proje içeriği, eğitim ve bilgilendirme, kültürel peyzaj açısından önemi temel inceleme alanları olarak belirlenmiş ve alt kriterler tanımlanmıştır.

Proje değerlendirme kriterlerinin belirlediği başlıklar şu şekildedir:

1. Proje İçeriği: Tarihi yapı ve mirasın restorasyonu, ziyaretçi deneyimi ve sosyal-kültürel bağlantılar incelenmiştir. Bu başlık, koruma hassasiyeti, arkeolojik ve çevresel etki analizi gibi alt kriterleri kapsamaktadır.
 - o Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu: Korunan ve yok edilen alanların oranı, uygulanan koruma tekniklerinin çağdaş standartlara uygunluğu ve arkeolojik dokunun korunması.

- Ziyaretçi Deneyimi: Ziyaretçilere yönelik bilgilendirme panoları, rehberlik hizmetleri, interaktif deneyim alanları ve bu hizmetlerin tarihi mirası anlama üzerindeki etkisi veya yeterliliği incelenmiştir.
 - Sosyal ve Kültürel Bağlantılar: Projenin yerel halk ile olan etkileşimi, topluluk etkinliklerine sağladığı katkı ve toplumun projeye dahil edilme oranı gibi sosyal dinamikler değerlendirilmiştir.
2. Eğitim ve Bilgilendirme: Tarihi yapının korunmasına yönelik eğitim programlarının düzeyi, çevre ve miras bilincini artırma çalışmaları incelenmiştir.
- Koruma Bilinci: Projelerin, çevre ve tarih bilincini artırıcı eğitim programları düzenleyip düzenlemediği ve toplumsal bilinci geliştirme kapasitesi incelenmiştir.
 - Yerel Halk ve Turistlere Yönelik Etkinlikler: Bilgilendirme toplantıları, sergiler, eğitim materyalleri gibi etkinliklerin, projenin hedef kitlesi üzerindeki etkisi ölçülmüştür.
 - Ekonomik Katkılar: Projenin ekonomik potansiyelleri ve yerel ekonomiye etkisine yönelik çalışmalar değerlendirilmiştir.
3. Kültürel Peyzaj Açısından Önemi: Tarihi süreklilik, estetik ve mimari uyum ile toplumla etkileşim ön planda tutulmuştur.
- Tarihi Katmanların Korunması Projelerin tarihî katmanları belgeleyip koruma kapasiteleri, bu katmanların gelecek nesillere aktarılabilirliği ile birlikte incelenmiştir.
 - Estetik ve Mimari Değerler: Projelerin, surlarla olan mimari ve estetik uyumları; tasarımlarında yerel dokuları ne ölçüde gözettiği ele alınmıştır.
 - Toplum ile Etkileşim: Toplumun projelere aktif katılım oranı ve toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının etkinliği değerlendirilmiştir.

Tablo 5.1 Projeleri değerlendirme kriterleri ve yaklaşımlar

Başlık		Alt kriterler/değerlendirme yaklaşımı
1. Proje İçeriği	1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Korunan/Yok Edilen Alanların Oranı
		Koruma Hassasiyeti
		Arkeolojik ve Çevresel Etki Analizi
	1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Ziyaretçi Çekme Kapasitesi
		Yerel ve Turistik Alanlar
		Kültürel ve Eğitici Etkinlikler
	1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Yerel Halk ile Etkileşim
		Yerel Ekonomik ve Kültürel Faaliyetler
		Toplum Etkinlikleri ve Programlar
2. Eğitim ve Bilgilendirme	2.1. Tarihi Yapının Korunması	Orijinal Yapıların/Dokunun Korunması
		Koruma Teknikleri
	2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Çevre ve Miras Bilincini Artıran Eğitim Programlar
		Yerel Halk ve Öğrencilere Yönelik Bilgilendirme
	2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	Turizme Katkı Sağlama Düzeyi
		Ticari Faaliyetlere Etkisi
3. Kültürel Peyzaj Açısından Önemi	3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Yerel Ekonomiye Katkı
		Tarihi Süreklilik ve Katmanların Korunma Oranı
		Kültürel Peyzajın Tarihi Katmanlarının Belgelenmesi
	3.2. Mimari ve Estetik Değer	Zaman İçinde Gelişen Mimari ve Çevresel Doku
		Tarihi Doku ile Uyum
		Çevreyle Estetik Bütünlük Durumu
	3.3. Toplum ile Etkileşim	Yerel Halkın Katılımı
		Geleneksel Faaliyetlerinin Sürdürülmesi
		Toplumsal Bilinçlendirilmesi

İstanbul Kara Surları çevresinde gerçekleştirilen projeler, yukarıdaki kriterler ışığında sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Veri toplama aşamasında, proje raporları, literatür taramaları ve saha gözlemleri kullanılmıştır.

- **Tarihî ve Arkeolojik Değerler:** Projenin, sur hattının tarihî dokusuna etkileri incelenmiştir.
- **Sosyal ve Ekonomik Katkılar:** Projenin yerel halk ve ekonomik faaliyetlere etkisi değerlendirilmiştir.
- **Estetik ve Mimari Değerler:** Projenin, surlarla uyumlu bir estetik yaklaşıma sahip olup olmadığı ele alınmıştır.

Projelere yönelik verilerin toplanmasında; literatür taraması, saha incelemeleri, proje raporları ve uzman görüşleri kullanılarak projelere dair detaylar elde edilmiştir. Her bir

projenin yukarıdaki kriterlere uygunluğu karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, olumlu ve olumsuz yönleri tespit edilmiştir. Projelerin, sur hattı ve çevresindeki kültürel peyzajın korunmasına olan etkileri incelenmiştir.

İstanbul Kara Surları çevresinde incelenen projelerde; bütün sur hattını kapsayan ve nitelik olarak stratejik plan ve akademik çalışma sonucu üretilen kültürel miras envanteri olan projeler üst ölçekli olarak değerlendirilmiştir. Bu projeler:

- İstanbul Kara Surları Strateji Planı, Kivi Stratejik Planlama A.Ş. tarafından İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Dairesi Projeler Müdürlüğü için hazırlanmıştır.
- İstanbul Kara Surları Projesi ile İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak Projesi Değerlendirmesi Koç Üniversitesi ve Stavros Niarchos Vakfı'nın kurduğu Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi (GABAM) tarafından hazırlanmıştır.

Sur hattının tamamını kapsamasa da mahalle ölçeğinde değişiklikler yaratacak nitelikte olup bu çalışma içerisinde incelenen projeler:

- Yedikule Konakları Projesi
- Sulukule Yenileme Alanı Projesi
- Ayvansaray Yenileme Alanı Projesi'dir.

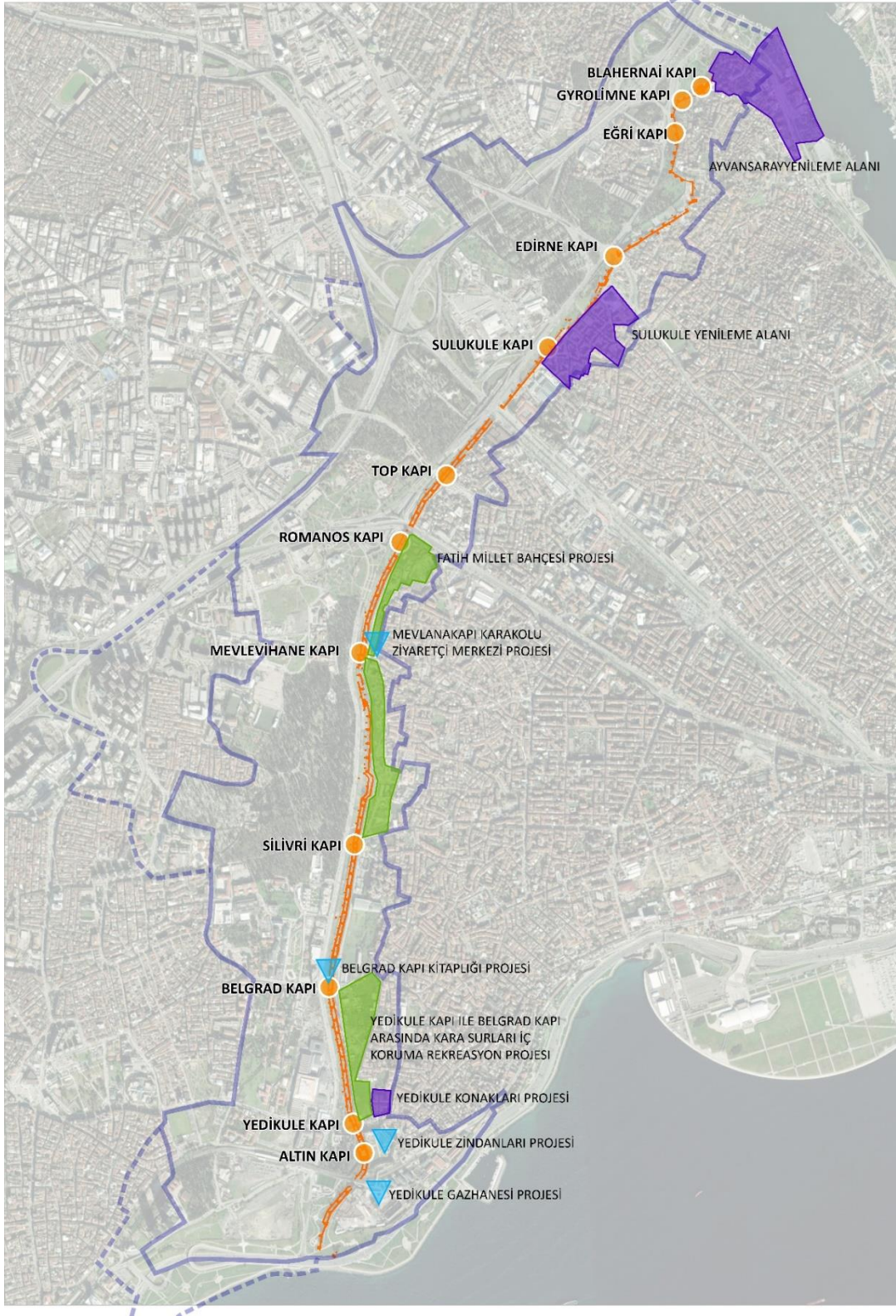
İstanbul Kara Surları çevresinde kamusal mekan olarak tasarlanan ve rekreasyon alanı niteliğindeki projeler:

- Fatih Millet Bahçesi Projesi
- Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Kara Surları İç Koruma Rekreasyon Projesi'dir.

Yapısal ölçekte hazırlanan fakat kamusal alan kullanımı sunan rekreasyon projeleri ise:

- Yedikule Zindanları Projesi
- Belgradkapı Kitaplığı Projesi
- Yedikule Gazhanesi Projesi
- Mevlanakapı Karakolu Ziyaretçi Merkezi Projesi'dir.

Farklı ölçeklerdeki bu projeleri Tablo 5.1’de belirlenen kriterler kapsamında değerlendirerek karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Şekil 5.1 İncelenen projeler ve İstanbul Kara Surları

Tablo 5.2 Akademik ve stratejik plan çalışmalarında İstanbul Kara Surları

Kriterler	İstanbul Kara Surları Stratejik Planı Değerlendirmesi	GABAM İstanbul Kara Surları Projesi Değerlendirmesi (Dijital arşiv)	GABAM-İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak Projesi Değerlendirmesi
1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Proje, İstanbul Kara Surları'nın koruma, restorasyon ve sürdürülebilir yönetimini amaçlamaktadır. Koruma çalışmaları, çağdaş yaklaşımlarla ve üstün evrensel değer anlayışı ile yapılmaktadır (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Proje, Kara Surları'nın mevcut durumunun ayrıntılı bir şekilde belgelenmesini ve korunmasını amaçlar. Restorasyon çalışmalarında, tarihi mirasa saygılı ve bilimsel yöntemler kullanılmaktadır (GABAM, 2021).	Proje, İstanbul'un dünya miras alanlarının korunması ve restorasyonu için çoklu perspektifler geliştirir. Bu alanlarda, uluslararası koruma standartlarına uygun restorasyon teknikleri kullanılmaktadır.
1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Ziyaretçilere yönelik rehberlik ve bilgilendirme alanlarının kurulması, erişilebilirlik hizmetlerinin geliştirilmesi ve güvenli bir ziyaretçi deneyimi sağlanması hedeflenmiştir (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Ziyaretçilerin Kara Surları'nı güvenli ve bilgilendirici bir şekilde gezmelerini sağlamak için dijital rehberlik, interaktif haritalar ve bilgi panoları gibi ziyaretçi odaklı çözümler geliştirilmiştir (GABAM, 2021).	Proje kapsamında ziyaretçilerin bu alanları daha iyi anlamaları için çeşitli rehberlik hizmetleri, dijital bilgilendirme panoları ve interaktif geziler sunulmaktadır. Bu deneyim, kültürel farkındalığı artırmaya yönelik yapılmıştır.
1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Toplumla etkileşimi artırmayı, somut ve somut olmayan kültürel mirasın görünürlüğünü artırarak yerel halka katkı sağlamayı amaçlamaktadır (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Proje, yerel halkın katılımını teşvik ederek toplumsal bilinç oluşturmayı hedeflemektedir. Çevrimiçi kaynaklar ve yerel etkinlikler ile toplumla etkileşim artırılmaktadır (GABAM, 2021).	Proje, dünya miras alanlarının yerel toplumla bütünleşmesini hedeflemektedir. Eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yoluyla toplumsal farkındalık artırılırken, yerel halkın katılımı sağlanmaktadır.
2.1. Tarihi Yapının Korunması	Restorasyon çalışmaları, surların özgünlüğünü ve bütünlüğünü koruyacak şekilde yapılmaktadır. Mevcut tarihi dokunun zarar görmesini engelleyecek koruma önlemleri alınmıştır (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Surların orijinal yapısının korunması ve zarar görmüş alanların restorasyonu için kapsamlı bir strateji geliştirilmiştir. Bilimsel ve tarihsel doğruluğa dayalı koruma teknikleri kullanılmaktadır (GABAM, 2021).	Proje, UNESCO kriterlerine uygun şekilde dünya miras alanlarının tarihi dokusunu korumayı amaçlamaktadır. Alanların bütünlüğünü ve otantik değerini koruyacak önlemler alınmaktadır.
2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Koruma bilincini artırmaya yönelik eğitim programları, bilinçlendirme kampanyaları ve toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenmektedir (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Kültürel miras bilincini artırmaya yönelik çevrimiçi eğitim materyalleri, rehberlik hizmetleri ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmektedir (GABAM, 2021).	Eğitim programları ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmekte; yerel halk, öğrenciler ve turistler için bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu sayede, dünya miras alanlarının kültürel önemi geniş kitlelere anlatılmaktadır.
2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	İstanbul Kara Surları, kültürel turizme katkı sağlaması ve yerel ekonomiyi desteklemesi için kaynak yaratma stratejileri geliştirmiştir. Turizm odaklı altyapının sağlanması hedeflenmektedir (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Kültürel turizmi desteklemek amacıyla, dijital araçlar ve rehberlik sistemleri geliştirilmiştir. Projenin turizme katkı sağlayarak yerel ekonomiyi desteklemesi hedeflenmiştir (GABAM, 2021).	Proje, kültürel turizmi destekleyerek dünya miras alanlarının turizm potansiyelini artırmayı hedeflemekte; böylece yerel ekonomiye katkı sağlanmaktadır.
3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Proje, tarihî ve kültürel katmanları koruyarak İstanbul'un kentsel morfolojisinin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Mevcut dokular ve yapıların belgelenmesi sağlanmıştır (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Kara Surları'nın tarihî katmanları korunmakta ve belgelenmektedir. Tarihi ve kültürel mirasın sürekliliğini sağlamak için belgelemeye dayalı çalışmalar yapılmaktadır (GABAM, 2021).	Proje, İstanbul'un tarihi sürekliliğini koruyarak kültürel katmanların görünürlüğünü sağlamayı amaçlamaktadır. Belgeleme çalışmaları ve tarihî katmanların korunması, kültürel mirasın yaşatılması için önemlidir.
3.2. Mimari ve Estetik Değer	Restorasyon çalışmaları, estetik değerleri göz önünde bulundurularak yapılmakta ve surların tarihi mimarisine uygun restorasyon teknikleri kullanılmaktadır (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Proje kapsamında, surların tarihi mimarisi ve estetik değeri korunmakta ve ziyaretçilerin bu estetik değerleri deneyimleyebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır (GABAM, 2021).	Proje, dünya miras alanlarının mimari özelliklerini koruyarak estetik değerlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Restorasyon sürecinde özgün mimari ve estetik dokulara sadık kalınır.
3.3. Toplum ile Etkileşim	Toplumla güçlü bir etkileşim sağlanarak, yerel halkın proje sürecine katılımı teşvik edilmiştir. Eğitim ve bilinçlendirme yoluyla kültürel peyzajın korunması desteklenmiştir (İstanbul Kara Surları Stratejik Planı, 2021).	Proje, toplumla etkileşimi artırmayı, halkın projeye katılımını teşvik etmeyi ve kültürel miras bilincini artırmayı amaçlamaktadır. Yerel halkın ve öğrencilerin katılımına yönelik programlar sunulmaktadır (GABAM, 2021).	Toplumla olan bağı güçlendirmek için dünya miras alanları yerel halkın katılımına açık tutulmakta, halkın bilinçlenmesi için etkinlikler ve programlar düzenlenmektedir.

Tablo 5.3 Mahalle ölçeğinde yapılan projelerde İstanbul Kara Surları

Kriterler	Yedikule Konakları Projesi Değerlendirmesi	Sulukule Yenileme Alanı Projesi Değerlendirmesi	Ayvansaray Yenileme Alanı Projesi Değerlendirmesi
1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Proje, Yedikule bostanlarının ve surların yakınında inşa edilmiş, ancak bostanlar zarar görmüştür. Restorasyon çalışmaları tarihi mirasa saygı göstermemiştir; arkeolojik ve çevresel etkiler yeterince dikkate alınmamıştır.	Proje, tarihi Sulukule bölgesindeki eski yapıların yıkılarak yeni konut alanlarının yapılmasını kapsamaktadır. Ancak bu süreçte bölgedeki kültürel miras ve tarihi dokular tahrip edilmiştir (Karaman, 2008). Restorasyon yerine yeniden yapılandırma çalışmaları yapılarak, kültürel ve çevresel miras yeterince korunmamıştır.	Ayvansaray Yenileme Alanı Projesi, bölgedeki birçok eski yapıyı yıkıp yenilerini inşa etmeyi kapsar. Restorasyon çalışmalarında tarihi dokular tahrip edilmiştir, koruma konusunda yetersiz kalınmıştır (Bilgin, 2011).
1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Proje lüks konut üretimine odaklanmış olup, ziyaretçilere yönelik bir deneyim sunmamaktadır. Kültürel veya eğitici etkinliklere yer verilmemiştir.	Ziyaretçi deneyimine yönelik bir yapı bulunmamakta, proje daha çok konut ihtiyacına yönelik bir yenileme alanı olarak planlanmıştır (Uzun, 2009). Ziyaretçilere veya turistlere yönelik bir cazibe merkezi oluşturulmamıştır.	Proje, daha çok yerleşim odaklıdır ve ziyaretçilere yönelik herhangi bir deneyim sunmamaktadır. Turistik cazibe merkezi oluşturulmamıştır (Koca, 2012).
1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Proje, yerel tarımsal faaliyetleri sona erdirerek sosyal ve kültürel bağlantıyı zayıflatmıştır. Topluluk etkinlikleri veya halkla bütünleşme sağlayacak programlar mevcut değildir.	Proje, Sulukule’de yaşayan yerel halkı yerinden ederek sosyal dokuyu zayıflatmıştır. Bölgedeki Roma kültürü ve yaşam tarzı yeterince korunmamış, kültürel bağlar koparılmıştır (Dincer, 2011).	Bölgedeki yerel halkın sosyal yapısı projeden olumsuz etkilenmiş, yerel toplulukların sosyal dokusu zarar görmüştür. Ayvansaray’ın tarihî ve kültürel özellikleri yeterince korunmamıştır (Bartu, 2008).
2.1. Tarihi Yapının Korunması	Bostanlar ve tarihi surlar koruma altında olmasına rağmen, proje bu alanlara zarar vermiştir. Koruma teknikleri çağdaş standartlara uygun olarak uygulanmamıştır.	Tarihi yapılar yerine yeni konut alanları inşa edilmiş, mevcut tarihi yapıların çoğu yok edilmiştir. Koruma teknikleri ve süreci yeterince dikkate alınmamıştır (Kuyucu, 2009).	Tarihi yapılar yerine modern konut alanları inşa edilmiş, mevcut tarihî yapıların çoğu yok edilmiştir. Koruma teknikleri çağdaş standartlara uymamaktadır (Özkan, 2010).
2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Çevre veya kültürel miras bilincini artıracak eğitim programları mevcut değildir. Ziyaretçilere veya yerel halka yönelik bilgilendirme yapılmamıştır.	Proje kapsamında çevre ve kültürel miras bilincini artıracak eğitim programları bulunmamaktadır. Ziyaretçilere veya yerel halka yönelik bilgilendirme eksiktir (Erbaş, 2010).	Çevre ve kültürel miras bilincini artıracak eğitim programları mevcut değildir. Bilgilendirici tabelalar veya etkinlikler düzenlenmemiştir (Sönmez, 2013).
2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	Proje turizme katkı sağlamamış, daha çok lüks konut ihtiyacına yönelik bir gelişim olmuştur. Yerel ekonomiye doğrudan bir katkısı bulunmamaktadır.	Proje turizme katkı sağlamamış, bölgedeki kültürel mirası yok ederek lüks konut ihtiyacına yönelik bir gelişim olmuştur. Ekonomik getirisi ise sınırlıdır (Karaman, 2008).	Proje turizme katkı sağlamamış, konut ihtiyacına yönelik bir proje olarak kurgulanmıştır. Bölge ekonomisine katkısı düşüktür (Bartu, 2008).
3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Proje, bölgenin tarihi sürekliliğine zarar vermiş, tarımsal ve kültürel katmanları yok etmiştir. Kültürel peyzajın tarihî katmanları belgelenmemiştir.	Proje, bölgenin tarihi sürekliliğine zarar vermiş, özellikle Roman kültürüne dair izleri silmiştir. Kültürel peyzajın tarihî katmanları korunmamıştır (Uzun, 2009).	Proje, bölgenin tarihî sürekliliğine katkı sağlamamış, özellikle Ayvansaray’ın eski katmanları yok edilmiştir. Kültürel peyzajın tarihî katmanları korunmamıştır (Koca, 2012).
3.2. Mimari ve Estetik Değer	Proje, tarihi dokuyla uyumlu olmayan modern bir konut yapısı sunmuştur. Estetik açıdan bölgenin değerlerini korumamış, kullanılan malzemeler sürdürülebilirlikten uzak kalmıştır.	Modern bir konut yapısı olarak tarihi dokuyla uyumsuz bir yapı ortaya konulmuş, estetik değerler ihmal edilmiştir (Dincer, 2011).	Proje, tarihi dokuyla uyumlu olmayan modern yapılar sunmuş, estetik değerleri zayıflatmıştır (Bilgin, 2011).
3.3. Toplum ile Etkileşim	Proje, yerel halkla etkileşim sağlamamış ve bölgedeki tarım faaliyetlerine son vermiştir. Toplumun projeye dair memnuniyeti ve kültürel peyzaj bilinci geliştirilmemiştir.	Proje, yerel halkı bölgeden uzaklaştırarak kültürel bağları zayıflatmıştır. Yerel halkla etkileşim eksik kalmış, toplumsal hafızanın korunması sağlanamamıştır (Kuyucu, 2009).	Proje, bölge halkını yerinden ederek sosyal dokuyu zayıflatmış ve kültürel etkileşimi azaltmıştır (Özkan, 2010).

Tablo 5.4 Kamusal alan olarak park, rekreasyon projelerinde İstanbul Kara Surları

Kriterler	Fatih Millet Bahçesi Projesi Değerlendirmesi	Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Kara Surları İç Koruma Rekreasyon Projesi Değerlendirmesi-iptal
1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Proje, tarihi surların ve çevresindeki yeşil alanların restorasyonunu içermektedir. Ancak, çevresel etkiler açısından bazı eleştiriler almıştır (Gül, 2021). Çevredeki miras dokusuna etkileri yeterince analiz edilmemiştir.	Proje, Kara Surları'nın Yedikule ve Belgrad Kapı arasındaki kısmının korunmasını ve bu alanın rekreasyon alanına dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Ancak, bölgedeki tarihi Yedikule Bostanları'na zarar verdiği eleştirileri nedeniyle proje iptal edilmiştir (TMMOB, 2016).
1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Proje, halkın yeşil alanda vakit geçirmesi için tasarlanmıştır, ancak ziyaretçilere yönelik bilgilendirici etkinlikler veya kültürel miras odaklı alanlar sınırlıdır (Acar, 2022).	Proje kapsamında surların etrafında yürüyüş yolları, yeşil alanlar ve dinlenme alanları oluşturulması hedeflenmiştir. Ancak proje iptal edildiği için bu alanların tam olarak hayata geçirilemediği görülmektedir (Demirtaş, 2016).
1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Proje, halka açık bir park alanı olarak sosyal etkileşimi teşvik etmekte, ancak tarihi ve kültürel bağlantılara dair etkinlikler konusunda eksiklikler bulunmaktadır (Çelik, 2022).	Proje başlangıçta, tarihi bostanlar ve sur çevresindeki kültürel doku ile uyum sağlamayı amaçlamış olsa da uygulamada Yedikule Bostanları'nın bir kısmı kaldırılmıştır. Bu da yerel halkın ve çevre savunucularının tepkisine yol açmıştır (Öztürk & Çalışkan, 2017).
2.1. Tarihi Yapının Korunması	Tarihi surların ve çevresindeki alanların korunması amacıyla yapılmış olsa da, bazı yapısal değişiklikler nedeniyle eleştirilmiştir. Koruma teknikleri konusunda yeterince şeffaf bir bilgi paylaşımı yoktur (Demir, 2021).	Kara Surları'nın tarihi yapısının korunması amacı taşıyan proje, Yedikule Bostanları'nın tarımsal alanları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle kültürel miras açısından eleştirilmiştir (TMMOB, 2016).
2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Çevre bilincini artırmaya yönelik bazı tabelalar ve bilgilendirici panolar yerleştirilmiştir, ancak kapsamlı bir eğitim programı mevcut değildir (Ertürk, 2022).	Projede, Kara Surları ve Yedikule Bostanları'nın tarihsel önemine dair bilgilendirme ve eğitim alanlarının kurulması düşünülmüştü. Ancak, iptal süreci nedeniyle bu hedefler tam olarak gerçekleşmemiştir (Öztürk & Çalışkan, 2017).
2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	Turizm açısından sınırlı bir katkı sağlamaktadır. Daha çok yerel halkın kullanımına yönelik bir park olarak tasarlanmıştır, ekonomik getirisi düşüktür (Fidan, 2021).	Projenin, bölgeyi turizm açısından cazip hale getirmesi ve ziyaretçi sayısını artırarak yerel ekonomiye katkı sağlaması amaçlanmıştır; ancak proje iptali, bu hedefin gerçekleşmesini engellemiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015).
3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Proje, bölgenin tarihî sürekliliğine katkı sağlamakla birlikte, bazı modern unsurlar eski yapılarla uyumlu değil. Tarihî katmanlar kısmen korunmuş, ancak modern düzenlemeler yapılmıştır (Gürsoy, 2022).	Yedikule Bostanları'nın kaldırılması, sur çevresindeki tarihî katmanların sürekliliğine zarar verdiği gerekçesiyle tepki görmüştür. Proje kapsamında bu tarihî katmanların korunması gerektiği ifade edilmiştir (Demirtaş, 2016).
3.2. Mimari ve Estetik Değer	Park alanında modern peyzaj ve estetik unsurlar kullanılmıştır, ancak tarihi yapılarla uyumsuz olarak değerlendirilmiştir. Estetik değerler tam anlamıyla korunmamıştır (Hancı, 2022).	Projenin, surların çevresinde yeni peyzaj düzenlemeleri ile mimari uyum sağlaması beklenmiş; ancak surların etrafındaki geleneksel yapıya zarar verdiği eleştirileriyle karşılaşmıştır (TMMOB, 2016).
3.3. Toplum ile Etkileşim	Yerel halkın sosyal etkileşimini artırmaya yönelik sosyal alanlar sunulmuş olsa da, kültürel ve tarihî peyzaj bilinci artırılmamıştır. Toplumun kültürel mirasa olan bağlılığı eksik kalmaktadır (İnce, 2022).	Proje sürecinde toplumun katılımı ve proje sürecine dahil edilmesi yetersiz kalmış; bu da yerel halkın tepkilerine yol açmıştır. Toplumun sürece dahil edilmemesi eleştirilen diğer unsurlar arasındadır (Öztürk & Çalışkan, 2017).

Tablo 5.5 Yapısal ölçekte hazırlanan restorasyon projelerinde İstanbul Kara Surları

Kriterler	Yedikule Zindanları Projesi Değerlendirmesi	Belgradkapı Kitaplığı Projesi Değerlendirmesi
1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Proje kapsamında Yedikule Zindanları'nın restorasyonu yapılmakta olup, tarihi dokunun korunması amaçlanmaktadır. Restorasyon çalışmaları, yapının özgün mimarisine sadık kalınarak yürütülmektedir (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Proje, Belgradkapı bölgesindeki tarihi bir yapının restore edilerek kütüphane olarak kullanılmasını hedeflemektedir. Restorasyon çalışmaları sırasında yapının tarihi dokusuna özen gösterilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Proje, ziyaretçiler için rehberli turlar düzenlemekte, bilgilendirici panolar ve dijital rehberlik araçları ile zenginleştirilmiş bir deneyim sunmaktadır. Ziyaretçilerin tarihle bağ kurması hedeflenmiştir (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Proje kapsamında ziyaretçilere, hem yerel halk hem de araştırmacılar için bilgi ve kaynaklara erişim sağlanmaktadır. Kütüphane, kullanıcı dostu bir deneyim sunacak şekilde tasarlanmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Ziyaretçiler ve yerel halk için kültürel etkinlikler, sergiler ve eğitim programları düzenlenmekte; Yedikule Zindanları, toplumsal belleğin bir parçası olarak topluma kazandırılmaktadır (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Kütüphane, halkla etkileşimi artırmak ve kültürel etkinlikler düzenlemek amacıyla toplumla entegre çalışmaktadır. Yerel halkın katılımını teşvik edecek etkinlikler düzenlenmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
2.1. Tarihi Yapının Korunması	Yapının tarihî dokusu, surlar ve iç mekanlar özenle korunmakta, restorasyon sırasında özgün malzemeler ve teknikler tercih edilmektedir (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Yapının tarihî dokusunun korunmasına öncelik verilmekte, restorasyon çalışmaları orijinal malzemelere sadık kalınarak yürütülmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Proje kapsamında, Yedikule Zindanları'nın tarihî önemi ve kültürel değeri hakkında eğitim programları, sergiler ve rehberli turlar düzenlenmektedir (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Proje, kültürel miras bilincini artırmayı amaçlayan eğitim ve bilgilendirme programları sunmakta; kütüphane, öğrenciler ve araştırmacılar için eğitim desteği sağlamaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	Yedikule Zindanları, tarihi ve turistik cazibe merkezi olarak tanıtılmakta; proje, kültürel turizmi destekleyerek yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Belgradkapı Kitaplığı, tarihi bölgeye kültürel turizmi destekleyecek bir yapı olarak katkıda bulunmaktadır. Proje, kültürel cazibe merkezine dönüşerek yerel ekonomiyi canlandırmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Proje, Yedikule Zindanları'nın tarihî sürekliliğini koruyarak, farklı dönemlere ait katmanların belgelenmesi ve korunmasını sağlamaktadır (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Proje, Belgradkapı bölgesindeki tarihi sürekliliği ve kültürel katmanları koruma amacıyla yapının belgelenmesini sağlamaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
3.2. Mimari ve Estetik Değer	Restorasyon çalışmaları sırasında, Yedikule Zindanları'nın mimari ve estetik değerleri korunmakta, özgün detaylar ve yapısal unsurlar öne çıkarılmaktadır (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Restorasyon çalışmaları sırasında estetik değerlere özen gösterilmekte, yapının özgün mimari özellikleri korunmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).
3.3. Toplum ile Etkileşim	Proje, toplumun projeye aktif katılımını teşvik etmekte; ziyaretçiler için çeşitli etkinlikler düzenlenerek kültürel miras bilinci geliştirilmektedir (Yedikule Zindanları Projesi, 2023).	Kütüphane, toplumun aktif katılımını teşvik ederek kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmakta ve halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023).

Tablo 5.6 Yapısal ölçekte hazırlanan restorasyon projelerinde İstanbul Kara Surları (devamı)

Kriterler	Yedikule Gazhanesi Projesi Değerlendirmesi	Mevlanakapı Karakolu Ziyaretçi Merkezi Projesi Değerlendirmesi
1.1. Tarihi Yapı ve Mirasın Restorasyonu	Yedikule Gazhanesi Projesi, endüstriyel mirasın korunması amacıyla başlatılmıştır. Yapının mimari özelliklerine sadık kalınarak, tarihi gazhane restore edilmiştir ve yapısal dayanıklılığı artırılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020).	Proje, Mevlanakapı Karakolu'nun özgün mimari özelliklerini koruyarak restore edilmesini ve ziyaretçi merkezi olarak kullanılmasını hedeflemektedir. Restorasyon çalışmaları, yapının tarihi ve kültürel dokusunu koruma amacıyla titizlikle yapılmaktadır.
1.2. Ziyaretçi Deneyimi	Proje, ziyaretçilere gazhanenin tarihi ve işleyişi hakkında bilgi verecek sergi alanları ve dijital rehberlik sistemleri içermektedir. Tarihi endüstriyel mirasa ilgi çekmeyi hedefler (TMMOB, 2021).	Ziyaretçilere tarihi karakol binasında bilgilendirici ve eğitici içerikler sunulmakta; yapının geçmişi ve İstanbul'un tarihi surları hakkında bilgi verilmektedir. Dijital rehberlik hizmetleri ve bilgi panoları ile ziyaretçi deneyimi desteklenmektedir.
1.3. Sosyal ve Kültürel Bağlantı	Proje, gazhaneyi toplumsal etkinlikler, kültürel faaliyetler ve eğitim programları ile topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Yerel halkın katılımını teşvik etmek üzere çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir (Çelik & Karan, 2022).	Proje, yerel halkla ve ziyaretçilerle güçlü bir bağ kurmayı hedeflemektedir. Kültürel etkinlikler, eğitim programları ve sergiler ile toplumun projeye katılımı sağlanmaktadır.
2.1. Tarihi Yapının Korunması	Gazhanenin endüstriyel miras değeri göz önünde bulundurularak, orijinal mimarisine zarar vermeden restorasyon çalışmaları yapılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020).	Mevlanakapı Karakolu'nun tarihî dokusunu korumak öncelikler arasındadır. Restorasyon, yapının mimari özelliklerine zarar vermeden, orijinaline uygun malzemelerle yapılmaktadır.
2.2. Eğitim ve Bilgilendirme	Ziyaretçilere gazhanenin tarihî ve kültürel önemi hakkında bilgilendirme yapılmakta, öğrenci ve araştırmacılar için eğitim programları düzenlenmektedir (TMMOB, 2021).	Tarihi ve kültürel miras bilincini artırmak için ziyaretçilere yönelik çeşitli eğitim programları ve sergiler düzenlenmektedir. Bölge hakkında kapsamlı bilgilendirme sağlanmaktadır.
2.3. Turizm ve Ekonomik Katkı	Gazhane, turistik bir cazibe merkezi haline getirilmiştir. Bölgeyi kültürel turizm açısından zenginleştirerek yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır (Çelik & Karan, 2022).	Proje, kültürel turizmi desteklemekte ve Mevlanakapı bölgesine ekonomik katkı sağlamaktadır. Ziyaretçi merkezi olarak kullanım, yerel ekonomiyi canlandırmaktadır.
3.1. Tarihi Süreklilik ve Katmanlar	Gazhanenin tarihî katmanları korunmuş; endüstriyel yapı, tarihi sürekliliği destekleyen bir kültürel alan olarak restore edilmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020).	Proje, Mevlanakapı Karakolu'nun tarihî katmanlarını ve yapı özelliklerini koruyarak, bölgenin tarihi sürekliliğine katkı sağlamaktadır.
3.2. Mimari ve Estetik Değer	Gazhanenin mimari özellikleri korunarak özgün bir estetik yapıya uygun restorasyon yapılmıştır. Endüstriyel mimarinin estetik değeri sergilenmiştir (TMMOB, 2021).	Karakol binasının mimari özellikleri korunarak özgün estetik yapıya uygun bir restorasyon yapılmıştır.
3.3. Toplum ile Etkileşim	Yerel halkın katılımını artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenmiş, kültürel mirasın korunması konusunda farkındalık yaratılmıştır (Çelik & Karan, 2022).	Proje, toplumun etkin katılımını sağlayacak etkinlikler düzenlemekte ve halkın projeye katılımını teşvik etmektedir.

Tablo 5.7 Projelerin karşılaştırılması

Sorular	İstanbul Kara Surları Stratejik Plan	GABAM İstanbul Kara Surları Projesi	GABAM-İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak Projesi	Yedikule Konakları	Sulukule Yenileme Alanı	Ayvansaray Yenileme Alanı	Fatih Millet Bahçesi	Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Kara Surları İç Koruma Rekreasyon Projesi (İptal)	Yedikule Zindanları Projesi	Belgradkapı Kitaplığı Projesi	Yedikule Gazhanesi Projesi	Mevlanakapı Karakolu Ziyaretçi Merkezi Projesi
Proje, tarihi yapıların restorasyonu konusunda başarılı mı?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓
Proje, ziyaretçilere yönelik cazip ve bilgilendirici bir deneyim sunuyor mu?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✓
Proje, yerel halkla sosyal ve kültürel bağları destekliyor mu?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗
Tarihi yapıların korunması öncelikler arasında yer alıyor mu?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Projede eğitim ve bilgilendirme programları düzenlenmiş mi?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Projenin turizm ve yerel ekonomi açısından katkısı var mı?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗
Tarihi süreklilik ve katmanlar korunmuş mu?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Proje, estetik değerlere ve mimari uyuma uygun mu?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Yerel halkın katılımı ve kültürel etkileşimi desteklenmiş mi?	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✓

5.1 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

İstanbul Kara Surları, hem tarihi önemi hem de kültürel peyzaj değerleri açısından kentin mekansal belleğinde önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda İstanbul Kara Surları Strateji Planı ve İstanbul Kara Surları Projesi gibi akademik ve bütüncül planlama çalışmaları, alanın korunmasına yönelik sürdürülebilir ve kültürel peyzaj odaklı yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Teorik çerçevede bu projeler, Kara Surlarının yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, çevresiyle birlikte, tarihi bağlamı, sosyal yapısı ve toplumsal bellek ile bütünleşik bir alan olarak ele alınmasını vurgulamaktadır. Kültürel peyzaj yaklaşımı, İstanbul Kara Surları'nı çevresi ile sosyo-kültürel ilişkiler içinde değerlendirmekte; sur çevresinde yer alan mahallelerin tarihsel sürekliliği, topluluklar arası ilişkiler ve mekânsal dönüşüm süreçlerini göz önünde bulundurmaktadır.

Ancak, uygulama aşamasına gelindiğinde, özellikle Sulukule ve Ayvansaray projelerinde gözlemlenen yaklaşım, teorik olarak öngörülen bu kültürel peyzaj değerlerini yeterince dikkate almamaktadır. Sulukule ve Ayvansaray gibi alanlarda, kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesi sırasında, bölgenin tarihsel ve sosyal dokusu, mekansal sürekliliği koruma hedefiyle uyumlu olarak korunamamıştır. Örneğin, Sulukule'deki dönüşüm süreci, buradaki yerleşik toplulukları ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkilemiş, mahalle sakinlerinin kültürel kimliği ve belleğiyle olan bağları göz ardı edilmiştir. Bu proje kapsamında kentsel arkeolojik değerler ve kültürel peyzajın bütüncül korunmasına yönelik hedefler yerine, hızlı mekânsal değişim ve yeni yapılanma ön plana çıkmıştır. Benzer bir durum, Ayvansaray'da da yaşanmış ve bölgenin yerleşim dokusu ve kentle bütünleşik ilişkisi korunamamıştır.

Bunun yanı sıra, restorasyon projelerinde de uygulama safhasında kültürel peyzaj değerlerinin korunmasında sınırlı bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Restorasyon projelerinde, surların özgün mimari detaylarını koruma hedefi teorik olarak öngörülse de, pratikte yerel halkın katılımı ve kültürel kimliğin korunması gibi bileşenler eksik kalmaktadır. Örneğin, bazı restorasyon çalışmalarında surların tarihi bütünlüğü sağlanmış olsa da, sosyal ve kültürel değerlerin devamlılığını sağlayacak düzenlemeler yapılmamıştır. Bu bağlamda, surların çevresinde yer alan

tarihi mahallelerde yürütülen restorasyon çalışmalarının kültürel peyzaj bütünlüğünü ve toplumsal belleği destekleyen bir yaklaşımla yapılması gerekmektedir.

Kara Surları çevresinde yer alan rekreasyon alanları, bölge sakinlerinin sosyal etkileşimini, kültürel etkinliklere katılımını ve alanla olan duygusal bağlarını güçlendirecek şekilde tasarlanmalıdır. Yerel halkın aktif katılımıyla düzenlenecek rekreasyon alanları ve restorasyon projeleri, bu tarihi bölgenin korunmasında ve toplumsal belleğin sürdürülebilir kılınmasında kritik bir rol oynayabilir. Kültürel peyzaj değerlerini gözeterek ve halkın ihtiyaçlarını karşılayan rekreasyon alanlarının tasarlanması, yalnızca estetik değil, aynı zamanda sosyal bağlamı da dikkate alınmalıdır.

İstanbul Kara Surları çevresinde yapılan rekreasyon ve restorasyon projelerinin, kültürel peyzaj bağlamında daha kapsayıcı bir koruma anlayışıyla ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda, fiziksel korumanın yanı sıra sosyal ve kültürel değerlere saygı gösteren, toplumun tarihsel mirasla olan bağını güçlendiren ve sürdürülebilir bir koruma stratejisi oluşturulmalıdır.

Bu durum, teorik olarak benimsenen koruma yaklaşımlarının uygulamada sürdürülebilir bir şekilde hayata geçirilemediğini göstermektedir. Bu bağlamda, İstanbul Kara Surları ve çevresi gibi yüksek kültürel peyzaj değerine sahip alanların korunmasında sadece fiziksel yapıyı değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dokuyu da dikkate alan, katılımcı ve toplum odaklı uygulamalara ihtiyaç vardır. Yerel halkın projelere katılımının sağlanması, tarihi ve kültürel bağlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyacak, kültürel peyzajın devamlılığı ve toplumsal belleğin korunması açısından kritik bir katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede önerilen bütünlük koruma yaklaşımları, uygulama süreçlerinde yerel halkın kültürel değerlerini, sosyal dinamiklerini ve mekânsal bağlılıklarını dikkate alarak geliştirilmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

İstanbul Kara Surları, tarih boyunca yalnızca bir savunma yapısı değil, aynı zamanda kentin kültürel kimliğinin ve toplumsal belleğinin bir parçası olmuştur. Bizans döneminden Osmanlı dönemine, oradan da günümüze kadar İstanbul'un mekansal gelişimini şekillendiren bu surlar, hem fiziksel hem de sembolik olarak kentin sınırlarını belirlemiştir. Bu tez çalışmasında, İstanbul Kara Surları'nı kentsel arkeolojik alanlar ve kültürel peyzaj bağlamında ele alarak, bu yapının çevresiyle olan ilişkisini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amaçlanmıştır.

Kara Surları'nın fiziksel yapı olarak tarihi gelişimi incelendiğinde, Bizans İmparatoru II. Theodosius döneminde inşa edilen bu yapıların İstanbul'un savunmasında büyük rol oynadığı görülmektedir. Surlar, kenti kuşatmalara karşı korumuş ve İstanbul'un güvenliğini sağlamıştır. Osmanlı döneminde de bu yapıların önemine dikkat edilmiş, surların bakım ve onarımı yapılmıştır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren, kentin hızla genişlemesi ve sanayileşme süreciyle birlikte Kara Surları'nın savunma işlevi azalmış, bazı bölümler tahrip olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise surların korunmasına yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuş, ancak bu girişimler çoğunlukla yetersiz kalmıştır.

İstanbul Kara Surları, yalnızca birer fiziksel yapı değil, aynı zamanda şehrin tarihsel, sosyal ve kültürel kimliğini yansıtan önemli birer miras unsurudur. İstanbul Kara Surları'nın kültürel peyzaj bağlamında incelenmesiyle, arkeolojik alanların fiziksel korumanın ötesine geçerek, toplumsal bağlamda da ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Kara Surları'nın kültürel peyzajın bir parçası olarak ele alınması, bu alanların geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumsal hafızayı şekillendiren bir unsur olmasını sağlamaktadır. Çalışma, kültürel peyzaj yaklaşımının, fiziksel ve sosyal çevre arasındaki ilişkinin anlaşılmasında önemli bir analiz çerçevesi sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, İstanbul Kara Surları ve çevresinde fiziksel ve sosyal değişim imar planı ve koruma yaklaşımları ile incelenerek kültürel peyzaja etkisi ortaya konulmuştur. Ayrıca tarihsel süreçte sur kapıları ve çevresindeki mahallelerin tarihsel gelişimi detaylı olarak aktarılmıştır.

İmar Planı ve Koruma Yaklaşımları Üzerine

İstanbul Kara Surları, Bizans İmparatorluğu döneminden günümüze uzanan, hem tarihî hem de kültürel açıdan büyük öneme sahip yapılar arasında yer almaktadır. Surlar, İstanbul'un savunma sistemi olmanın ötesinde, kentin kimliğini, mekânsal gelişimini ve toplumsal belleğini şekillendirmiştir. Ancak bu eşsiz mirasın korunması için yapılan çalışmalar ve planlama süreçleri, tarihî ve bütüncül koruma ilkeleri açısından önemli eksiklikler ve sorunlar barındırmaktadır. Kara Surları ve çevresinin korunmasında kültürel peyzaj yaklaşımı büyük önem taşımaktadır. Kültürel peyzaj, yalnızca fiziksel yapıları değil, bu yapıların çevresiyle kurduğu ilişkileri de kapsar. Surların çevresindeki yeşil alanlar, mahalle dokusu ve toplumsal bellek, bu yapının bütüncül bir şekilde korunmasını sağlar. Ancak uygulamada bu yaklaşımın yeterince benimsenmediği görülmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren artan gecekondular ve kaçak yapılaşma, surların çevresindeki kültürel peyzajı tahrip etmiştir. Bu yapılaşmalar, 1983 tarihli imar affı ile yasallaşmış ve surların özgün dokusu büyük ölçüde zarar görmüştür.

İstanbul Kara Surları, 1983 yılında birinci derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Bu karar, surların ve çevresinin korunması için yasal bir çerçeve oluşturmuştur. Ardından, 1985 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Alanı olarak tescil edilmiş ve küresel ölçekte korunması gereken bir kültürel miras statüsü kazanmıştır. 1995 yılında ise Suriçi'nin tamamı tarihî ve kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Bu süreçler, Kara Surları ve çevresinin korunması için önemli hukuki dayanaklar oluşturmuş olmasına rağmen, bu ilanların ardından uzun yıllar boyunca kapsamlı ve bütüncül bir planlama çalışması yapılamamıştır. Bütüncül bir koruma planının hazırlanması ancak 2005 yılında, Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ile mümkün olmuştur. Bu plan, sit alanı ilan edildikten 22 yıl sonra yapılmış olması nedeniyle ciddi bir gecikmeyi temsil etmektedir. Bu gecikme, Kara Surları ve çevresinde koruma sorunlarının derinleşmesine, plansız yapılaşmanın artmasına ve tarihî dokunun zarar görmesine neden olmuştur. 1983'ten 2005'e kadar geçen süreçte, surların çevresinde kontrolsüz ve uyumsuz yapılaşmalar meydana gelmiş; kaçak yapılar, sanayi tesisleri, otoparklar ve depolar surların kültürel peyzajını tahrip etmiştir. Ayrıca, bu dönemdeki imar afları, tarihî yapının zarar görmesini daha da hızlandırmıştır. 2005 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, surların

çevresindeki düzensiz yapılaşmayı kaldırmayı, surların kültürel ve turistik potansiyelini artırmayı amaçlamıştır. Ancak, bu plan kamu yararı ve şehircilik ilkelerine aykırılık gerekçesiyle iptal edilmiş, uygulanabilirliğini yitirmiştir. Bu durum, koruma planlarının hazırlanmasında daha katılımcı, şeffaf ve bilimsel yöntemlerin kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Planın iptali sonrasında yapılan 2011 ve 2012 tarihli koruma amaçlı imar planları da, bütüncül bir yaklaşım yerine parçacıl çözümler üretmiş, bu nedenle koruma hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır.

İstanbul Kara Surları, koruma alanı içerisinde farklı ilçe belediyelerinin sınırlarına yayılmaktadır. Zeytinburnu, Bayrampaşa, Eyüp ve Fatih belediyeleri, bu koruma alanı içerisinde yer almakta ve farklı idari sınırlar ve yetki alanları nedeniyle planlama ve uygulama süreçlerinde tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Her bir belediyenin farklı öncelikleri ve uygulamaları, Kara Surları'nın korunması için gerekli olan bütüncül planlama anlayışını zayıflatmaktadır. Kara Surları'nın korunması, yalnızca fiziksel yapıları değil, bu yapılarla ilişkili toplumsal ve kültürel unsurları da içermelidir. Yerel halkın yerinden edilmesini önleyecek sosyal politikalar benimsenmeli, halkın koruma projelerine aktif katılımı sağlanmalıdır. Eğitim ve farkındalık programlarıyla toplumun tarihî mirasa olan bağlılığı güçlendirilmeli, koruma çalışmalarının sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu bütüncül yaklaşım kültürel peyzaj çerçevesinden bakıldığında kurulabilecektir.

Sur Kapıları ve Mahalleler Üzerine

Kara Surları'nın tarih boyunca bir savunma hattı olarak kullanılırken zamanla bu işlevini yitirmesi, bu yapıların şehrin modern yapısı içerisinde izole edilmesine neden olmuştur. Bu durum, kentsel arkeolojik alanların şehrin dinamik yapısına entegre edilmesinin zorluğunu ortaya koymuştur. Özellikle sur çevresindeki mahallelerde yaşanan mekansal değişimler, toplumsal dokunun değişmesiyle bir araya gelerek bu alanların kimlik kaybına uğramalarına sebep olmuştur. Bu mahallelerde yaşayan toplulukların mekansal ve sosyal değişimlerinin, Kara Surları'nın bir kültürel peyzaj unsuru olarak algılanmasına etkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Toplumun tarihsel yapılarla olan ilişki seviyesinin azalması, surların şehrin modern yaşamıyla olan entegrasyonunu zorlaştırmıştır.

Kara Surları'nın tarihsel fonksiyonunun değişmesiyle birlikte, sur çevresindeki mahalleler de sosyal ve mekansal olarak büyük dönüşümler geçirmiştir. Özellikle bu mahalleler, tarihsel süreç boyunca farklı toplulukların yaşam alanı olmuş, bu toplulukların kültürel etkileri mahalle dokusuna yansımıştır. Ancak tarihsel süreçte değişen mekansal kullanımlar, ihtiyaçlar ve demografik değişimlerle birlikte mahallelerin kültürel peyzaj yapısında belirgin bir değişim yaşanmıştır.

Sur çevresindeki mahallelerin tarihsel mimarisi, geleneksel yaşam biçimlerini yansıtırken, günümüzde bu yapılar yer yer modern yapılarla değiştirilmiş veya terk edilmiştir. Sur kapılarının isimlerini taşıyan mahallelerde, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait mekânsal ve sosyal katmanların bir kısmı günümüze ulaşmış olsa da sürekliliğinin sağlanması zordur. Tarihsel süreç içerisinde mahallelerin dönüşümün sadece fiziksel mekânla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda sosyal bağları ve toplulukların tarihsel mekanlarla olan ilişkilerini de etkilediğini göstermektedir. Bu mahallelerde yaşayan toplulukların mekansal ve sosyal değişimlerinin, Kara Surları'nın bir kültürel peyzaj unsuru olarak algılanmasına etkisi incelendiğinde; geleneksel yapılar ve sosyal dokunun kaybolması, Kara Surları'nın şehrin modern yaşamıyla olan entegrasyonunu zorlaştırmıştır. Bu süreçte, sur çevresinde yaşayan eski toplulukların yerini farklı sosyoekonomik gruplar almış ve bu durum mahallelerin kimlik değişimini hızlandırmıştır. Sur çevresinde tarihsel sürekliliğin sağlanamaması ve kültürel peyzajın modern kentsel dinamiklerle uyumlu bir şekilde ele alınmadığını anlaşılmaktadır.

Sur kapıları ve çevresinde tarihin farklı dönemlerinde farklı işleyişlerin ve farklı kültürlerin olduğu “Sur Kapıları ve Mahalleleri” bölümünde detaylı olarak aktarılmıştır. Değişen mekanlar ve kullanıcılar kentin kimliğinde bir parça iz bırakmaktadır. Bu izlerin sürekliliği, kültürel peyzaj olarak yaklaşıldığında sağlanacak ve bölgenin tarihi, kültürel kimliği anlaşılır olacaktır.

Araştırılan Projeler Üzerine

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar incelenen imar planı çalışmalarının yanı sıra 2000 yılı sonrasında sur koruma alanı içerisinde yapılan projelerin kültürel peyzaj için önemi belirli kriterlere göre incelenmiştir. Ayrıca uygulama projelerinde sur hattı ve çevresine bütüncül bir çalışmanın yapılmadığı sorunun

güncelliğini koruduğu da anlaşılmıştır. Farklı ölçeklerden seçilen projeler kültürel peyzaj olarak incelenmek üzere belirli kriterlerle değerlendirilmiştir.

İstanbul Kara Surları çevresinde gerçekleştirilen kentsel projeler, kültürel peyzaj perspektifinden incelendiğinde, sürdürülebilir, bütüncül ve toplumsal belleğe saygı gösteren bir koruma anlayışının uygulama aşamasında zayıf kaldığını göstermektedir. İstanbul Kara Surları gibi arkeolojik değere sahip alanların kültürel peyzaj ile uyumlu bir biçimde geleceğe aktarılması, koruma politikalarının yalnızca fiziksel yapıları değil, aynı zamanda sosyal yapıları da içerecek şekilde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Yapılan çalışmalarda kültürel peyzaj açısından önemini saptayan kriterler ele alınarak koruma yaklaşımı geliştirilmelidir. İncelenen projelerde kullanılan kriterler, kültürel miras etki değerlendirme raporlarının geliştirilmesine yönelik güçlü bir temel oluşturabilir. Projelerin incelendiği kriterler, İstanbul Kara Surları gibi kompleks tarihi alanlarda, restorasyon ve koruma çalışmalarının sadece fiziksel yapıya değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve çevresel etkilere odaklanmasını sağlayacaktır. Önerilen bu yaklaşım, kültürel peyzajın bütünsel korunması için rehber niteliğinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1994). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- American cancer society, <https://www.cancer.org/treatment/understanding-your-diagnosis/tests/testing-biopsyand-cytology-specimens-for-cancer.html>, 31.10.2019.
- Alan Yönetim Başkanlığı. (2011). İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı, İstanbul.
- Alan Yönetim Başkanlığı. (2018). İstanbul Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı. İstanbul.
- Antrop, M.,(2005), Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70. ss 21-34.
- Arabacıoğlu, F.P., (2007). Sur-Kent İlişkisinin Çevre Düzenleme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi (Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arabacıoğlu F.P., Aydemir I.,(2014) İstanbul Kara Surları Onarımları, *Mimarist Dergisi*, 49, s. 34-40.
- Atauz, S. (2004). Urban archaeology: Past, present, and future. *Journal of Archaeological Research*, 12(2), 215-230.
- Aydemir,I., (2008), İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'in İstanbul İle İlgili Çalışmaları, *MEGARON*, 3 (1), s. 104-111.
- Aydeniz, N.E., (2009), Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları, *Journal of Yasar University*, 4 (16), ss. 2501-2524.
- Aykan, B., Başyurt, İ. (2019). 'Yeşil Alan'dan Geleneğe: Somut/Somut Olmayan Kültürel Miras, *Planlama Dergisi*, 29 (3), s.271-287.
- Aysu, Ç. (1994), Elgötz Herman, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul 1994, s. 153-154.
- Baş Bütüner, F., (2008).Old City Walls as Public Spaces in Istanbul.
- Bilsel,F. C., (2010). "İstanbul'un Dönüşümleri: Prost Planlaması ve Modern Kenti Yaratmak", Akpınar, İpek Yada (der.), Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010, s. 49-67.
- Bayhan, B. (2013), Lütfen Surları Restore Etmeyin, Arkitera, <https://www.arkitera.com/haber/lutfen-surlari-restore-etmeyin/>

- Bilsel, F. C.(2015),"Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması," Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 8, İstanbul, 2015, s. 485-496.
- Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi. (2006). Edirnekapı ve çevresinde kentsel dönüşüm projeleri ve sosyo-ekonomik etkiler üzerine bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 45-57.
- Ceyhan, M., (2006), İstanbul'da Tarihi Çevre Koruma ve Basın: "Cumhuriyet Gazetesi Üzerinden Bir Deneme", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü/Yüksek Lisans Tezi.
- Council of Europe. (2002), Archaeological Heritage, the Council of Europe Initiatives and the Valletta Convention (1992), Directorate of Culture and Cultural and Natural Heritage Cultural Heritage Division.
- Council of Europe. (2005). *Sustainable Preservation and Development of Urban Archaeological Sites*
- Çalışkan,M., (2022), Metropol kent merkezlerinde yer alan arkeolojik alanların kent yaşamı ile bütünleşmesi: Smyrna Agorası/İzmir Örneği, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü/ Doktora Tezi.
- Diñer İ. (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar, ICONARP International Journal of Architecture and Planning,1, ss. 23-41.
- Doyduk, S. ve Can, C. (2012) Nesne Merkezli Koruma Bilgisine Farklı Yaklaşımlar: Kentsel Arkeolojik Bir Araştırma, Sigma 4, ss.12-21
- Duranay, N., Gürsel, E. and Ural, S. (1972) "Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması", Mimarlık Dergisi, 7, s.65-109.
- Droste, B. V. (1995). The cultural landscape perspective. *World Heritage Review*, 9(2), 45-50.
- Fielden, B. M., & Jokilehto, J. (1993). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. ICCROM.
- Fowler, P. J. (2003). World Heritage Cultural Landscapes 1992–2002. UNESCO.
- İstanbul Tarihi (2022). *Mihrimah Sultan Camii ve Edirnekapı Çevresi Koruma Projeleri*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. Erişim: <https://istanbultarihi.ist>
- Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation* (pp. 124-130). Butterworth-Heinemann.
- Jütte, D.,(2013). Entering A City: On A Lost Early Modern Practice.
- Karabağ,N.E., (2008), Kent Arkeolojisi Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümленerek Korunması (İzmir Örneği), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.

- Kejanlı, D. T., vd. (2007) Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 19, s: 179-196.
- Kıvılcım Çorakbaş, F., Aksoy, A., & Ricci, A. (2014). İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu: Tarihi Yedikule Bostanları Üzerine Özel Bir İnceleme.
- Kostopoulou, A. (1996). Heritage conservation in Thessaloniki. *Thessaloniki Journal of Urban Studies*, 8(3), 101-115.
- Kostopoulou, A. (2022). Revitalizing urban heritage. *International Journal of Cultural Policy*, 19(4), 321-338.
- Kuban, D. (1996). *Kent ve mimarlık üzerine*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuban, D. (2017). İstanbul Bir Kent Tarihi : Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları
- Kuban, D. (2017). *İstanbul kara surları ve kentsel peyzaj*. İstanbul: Türkiye Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Lagopoulos, A. P. (2005). *Urban forms and meanings*. London: Routledge.
- Madran, E., Özgönül, N. (1999), International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage, Ankara: METU Faculty Architecture.
- Melli, M. (1999). Urban archaeology in European cities. *European Journal of Archaeology*, 5(2), 103-120.
- Millingen, A. (1899). *Byzantine Constantinople: Monuments and topography*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Moore, T., Guichard, V., Sanchis,C,A., (2020). The place of archaeology in integrated cultural landscape management. *Journal of European Landscapes* .1. ss. 9-28.
- Mumford,L. (2013). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Özaydın, G. (2011). Kara Surlarını Kentsel Ölçekte Düşünmek, Mimarist Dergisi, 41, 68-69.
- Özbayoğlu, E., (1993)."Tarihi Kent Merkezlerinin Korunmasında Bir İşlevsizlik Örneği:1990 İstanbul İmar Planı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,36(1-2).
- Özsüle, Z.(2005). Geleneksel Yerleşimlerin Korunması Açısından Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Mudanya Örneği. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

- Palang, H., Fry, G. (2003). *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes*, s. 1-13.
- Rössler, M. (1995). UNESCO and Cultural Landscape Protection. *Cultural Landscape of Universal Value*.
- Rössler, M. (2000). *World Heritage Cultural Landscapes: A Handbook for Conservation and Management*. UNESCO World Heritage Centre.
- Safdari, M. (2014). *Cultural heritage management: A global perspective*. New York: Palgrave Macmillan.
- Samaras, D. (2019). The integration of heritage in urban development. *Urban Studies Journal*, 18(5), 215-229.
- Sauer, C.O. (1963). The Morphology of Landscape, University of California, ss.315- 350
- Sarfati, H., Melli, P.,(1999) "Archaeology and the Town", Report on the Urban Archaeology in Europe, Council of Europe Pub., ss. 13-29
- Smith, L. (2004). *Archaeological theory and the politics of cultural heritage*. London: Routledge.
- Suher, H., 2007 Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995, Mimarist Dergisi, 24, s. 6-8.
- Tankut, G. (1991). Kentsel Arkeolojik Alanlarda Arkeolojik Değerlerin Kent Hayatına Katılımı, Korumanın Fiziksel Boyutu, Arkeolojik Sıt Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu, 1991, Antalya.
- Tekeli, İ. (2013) İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tuna, N. (2003), İstanbul Suriçi'nde Kentsel Arkeolojik Kültür Mirası. İstanbul Dergisi, 46, ss. 88-93.
- Tunay, B. (2014). *Archaeological conservation in Turkey*. Ankara: Turkish Academy of Sciences.
- Tunay, İnci (2014), İstanbul Sur Kapıları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.)
- Turnbull, S., The Walls of Constantinople AD 324-1453, Osprey Publishing, UK, 2004.
- Tümer, U. E., Onur S. (2011). İstanbul Kara Surlarının Çevresindeki Kentsel Doku Kaynaklı Koruma Sorunları, Mimarist Dergisi, 41, 76-77.
- UNESCO(1972), The Convention Concerning The Protection Of The World .Cultural And Natural Heritage, Paris, <https://whc.unesco.org/en/convention/>

DİJİTAL KAYNAKLAR

URL-1. Ocak 2023 tarihinde <https://landscapetheory1.wordpress.com/tag/denis-cosgrove/> adresinden alındı.

URL-2. Nisan 2024 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/300/> adresinden alındı.

URL-3. Nisan 2024 tarihinde <http://guidatour.qc.ca/en/tours-for-groups/by-bus-private-city-tours/classic-quebec-city-and-ottawa/> adresinden alındı.

URL-4. Nisan 2024 tarihinde <https://withalittleluck.wordpress.com/2012/07/07/quebec-city/> adresinden alındı.

URL-5. Haziran 2023 tarihinde <https://pbs.twimg.com/media/DeV88L3XkAAx8oT?format=jpg&name=900x900> adresinden alındı.

URL-6. Aralık 2023 tarihinde https://ozhanozturk.com/2017/09/04/blaherna-kilisesi/#google_vignette adresinden alındı.

URL-7. : <https://www.fatihhaber.com/fatihhaber/fatih-nazimimarplani.htm>

URL-8: <https://www.eskiistanbul.net/arama/e%C4%9Frikap%C4%B1>

URL-9:<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/egri-kapi/egrikapi-abdullah-freres-fotografi/>

URL-10: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/gate/606/edirne-kapi>

URL- 11: <https://www.canercangul.com/4145/sulukule-kapisi/>

URL-12: Ocak 2023 tarihinde https://www.mimarizm.com/makale/sulukule-nin-tarihcesi_113458 adresinden alındı.

URL- 13: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/en/essay/50/the-gate-of-hagios-romanos>

URL-14: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/49/top-kapi>

URL-15: <https://www.romeartlover.it/Murter2.html>

URL-16: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/49/top-kapi>

URL-17: <https://arachne.dainst.org/entity/6445?fl=20&q=topkap%C4%B1&resultIndex=3>

URL-18: <https://www.eskiistanbul.net/arama/surlar>

URL-19: <https://www.romeartlover.it/Murter2.html>

URL-20: <https://www.eskiistanbul.net/7303/mevlanakapi-guillaume-berggren-fotografi#lg=0&slide=0>

URL-21: <https://www.eskiistanbul.net/6932/mevlanakapisi-1870-civarlari>

URL-22: <http://images.doaks.org/artamonoff/items/show/282>

URL-23: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/54/theodosius-surlari>

URL-24:

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/silivrikapi-hipojesi/#17.1/41.006489/28.921771>

URL-25: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/39/belgrad-kapi>

URL-26: tarihiyarimada.net.tr

URL-27: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/>

URL-28: <https://www.eskiistanbul.net/6808/belgratkapi-yakinlarinda-bostanlar-icin-yerden-su-cekme-sistemi-sebah-joaillier-fotografi>

URL-29: <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51029>

URL-30:

<https://i.pinimg.com/564x/6e/aa/8c/6eaa8c78def2878e5663fabeb29b7000.jpg>

URL-31: <https://www.eskiistanbul.net/7406/yedikule-kapisi-1965#lg=0&slide=0>

URL-32: <http://byzantinemilitary.blogspot.com/2011/08/golden-gate-of-constantinople.html>

URL-33: <https://tr.pinterest.com/pin/316026098828314665/>